

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д.УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

Лопуга Ореста Іванівна

УДК 130.122+17.023+316.346.32-053

**ДУХОВНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Науковий керівник:

Борінштейн Євген Русланович,
доктор філософських наук,
професор

Одеса – 2016

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Духовна культура молоді як соціальний феномен	11
1.1. Духовна культура молоді як предмет соціально-філософського аналізу.	11
1.2. Духовна культура молоді як постмодерний феномен	42
Висновки до першого розділу	70
Розділ 2. Теоретико-методологічні засади дослідження духовної культури молоді	75
2.1. Методологія дослідження духовної культури молоді.....	75
2.2. Ціннісно-соціокультурний вимір сучасної духовної культури молоді.....	107
Висновки до другого розділу	137
Розділ 3. Формування духовної культури сучасної української молоді: реалії та перспективи	142
3.1. Репрезентації духовної культури молоді у сучасних вітчизняних соціокультурних ландшафтах.....	142
3.2. Інноваційні підходи у царині духовного виховання вітчизняної молоді.....	171
Висновки до третього розділу	198
ВИСНОВКИ	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	209

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціокультурні трансформації у світі та в Україні викликають необхідність перегляду традиційних підходів до соціалізації молоді, які значною мірою не відповідають новим реаліям суспільного життя. На сьогодні пріоритетна роль духовної культури у розвитку людини та виживанні цивілізації є загальноновизнаною, оскільки саме перебудова суспільства на засадах загальнолюдських духовних цінностей розглядається не лише як основна передумова вирішення глобальних проблем постіндустріальної цивілізації, а й як основа забезпечення людиновимірності життєдіяльності суспільства.

Між тим традиційні форми соціалізації молоді на основі духовно-моральних цінностей демонструють свою явну невідповідність як сподіванням підростаючого покоління, так і потребам розвитку суспільства. Одним з наслідків таких підходів є формалізація духовно-виховного впливу на особистість і відповідно ціннісна дезорієнтація молодих людей, що вирішальною мірою позначається на поширенні в українському суспільстві асоціальних явищ, проявів девіантної поведінки і дає інтегрований кризовий результат у вигляді зростаючої бездуховності. Між тим в умовах становлення постмодерну створюються нові підстави для формування духовної культури підростаючого покоління, і це конструює вагомі підстави для системного перегляду уявлень у даній царині.

Відрив існуючих у суспільстві методологічних засад та виховних практик від потреб забезпечення духовності молоді вимагає соціально-філософського осмислення проблеми та розробки нових підходів, зорієнтованих на розвиток людини як цілісної духовної істоти у конкретному соціокультурному просторі свого буття. Відповідно й актуальність теми дослідження обумовлюється насамперед тим, що духовна сфера сучасного українського суспільства є джерелом соціальних і культурних ризиків для

розвитку людини і країни, а існуючі практики виховного впливу на підростаюче покоління демонструють свою неефективність через ігнорування її буттєвої складової.

Стан розробки проблеми духовної культури сучасної української молоді свідчить про необхідність комплексного підходу у її дослідженні, що у свою чергу вимагає соціально-філософської концептуалізації наявних наукових розвідок. Однак на сьогодні відсутні однозначне розуміння як поняття духовної культури молоді у соціально-філософському дискурсі, так і його ролі як інтегрованої характеристики процесу соціалізації. Причиною цього є відсутність цілісного соціально-філософського дослідження духовної культури молоді у сучасному соціокультурному контексті, яке дало б можливість виявити її роль у розвитку особистості та суспільства. Відтак можемо сформулювати **наукове завдання** роботи, яке полягає у визначенні соціально-філософської предметності духовної культури сучасної української молоді та її конкретних характеристик як соціокультурної реальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (номер державної реєстрації 011U010462) і спрямовано на дослідження в рамках розгляду теоретико-методологічних основ соціально-філософського дослідження трансформаційних процесів сучасного українського суспільства. Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні Вченої ради (протокол №11 від 27 червня 2012 року).

Метою дослідження є соціально-філософська концептуалізація духовної культури сучасної української молоді у єдності її соціокультурних та когнітивних характеристик.

Постановка цієї мети зумовила необхідність розв'язання таких дослідницьких задач:

- на основі аналізу наукової літератури визначити найбільш перспективні методологічні підходи до дослідження духовної культури сучасної української молоді;
- уточнити поняття «культура», «духовна культура», «духовна культура молоді» згідно з проблематикою дослідження;
- розкрити сутнісні характеристики духовної культури української молоді як постмодерного феномену;
- обґрунтувати методологію дослідження духовної культури сучасної української молоді на основі конкретизації сучасної гуманістичної філософії;
- здійснити аналіз духовної культури української молоді у ціннісно-соціокультурному вимірі та прослідкувати її основні детермінанти;
  - схарактеризувати соціокультурні репрезентації духовної культури сучасної української молоді;
  - аргументувати інноваційні підходи щодо формування духовної культури української молоді, які ґрунтуються на її інтерпретації як ресурсу соціального розвитку.

Об'єктом дослідження є духовна культура української молоді.

Предметом дослідження є соціально-філософський вимір феномену духовної культури сучасної української молоді як соціокультурної реальності.

Методи дослідження. Теоретико-методологічна основа дослідження має міждисциплінарний, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до аналізу духовної культури сучасної української молоді. Зокрема, ми використовували концепти «духовності» та «бездуховності» як методологічну основу аналізу різних вимірів когнітивного та аксіологічного аспектів духовної культури молоді, що дозволило застосувати модельний підхід до її дослідження. Загальнофілософські методологічні засади дослідження сформульовані у межах сучасної гуманістичної філософії. У роботі був задіяний також системний підхід, який дав можливість

забезпечити взаємозв'язок дослідження інтеграції усіх складових та репрезентацій духовної культури молоді у соціокультурному контексті. Синергетичний метод використовувався для обґрунтування характеристик процесу формування духовної культури української молоді у постмодерному соціокультурному середовищі як інноваційному просторі становлення і буття людини та просторі ризику. Структурно-функціональний метод допомагає визначити зміст складових процесу формування духовної культури молоді. У межах наукового аналізу використано категоріальний апарат, що виконує функцію теоретичного та практичного освоєння соціокультурних підвалин розвитку сучасної української молоді

На основі системного аналізу автор, при дослідженні духовної культури сучасної української молоді, уніфікує логіко-когнітивний, онтологічний, гносеологічний та аксіологічний підходи. Причому, в аксіологічному підході, який здійснює безпосередній вплив на формування ціннісних орієнтацій особистості, духовна культура сучасної молоді України розглядається як соціокультурно-ціннісний феномен, а сама молода особистість досліджується крізь призму спрямованості до високих цілей й ідеалів, до поєднання власного сенсу життя з цілями та цінностями суспільства.

Об'єднуючи всі вищезазначені підходи, автор вважає за доцільне зосередити увагу на необхідності при дослідженні духовної культури української молоді використовувати особистісний та евристичний (творчий) підходи, які впливають на розвиток гуманістичних ціннісних орієнтацій особистості та є складовою частиною менталітету українського суспільства.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що вперше в українській філософській думці було розроблено та обґрунтовано соціально-філософську предметність феномену духовної культури сучасної української молоді у контексті діалектики її соціокультурних та когнітивних характеристик, що дозволило розкрити її природу як інтегрованої

характеристики процесу соціалізації та інноваційного потенціалу українського суспільства.

Новизна дослідження конкретизується у таких положеннях:

Уперше:

– виходячи з розуміння духовної культури як набуття сенсу життя на основі трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості, обґрунтовано зміст соціально-філософського дискурсу дослідження духовної культури молоді як проблематики взаємозв'язку особистісного духовного розвитку та духовного життя суспільства загалом в умовах процесу становлення особистості і можливостей свідомого вибору нею ціннісних альтернатив і вирішального значення цього процесу для формування майбутнього соціуму, яке визначається ціннісними орієнтирами підростаючого покоління;

- обґрунтовано необхідність соціально-історичної інтерпретації молоді епохи постмодерну у термінах соціального конструктивізму та інноваційного потенціалу; виходячи з аналізу домінуючих в українському суспільстві негативних наслідків впливу масової культури на молодь у вигляді відчуження, аномії та девіантної поведінки визначається стратегія формування креативного соціокультурного типу особистості на основі поєднання соціо- та гуманоцентричних духовних цінностей та індивідуальних прагнень до самореалізації в умовах трансформації масової культури через реалізацію духовних імперативів епохи постмодерну;

- при аналізі духовної культури сучасної української молоді використано як один зі стрижневих евристичний (творчий) підхід, що дає можливість розглядати евристичну особистість, як активного суб'єкта, основою діяльності якого є постійна спрямованість на креативність, новації, інновації, творчість і конструктивний спосіб мислення, що приносить користь у різних видах діяльності в якості основи розвитку сучасної молоді.

Уточнено:

– необхідність розуміння духовної культури молоді як сукупності цінностей і змістів у єдності з соціальними механізмами, які ці цінності продукують та змінюють, як символічної системи, осягнення якої виступає основою процесу соціалізації молоді;

– амбівалентний характер цінностей молоді України як відображення дезорієнтуючого у ціннісному відношенні впливу процесів глобалізації та постмодернізації, що визначають соціокультурне середовище соціалізації підростаючого покоління; відтак обґрунтовано необхідність максимізації інноваційного потенціалу духовної культури молоді за рахунок гармонічного поєднання традиційної та інноваційної культури з акцентуванням інтегруючої ролі «культури миру», яка має реалізовуватися не просто як адресат певних формуючих впливів, а як стратегічний ресурс розвитку.

Отримало подальший розвиток:

– аргументування того, що найбільш важливими репрезентаціями духовної культури молоді слід вважати такі сфери як мистецтво, де відбувається формування у молодого покоління естетичного розуміння життя, сферу науки і техніки, де у межах імперативів постнекласичної науки забезпечується синтез пізнання та духовної мотивації людської діяльності; релігійно-моральну сферу, у межах якої створюється відповідна до постмодерної епохи система цінностей на основі поєднання моральних абсолютів та екзистенційних пріоритетів індивідуального розвитку; політичну сферу, де соціоцентричні цінності молоді трансформуються в основану на національній ідеї політичну активність. Інтеграція духовно-культурних компонентів вказаних сфер забезпечує синкретичне соціокультурне середовище соціалізації підростаючого покоління;

– положення, що в сучасних умовах процес формування духовної культури має здійснюватися не як культивування абстрактних цінностей, а як розвиток наявних в особистості духовних потенцій, що можливо лише у межах стратегії цілеспрямованого формування духовної культури молоді як інноваційного потенціалу українського суспільства.

Практичне значення отриманих результатів дослідження визначається сукупністю винесених на захист положень, які характеризуються науковою новизною і розширюють горизонти осмислення змісту феномену духовної культури сучасної української молоді як предмету соціально-філософського дослідження та соціокультурного феномену.

Результати дослідження закладають методологічну базу для подальшого вивчення проблем, пов'язаних із розумінням духовної культури підростаючого покоління, пошуком та розробкою механізмів забезпечення духовності молоді у постсучасному соціокультурному просторі.

Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці та читанні нормативних курсів з філософії, соціальної філософії, культурології, соціології, релігієзнавства, етики, а також для створення і реалізації спеціальних курсів «Духовна культура молоді», «Філософські проблеми духовності молоді», «Соціологія духовності молоді»; для подальших соціально-філософських досліджень проблем духовної культури української молоді; у практичній діяльності викладачів і студентів університетів, інститутів, коледжів, учителів загальноосвітніх шкіл.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Висновки та основні положення дисертаційної роботи розроблені автором на основі результатів, отриманих у процесі дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації оприлюднено на міжнародній і науково-практичній конференціях. Серед них: Міжвузівська науково-практична конференція «Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді» (Одеса, 2006 р.); Міжнародна наукова конференція «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства» (Одеса, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено у 7 статтях фахових видань, зареєстрованих у МОН України, одна стаття – у зарубіжному науковому виданні, у тезах двох доповідей за матеріалами міжнародних та науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ І

ДУХОВНА КУЛЬТУРА МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Духовна культура молоді як предмет соціально-філософського аналізу

Духовні аспекти культури є предметом вивчення археології, етнографії, історії, філософії, соціології, мистецтвознавства, етики, релігієзнавства та багатьох інших гуманітарних дисциплін. Це свідчить про універсальність даного явища людського буття, що включає в себе загальний і прийнятий усіма спосіб мислення (К. Г. Юнг); родову сутність людини на відміну від тварин (В.Ф. Оствальд); створену людськими силами частину навколишнього середовища (М. Херскович); специфічний людський спосіб мислення, відчуження й поведінки (Т. С. Еліот); сукупність матеріальних і духовних цінностей (Г. Францев); будь-які форми людської діяльності в процесі освоєння світу об'єктів (М.С. Каган); формування самої людини в усій сукупності її зв'язків із суспільством (В.М. Межуєв); духовне буття суспільства (Л. Кертман); духовне виробництво в суспільстві (Б.С. Єрасов) тощо [86].

Для новітніх розробок проблеми духовної культури молоді підґрунтям слугує традиція, що склалась у вітчизняній філософії. У «філософії серця» Г. С. Сковороди, М. В. Гоголя, П. О. Куліша, І. Я. Франка, П. Д. Юркевича, сфера розуму далеко не вичерпує духовного життя, її основою є «ідея серця» як такого центру внутрішнього світу людини, котрий визначав її індивідуальність.

Критичному переосмисленню, переінтерпретації духовності, її природи й сутності, а також специфіці виявлення у суспільстві присвячено праці зарубіжних мислителів різних поколінь та філософських поглядів, зокрема А. Бергсона, М. Бубера, Р. Бульмана, М. Вебера, Е. Гуссерля, В.

Дільтея, А. Камю, Е. Кассіра, С. К'єркегора, Х. Ортега-і-Гассета, П. Рікера, Ж.-П. Сартра, П. Тейяра де Шардена, П. Тілліха, Е. Фромма та інших.

Проблематика сучасних соціально-філософських досліджень проблеми духовної культури молоді також є достатньо різноманітною. До праць, що містять поважний внесок у розуміння цього феномену у різноманітних вимірах, належать, зокрема, публікації В. П. Андрущенка, В. Ф. Баранівського, Є. Р. Борінштейна, Л. П. Буєвої, Л. В. Губерського, О. О. Долженкова, В. Г. Кременя, С. Б. Кримського, І. Г. Мисик, С. В. Пролєєва, О. П. Пунченка та інші.

Проблеми впливу сучасного соціокультурного оточення на процес формування духовної культури української молоді аналізуються у роботах таких вітчизняних авторів як В. Й. Здоровега, А. О. Добролюбський, В. П. Іванов, С. М. Квіт, В. В. Лизанчук, О. В. Лісеєнко, Й. Д. Лось, І. Г. Мащенко, А. З. Москаленко, Т. І. Петрів, В. П. Плавич, Б. В. Потятиник, В. В. Різун, І. Ю. Слісаренко, І. Хропко, М. Ф. Цибра, А. А. Чічановський, Ю. Г. Шаповал, В. І. Шкляр та інших.

Всі поняття і визначення культури дослідники проблеми розділяють на три великі групи. Культура розуміється 1) як усе те, що створило людство за час свого існування, 2) як досягнення людства, що заслуговують позитивну оцінку, 3) як перетворення природного світу в рукотворний у відповідності з потребами людини [37, с. 16]. Проте в загальноприйнятому значенні культура розуміється як духовна й піднесена сторона життя людей.

Зміст та сутність поняття «духовна культура» вимагає уточнення такого фундаментального поняття як дух. «Дух» розглядається як атрибут Бога у християнстві, як життєдайна основа Всесвіту у пантеїзмі, активний елемент, що уможливує самосвідомість (Д. Портер), суб'єктивна сутність індивіда (У. Джеймс) тощо. При всій розбіжності інтерпретацій можна вважати, що дух – це об'єктивна надіндивідуальна форма існування надприродного, яка набувається через соціалізацію і здатна керувати діями людини, а душає виявом духу через певні ментально-психічні явища на рівні

свідомості особистості. Загалом слід сказати, що дух розглядається як джерело життєвої енергії людини, що забезпечує її цілісність та родову ідентичність [228].

У цьому контексті духовну культуру доцільно інтерпретувати як осмислення людиною, для якої головною сутністю життя є універсальні цінності добра, краси та істини, сенсу свого буття, місця і гармонізації її стосунків з природою, суспільством, інформаційним середовищем [196, с.9]. Дослідники вважають, що «визначальна роль духовного начала культури полягає в тому, що творча робота людського духу визначає дійсну міру єдності й гармонії духовної та матеріальної форм культури» [110, с.20]. Змістом культури є вся людська діяльність, і головним результатом розвитку культури є людина як родова істота, удосконалювання її творчих сил, здатностей, форм спілкування [176, с. 164].

Саме культура визначає народження духовного світу людини, і наше духовне тіло існує та розвивається на основі пізнання духовних феноменів. Духовний світ людини неможливий без духовних знань та духовних зусиль щодо їх трансформації у характеристики особистості. Повнота духовного світу є лише у людей, які здатні духовно діяти з розумінням духовного середовища, яке їм відкривається. Ще стародавні греки обґрунтували класичну тріаду духовної культури у вигляді істини, добра і краси та відповідно трьох ціннісних абсолютів людської духовності у вигляді теоретизму, орієнтованого на істину і створення сутнісного буття, протилежного звичайним явищам життя; етизму як основи підпорядкування моральному змісту життя всіх інших людських устремлінь й естетизму, що забезпечує повноту життя за рахунок задіяння емоційно-почуттєвих переживань [55, с. 57].

Для нашої роботи найбільш прийнятним є розуміння поняття «культура» у контексті її людинотворчої функції як духовної субстанції буття людини й соціуму [11, с. 32]. Завдяки духовній культурі з її орієнтацією на вічні цінності відбувається натхнення повсякденного

людського буття, і в результаті - піднесення людини над його щоденністю. У межах духовної культури просторово-часові границі індивідуального буття, кінцевого та обмеженого за природою, розширюються до причетності універсальному й нескінченному буттю космосу.

Конкретний зміст поняття «культура» визначається процесамисоціалізації й інституціоналізації людини, що особливо чітко проявляється в умовах глобалізації. Актуалізація проблематики духовної культури як предмету філософського дослідження в сучасних умовах визначається тим, що стосовно процесів глобалізації та інформатизації дане поняття слід розглядати як найбільш загальну абстракцію, яка розвивається у своїх визначеннях в умовах найбільш багатого конкретного змісту. Саме від культурного розвитку соціальних спільнот різного рівня в епоху глобалізації вирішальною мірою залежить їхнє подальше існування як соціальних суб'єктів. У культурній антропології подібний статус культури називають «тотальним соціальним фактом».

Ключовою категорією нашого дослідження є духовна культура, яка розглядається нами як випереджально-прогностична по відношенню до матеріальної культури, оскільки «репрезентує комплекс ціннісно-сміслових, інформаційно-пізнавальних, художньо-образних явищ, що об'єктивуються та розвиваються в межах суспільної, групової й індивідуальної свідомості» [35, с.5]. При цьому близьке поняття «духовність» має розумітися як визначальна складова духовної культури, у межах якої визначається ставлення особи до природи, суспільства, самої себе. Духовність виступає як сукупність проявів духу в людині та світі, а у соціальному контексті інтерпретується як інтегруюча основа суспільства, що виражається у моральних цінностях. У дослідженнях багатьох філософів (М. І. Мамардашвілі, Л. Н. Митрохін, В. І. Мурашов, А. Я. Гуревич, В. І. Шинкарук, М. С. Каган та інші) пріоритетність духовного виміру культури пояснюється тим, що в основі будь-якої культури лежить певний світогляд, що інтегрує зміст усіх її форм. Світогляд

пронизує всі складові даної культури, організує їх у цілісну систему, надаючи їй духовного виміру [64, с.40].

Духовний вимір культури є превалюючим і тому, що культура завжди є результатом свідомої роботи духу як над своїм власним удосконаленням, так і над упорядкуванням середовища буття та діяльності людини (О. Ф.Лосєв). Важливість духовного аспекту культури також можна пояснити і тим, що «культуру можна розглядати як духовний зв'язок епох, як передачу цінностей від покоління до покоління» [110, с.15].

Такі поняття як «духовне життя», «духовна культура», «духовні цінності», «духовна діяльність» завжди знаходилися у центрі уваги мислителів усіх епох. Проблемі духовності людини приділяли велику увагу античні філософи (Платон, Арістотель, Демокріт, Сократ), німецька класична філософія (І. Г.Гердер, І.Кант, Г. В. Ф.Гегель, Л.А. Фейєрбах, Ф.В. Шеллінг, Б.Паскаль), філософи-екзистенціалісти (С.Кіркегор, М.Хайдеггер, К.Ясперс, Е.Гуссерль), українські філософи (П. Д.Юркевич, Г. С.Сковорода), філософи-космісти (М.О. Бердяєв, В.С. Соловйов, В.І. Вернадський). Узагальнюючи їх погляди, можна зробити висновок, що духовна культура є результатом двох видів духовної діяльності. Духовно-продуктивна діяльність забезпечує формування духовних цінностей, а духовно-практична діяльність стосується опануванню людиною та соціальними групами накопичених людством духовних цінностей у процесі власного культурного розвитку. Саме другий процес лежить у основі соціалізації підростаючого покоління і має найбільше значення для формування духовної культури молоді. Його результатом є набуття молоддю духовного досвіду, розвитку ціннісних орієнтацій, духовних потреб і духовних почуттів.

Визначення духовної культури в сучасних умовах ускладнюється двома факторами. З одного боку, можна говорити про величезне різноманіття культурно-цивілізаційних зразків і форм сучасного світу в умовах глобалізаційної взаємодії різних народів та етносів, з іншого боку слід констатувати, що культура як духовна субстанція буття людини й соціуму за

багато тисяч років пройшла тривалий етап своєї еволюції і відповідно має багато історичних форм. Тому поняття «культура» у філософській думці має величезну кількість різних інтерпретацій, що визначає і різноманіття визначень її духовної складової.

Домінування духовного виміру культури спостерігалось завжди. Культура є продукт і спосіб діяльності людини, яка, у процесі перетворення навколишнього світу, перетворює і себе саму, і ці перетворення мають не стільки фізичну, скільки духовну природу. В Стародавньому Сході головною умовою розвитку людини як культурної істоти було внутрішнє духовне вдосконалювання самої людини, хоча поняття «культура» тоді ще не існувало. В Упанішадах, наприклад, широко використовується поняття «дхарма», що означає «чесноти», які у своїй сукупності, дуже варіативній, і утворюють особистість. «Дхарма» як основа людської істоти має моральні встановлення, які мають духовні витoki. У Прадавньому Китаї з'являється поняття «жень-дао», що означає «шлях милосердя» як спосіб духовного самовдосконалення людини. У Прадавній Греції феномени культури передавалися терміном «пайдейя» (вихованість, освіченість), тобто також підкреслювалося духовне начало. Суттєву роль у розвитку філософського розуміння духовної культури відіграло вчення Платона, який розробив поняття ідеалу на основі поєднання Краси, Добра та Істини.

Уперше в літературі слово «культура» як філософський термін зустрічається в роботі «Тускуланські диспути» (45 р. до н.е.) римського оратора та філософа Марка Тулія Цицерона, і тут цей термін також має духовний характер. Цицерон визначав філософію як «оброблення душі» і з цього приводу писав: «Оброблення душі — це і є філософія; вона виконує в душі пороки, готує душу до прийняття посіву й довіряє їй — сіє, так би мовити, — тільки те насіння, яке, визрівши, приносять найбагатший урожай» [213, с.188]. У сучасному сенсі термін «культура» уперше був використаний німецьким юристом С. Пуфендорфом (1632-1694) у роботі «Про право природне» (1684) для визначення усього, що відрізняється від природи.

Слово «культура» у цьому сенсі набуває дуже широкого обсягу, однак домінування духовного начала і тут є достатньо очевидним. Разом з тим слід підкреслити онтологічність культури як філософського поняття, оскільки, як справедливо вказують дослідники, її каркас складає один з рівнів універсальної онтології передусім у зв'язку з тим, що культура включає в себе не лише діяльність, а і її результати – як духовні, так і матеріальні [155, с. 83].

Філософи епохи Просвітництва вважали, що лише на основі ціннісних орієнтацій справедливого суспільства можна формувати духовні потреби людини, і на їх основі індивідуальні ціннісні судження. Представники німецької філософії (Гегель, Кант, Фіхте, Шелінг) стверджували, що моральні, духовні цінності апріорно притаманні внутрішньому світу людини, його душі. Г.В.Гегель обґрунтовував філософські уявлення про людську природу, виходячи з духовного характеру останньої і вважав, що сутність людини є сам вільний дух, який досягає власного існування в самосвідомості людини.

У філософії епохи модерну проблематика духовної культури отримала найбільшу увагу у зв'язку з дослідженнями ціннісного аспекту буття людини. Це по суті є продовженням духовно-ціннісного історико-філософського дискурсу, оскільки традиція як ідеалістичного раціоналізму від Платона до Гегеля, так і матеріалізму від Демокріта до Фейєрбаха відрізняється нероздільністю буття і духовної цінності. У другій половині XIX століття основні положення теорії цінностей розроблялися Г.Ріккертом і В.Віндельбандом. Вони доводили, що незмінними цінностями є загальнолюдські, загальнокультурні, соціальнозначимі. Теоретико-методологічну розробку сутності духовної культури особистості та суспільства у контексті загальнолюдських і національних цінностей та взаємозв'язків духовної культури з різними видами людської діяльності у соціокультурно-ціннісному вимірі здійснили такі мислителі як М.Бахтін, М.Бердяєв, В.Соловйов, В.Розанов, Е.Жильсон, Е.Кассирер, Д.Тичин,

Х.Ортега-і-Гассет, П.Тейяр де Шарден, С.Франк та інші. Теорія цінностей (аксіологія) як напрям в філософії сформувалася у 20-50 рр. ХХ століття у працях німецьких і американських філософів (М.Шеллер, Н.Гартман, Р.Перрі, С.Пеппер). У проблематику досліджень духовної культури у контексті аксіології суттєвий вклад внесли Г.Коген, Е.Кассіер, Р.Кронер, Б.Кроче, Ф.Бредлі, Ж.Валь, Ж.Іпполіт, вони глибоко досліджували проблеми сутності людини і її духовних цінностей.

Особливо багато уваги приділяли духовному становленню людини представники гуманістичної філософії. Е.Фромм надавав пріоритетності упорядкованості ціннісно-сислової сфери особистості, основою якої мають бути такі духовні елементи як єдність всіх людей, відданість життю та людству. У Р. Ассаджіолі поняття «духовне» відображає всю людську активність, орієнтується на високі і небанальні цінності - етичні, естетичні, героїчні, гуманістичні, альтруїстичні. У А.Маслоу духовне становлення пов'язане з самоактуалізацією особистості і пов'язаний з ціннісним вибором, що забезпечує людині такі характеристики як чутливість до краси, прагнення до істини, досконалості, блага тощо.

Загалом слід сказати, що проблема людини, її духовного світу органічно пов'язана з розкриттям творчої природи людини через її духовність, що надає людському життю сенс. За В.Франклом, загалом універсальні людські цінності ґрунтуються на трьох складових людського буття, в основі якого лежать духовність, свобода та відповідальність. Загалом духовні цінності розглядаються як основа поєднання у культурі загальнолюдських та національних цінностей [63, с.12]. Взаємодія культур на духовному рівні має розглядатися як основний механізм збереження людини та людства у сучасну епоху, що може розглядатися як змістовний фундамент духовної культури ХХІ століття.

Суттєвий внесок у розробку проблем духовної культури внесли представники російської філософсько-релігійної думки. У вченні В.С.Соловйова здійснена спроба синтезу різноманітних концепцій духовного

становлення та розвитку людини – християнства, буддизму, неоплатонізму, філософії Гегеля та інших, на основі чого в основу духовності людини філософ поклав божественну ідею творчості та теорію універсуму. Персоналістський варіант розуміння процесу становлення духовної культури обґрунтував філософ М.О.Лосський, вважаючи, що духовний розвиток залежить від наявності духовних людей, які захищають абсолютні цінності та є зразком для інших людей, втілюючи їх у власне життя. У філософії М.О.Бердяєва формування духовної особистості є шлях до духовної досконалості, яка визначається ідеями соборності і проявляється душевно-духовній любові. На думку П.О.Флоренського, людина є носієм духовної гармонії, яка може перебувати в латентному стані і розкривається через синтез розуму та віри. Християнський філософ В.Ф.Войно-Ясенецький вважав, що духовною енергією проникнутий увесь Всесвіт, але лише в людині ця енергія набуває вигляду самоусвідомлюючого Духу, життя якого пов'язане духовно-психічною діяльністю людини.

Вітчизняна філософська думка велику увагу також приділяє саме духовному світу та духовній культурі людини. У філософських кордоцентричних концепціях Г. С.Сковороди та П. Д.Юркевича найбільш повно розкривається значущість духовної діяльності людини, результатом якого є моральна чистота та етико-естетичний погляд на світ. З погляду національної наповненості духовної культури та духовних цінностей найбільше значення мають ідеї О.О. Потебні та І.Я. Франка, а також наукові розвідки Д. І.Чижевського, і М. Григор'єва щодо культурно-ціннісних особливостей українського національного характеру.

У сучасних умовах різноманітні аспекти духовної культури загалом та проблем духовного розвитку молоді розглядаються у достатньо різноманітних контекстах та вимірах. Проблемам вивчення духовної культури присвятили праці такі видатні вітчизняні філософи сучасності як В. П.Андрущенко, В.Ф. Баранівський, Л. П.Буєва, Л. В.Губерський, В.Г. Кремень, А. І.Комарова, С.Б.Кримський, С. В.Пролеєв та інші. Сутність

духовності, духовної культури, духовних цінностей, духовного розвитку розглядаються у роботах таких вітчизняних дослідників як О.С. Анісімов, Р. А. Арцишевський, І.В. Балашенко, В.Ф. Баранівський, М.Й. Боришевський, Є. Р. Борінштейн, Ю.А. Добролюбська, Е.А. Гансова, Н.П. Гідікова, П.Єршов, А. І. Кавалеров, С. Б. Кримський, О. М.Олексюк, В. В. Попков, С. В. Пролєєв, П.В. Симонов, І.З. Скловський, О. В. Халапсіс, П. М. Щербань, Ж. М.Юзвак. Взаємодія культури і духовності як основа формування духовних інтересів, потреб, цінностей особистості досліджуються у роботах О.Л. Кононко, В.О. Сухомлинського, С.Л. Франка, Л.Є. Шкляра, Ж. М.Юзвака.

Концептуальні засади духовного розвитку особистості у процесі її соціалізації обґрунтовуються у працях В. Ф.Баранівського, В.П. Бега, Л.В. Губерського, А. І.Комарової, В.Г. Кременя, О.В. Сухомлинської, П.М. Щербаня. Розгляду теоретичних аспектів духовної культури присвячені роботи Г. Г.Авдіянц, Т.М. Ткачової, Н.Чорнухи та ін. Взаємозв'язки духовності з українською ментальністю та особливості національного виховання на основі духовних цінностей аналізуються у працях В.П.Москальця і В.М.Хайруліної. Ті чи інші аспекти проблеми духовного світу людини у процесі її становлення, її духовної культури, духовності і духовних цінностей були розглянуті у дисертаційних дослідженнях таких науковців як Д.Балдинюк, О.Баришнікова, В.Вексельман, Г.Гуменюк, І.Гущина, О.Зубарева, О.Клумбите, В.Калінін, Л.Міллер, Ж.Міцкевич, Г.Хруслов.

Вказана проблематика розробляється і низкою зарубіжних дослідників, серед яких особливе значення мають роботи Е.Брайтмана, Дж.Броновського, Ш.Клауфа, Р.Колебурта, С.Пеппера, Р.Перрі, І.Фергюсона, І.Фіндлея, Е.Халла та інших.

У цілому слід констатувати, що «культура тісно пов'язана з духовністю і є однією з форм прояву духовності» [11, с.33]. Відомий дослідник І.Ільчов показавши, що в більшості випадків розуміння культури формується саме як духовний феномен – і у літературі («плідне існування» у Б. Пастернака), і в

науці (як детермінанта та рушійна сила розвитку у В. Зінченка), і у філософії (як духовна субстанція, спрямована на відшукання істини, на самосвідомість, на самовизначення у М. Фуко) [82, с. 15]. Духовна природа дає можливість культурі здійснювати свою головну функцію – людинотворчу. Діяльнісне перетворення зовнішнього світу є основою формування в людини «інструментального розуму», а засвоєння духовних цінностей формує її внутрішній світ і викликає розвиток тих духовних якостей, завдяки яким вона й стає особистістю.

Культура у своєму духовному вимірі надає смисли людському буттю у всій тотальності його проявів. Духовність як основа культури задає орієнтацію на вічні й абсолютні цінності, і саме завдяки цьому відбувається знатхнення повсякденного людського існування, при цьому цінності духовності одночасно є й фундаментальними ціннісними основами культури, забезпечуючи її «когерентність» (Д. Бом) і цілісність. Як справедливо вказує дослідник проблеми О. С. Панарін, мова йде «про первинність культури стосовно всіх так званих об'єктивних детермінацій соціального світу» [158, с. 44–45]. Відомий філософ В.Біблер також характеризує культуру як «форму самодетермінації, самоприречення діяльності, волі, свідомості, мислення, долі людини», гранями її виступають філософія, мистецтво, моральність, теорія, релігія як сили самодетермінації, а кульмінацією є акт самодетермінації, унікальний і неповторний для кожного індивіда [24, с. 304-305]. Підкреслюючи пріоритетність духовної складової культури в людиностворюючому вимірі, Г. Зіммель показав, що культура – «це шлях душі до самої себе» [76, с. 474.]. Саме культура, її духовний потенціал представляє собою тут-і-тепер, що є основою дороги в майбутнє всього людства.

Проблематика духовної культури, яка пов'язана з дослідженням духовного світу молоді, у історико-філософському вимірі визначається у межах наукових розвідок, що стосуються становлення людини як родової істоти. У цьому контексті суттєве значення для дослідження проблеми

духовної культури молоді мають історико-філософські підходи, погляди на формування феномена духовності особистості як детермінанта рівня розвитку суспільства та культури (Арістотель, Платон, Сократ та інші). Культурно-історична зумовленість розвитку людини, її духовне та духовно-почуттєве переживання дійсності відображено у «філософії серця» численних українських мислителів – М.О.Максимовича, Г. С.Сковороди, П.Д.Юркевича, В.В.Зенківського, В.С.Соловйова, С.Л.Франка, І.О.Ільїна. У їхніх роботах підкреслюється пріоритетність духовної культури особистості та значущість розвитку її духовного потенціалу й моральної культури. Українські філософи підкреслюють, що становлення людини як свідомого доброчинця відбувається тоді, коли вона живе в стані духовного буття, тобто, за словами Григорія Сковороди, відкриває у собі «внутрішню», «духовну», «сердечну» людину. Українська філософська думка сформулювала чимало положень щодо духовного становлення особистості, що є актуальними і сьогодні.

Проблеми духовної культури молоді проаналізовано у роботах фахівців близького та далекого зарубіжжя. Зокрема це дослідження Є.Бабосова, П.Водоп'янова, А.Зеленкова, М.Можейко, Я.Яцкевич, В.Боряза, С.Іконнікової, Ю.Липи, Ю.Ядова, а також західних науковців Раймонда Арона, Дітріха Банхоффера, Георгія Зіммеля, Жана Лаккана, Герберта Маркузе, Ричарда Мертона, Карла Манхейма, Жана Паже, Карла Поппера, Григорія Померанца, Альберта Швейцера.

Теоретико-психологічні засади формування духовної культури у процесі соціалізації на особистісному рівні добре розроблені у працях таких дослідників як Б.Г.Ананьєв, І.Д.Бех, І.А.Зязюн, О.М.Леонт'єв, С.Д.Максименко, Л.Е.Орбан-Лембрик, Б.Д.Паригін, М.В.Савчин, В.О.Татенко, В.О.Ядов та ін. Складові духовної культури проаналізовані у роботах М. Маринович, Джорджа Г. Міда, Є. Сверстюка, І. Рупніка, І. Шалишкіної.

Різноманітні аспекти формування духовної культури молоді у освітньому процесі у контексті процесів гуманізації та становлення постнекласичної освіти висвітлили у своїх роботах такі філософи та педагоги як В.П.Андрущенко, В.П.Бех, В.І. Бондар, В.М.Галузинський, П.М.Гусак, М.Б.Євтух, В.М.Мадзігон, Н.Г.Ничкало, Н.М.Островерхова, О.П.Рудницька, О.В.Сухомлинська, С.О.Сисоєва, М.Д.Ярмаченко та інші.

Суттєву роль відіграють положення видатних вітчизняних мислителів (Г.Г.Ващенко, М.С.Грушевського, М.П.Драгоманова, А.С.Макаренка, С.Ф.Русової, В.О.Сухомлинського, Т.Г.Шевченка, К.Д.Ушинського та інших) про роль духовно-моральних чинників у становленні молоді особистості. Методологічний потенціал вказаних досліджень має особливе значення для аналізу та обґрунтування процесу формування цінностей молодого покоління як утвердження духовних, морально-етичних надбань, що мають національну природу.

Разом з тим значна частина сучасних вітчизняних дослідників проблем духовної культури молоді акцентує широкий соціально-економічний, історико-генетичний, соціокультурний контексти соціалізації та буття особистості. Мова йде перш за все про теорії становлення особистості та ролі духовного фактору у цьому процесі, які розглядаються у працях І.Д.Бега, С.Д. Максименка, Л.Е.Орбан-Лембрик, В.О.Татенка, про концепції розвитку соціальних спільнот та духовні засади цього процесу, розроблені у роботах О.М. Балакірьової, Е.І.Головахи, М.Ф.Головатого, В.А.Головенька, С.М.Іконнікової, І.Т.Лісовського, філософсько-освітні підходи до розуміння духовної природи соціалізації молоді, обґрунтовані у роботах А.М.Алексюк, В.І.Бондаря, Л.П.Вовк, І.Д. Зверєвої, А.Й.Капської, Л. І.Міщик, О.М.Олексюк, Г.М.Падалки, Н.Г.Протасової та інших авторів. Одним з аспектів аналізу досліджуваної проблеми є наукові розвідки щодо морально-естетичних цінностей молоді сім'ї в духовній культурі сучасної України, які здійснені у роботах К. Гайдукевич, М. Соловйова, Б. Цимбалістого.

Теоретичне обґрунтування значущості виховання духовних цінностей як основи становлення духовної культури молоді здійснили І.Бех, Є.Бондаревська, М.Боришевський, І.Зязюн, А.Капська, В.Кірсанов, О.Олексюк, Г.Сагач, О.Сухомлинська, Т.Тюріна, Г.Шевченко та інші. Саму проблему виховання духовних цінностей у молоді достатньо глибоко вивчали О.Белих, О.Олексюк, О.Семашко, Б.Нагорний, Д.Чернилевський, В.Яковенко та інші. Методологічні засади виховання духовних цінностей у освітньому процесі знайшли своє відображення у працях В.Андрущенка, Л.Губерського, М.Євтуха, В.Кременя, Б.Лихачова, М.Нікандрова, Т.Петракової, Д.Чернилевського та інших. Окремі питання, пов'язані з духовною культурою української молоді, розглядаються у роботах дослідників молодіжних проблем В. Абрамова, М. Багмета, М. Головатого, Н. Черниша та інших.

Що стосується емпіричної бази дослідження, у межах яких конкретизується проблематика духовної культури молоді з врахуванням конкретних реалій українського суспільства, то тут важливу роль відіграють дослідження вітчизняних соціологів В.І.Тарасенка, М.М.Чурилова, В.С.Хмелька, В.Т.Циби, Н.Й.Черниш, Ю.І.Яковенка, О.О.Яременка та інших щодо основних вимірів процесу становлення української молоді, зокрема, системи цінностей, яка нею сьогодні сповідується. Суттєве значення мають дослідження соціальних орієнтацій та цінностей сучасної української молоді, проведені Державним комітетом України у справах сім'ї та молоді, Фондом «Демократичні ініціативи» Київським міжнародним інститутом соціології, а також такими організаціями як Інститут євроатлантичного співробітництва, «Молодіжна альтернатива», Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. Соціологічний аспект молодіжної проблематики загалом представлено дослідженнями Л.О.Ази, В.С.Бакірова, Є.І.Головахи, М.В.Захарченка, О. В. Лісеєнко, Н.В.Паніної, В.А.Полторака, А.О.Ручки, О.М.Семашка, Л.Г.Сокурянської, Л.В.Сохань, В.Є.Пилипенка, В.В.Танчера, Н.Й.Черниш, О.О.Якуби.

Загалом проблеми становлення духовної культури молоді на основі поєднання кількісних та якісних методів дослідження аналізуються у межах такого напрямку як соціологія молоді. Найбільш важливі роботи цього напрямку належать Г.М.Андрєєвій, В.К.Бакшутову, Н.М.Блинову, В.Н.Борязу, Ю.Е.Волкову, Б.А.Грушину, А.В.Дмітрієву, О.Г.Здравомислову, Ю.А.Замошкіну, О.С.Капто, Л.Н.Когану, І.С.Коню, Г.Г.Квасову, Н.С.Мансурову, В.Г.Мордковичу, В.Б.Ольшанському, Г.В.Спіркіну, Ю.В.Торсуєву, В.А.Устінову, Ч.Й.Файнбургу, А.Г.Харчеву, В.І.Староверову, В.П.Тугарінову, Г.І.Хмарі, В.О.Ядову, О.О.Якубі та ін. Серед вітчизняних дослідників проблематика духовного розвитку молоді в Україні з використанням потенціалу емпіричного аналізу проблеми розглядається у роботах таких авторів як В.Довженко, Т.Безулик, Р.Драпушко, І.Кириленко, О.Ганюков, Н.Дудар, І.Жогло, Е.Лібанова, В.Мельниченко, М.Міщенко, О.Пазюк, М.Перепелиця, О.Позняк, В.Покрищук, В.Рябіка, І.Турло, А.Чорноіван, О.Ярема та інших.

Узагальнення наукових розвідок у царині духовної культури молоді дає можливість визначитися з основними проблемами даного напрямку соціально-філософських досліджень. Найбільше значення мають такі проблеми як вивчення соціальних аспектів формування духовної культури молоді; соціально-психологічний та соціально-комунікаційний вимір духовності підростаючого покоління, аналіз проблем молодіжних субкультур, самоідентифікації молоді, зокрема, у молодіжному середовищі та ролі у цьому процесі молодіжних неформальних об'єднань тощо. Відтак у наявних дослідженнях молодь представлена у кількох вимірах: як носій психофізичних якостей молодості; як феномен культури; як суб'єкт та об'єкт взаємодії поколінь тощо [215]. У межах кожного виміру духовна проблематика займає важливе місце як ціннісне підґрунтя визначення орієнтацій та мотивів діяльності і поведінки підростаючого покоління.

Практично всі дослідники підкреслюють, що актуалізація проблеми духовної культури молоді на сучасному етапі зумовлена невизначеністю

соціального розвитку, що прямо впливає на розбіжність у розумінні загальнолюдських ідеалів і конструктивних стратегій розвитку людини та суспільства, а також поширенням у духовному житті технократичного мислення та орієнтирів споживацького способу життя [166, с.3]. Величезна кількість досліджень вітчизняних науковців констатують духовну кризу суспільства, пов'язану як із загальними проблемами духовного розвитку цивілізації, так і зі специфічними проблемами радикальних трансформацій українського суспільства.

На сьогодні проблема духовної культури молоді прямо пов'язана з проблемами її моралі. Відштовхуючись від загальнофілософського її розуміння, ми можемо визначити мораль молоді як цінності і норми, що регулюють її поведінку на основі дихотомій добра і зла, справедливості і несправедливості добротності та пороку. Саме відсутність моральних орієнтирів, знецінювання загальнолюдських гуманістичних ідеалів та моральних цінностей і загальної культури приводять до розвитку у молодіжному середовищі соціальних пороків, що розцвіли за останні десятиліття. Виросло покоління, що сформувалося на далеких від вітчизняних духовних традицій ідеалах швидкого збагачення, гедоністичного світогляду, егоїстичного індивідуалізму тощо. Одночасно з такою ціннісною дезорієнтацією молоді виник великий розрив між поколіннями у життєвому укладі, світовідчужанні, світогляді й духовно-моральних цінностях.

Відтак більшість дослідників констатують сьогодні не просто кризу, а «кризу духовного життя», яка виражається в зниженні рівня духовної культури населення» [110, с.13]. При цьому вітчизняні науковці вказують на такий негативний аспект індивідуалістично-прагматичної трансформації цінностей у сучасному суспільстві як «егоїстичне захоплення духовного простору», яке поглиблюється тим, що «українське суспільство на нинішньому етапі свого розвитку поки що чітко не визначило ті моральні норми життя людей, які б могли слугувати ідеалом для підростаючих поколінь» [153, с. 3]. Між тим саме у процесі формування духовної культури

у свідомості молоді людини відбувається переосмислення цінності людського буття, результатом якого стає визнання самоцінності людини та духовно-морального смислу її життя як основа гуманоцентричної трансформації всього суспільства

Про занепокоєність держави щодо стану духовності суспільства й підростаючих поколінь свідчать Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті», Указ Президента від 27 квітня 1999 р. «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян»; Указ Президента від 24 листопада 2005 р. «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвиток культури і духовності українського суспільства» та інші директивні і концептуальні документи, що стосуються формування духовної культури молоді.

У зв'язку із цим, як показує аналіз наукових розвідок вітчизняних фахівців, особливу актуальність отримують проблеми виховання сучасної молоді в рамках духовної культури. Значущість у цьому процесі духовної культури молоді можна пояснити низкою обставин. Передусім мова йде про необхідність узгодження процесів соціалізації з глобальними процесами змін, які торкаються і духовної сфери. Важливу роль відіграє той факт, що суперечності духовного розвитку молоді найбільш гостро і наочно відображають проблеми духовної сфери суспільства XXI століття. Надзвичайно гострою є проблема формування та реалізації у практичній діяльності духовної культури молоді в умовах становлення інформаційного суспільства, нових форм комунікації, глобалізації.

Особливо важливим аспектом дослідження духовної культури молоді є аналіз впливів на процес соціалізації підростаючого покоління соціокультурного середовища інформаційного суспільства, особливостями якого є формування електронно-віртуального простору та медіа-культури. Як вказують вітчизняні дослідники, сучасні медіа не сприяють у багатьох випадках «утвердженню високих духовних і моральних цінностей,

українських національних ідеалів» у зв'язку з тим, що пропонують «молоді спрIMITизовані витвори, різні сурогати» [196, с.3]. Проблеми впливу сучасних мас-медіа на процес формування духовної культури української молоді в сучасних умовах аналізуються у роботах таких вітчизняних авторів як В. Здоровега, В. Іванов, С. Квіт, В. Лизанчук, Й. Лось, І. Мащенко, А. Москаленко, Т. Петрів, Б. Потятиник, В. Різун, І. Слісаренко, І. Хропко, А. Чічановський, Ю. Шаповал, В. Шкляр та інших.

Різні аспекти проблеми духовно-морального виховання підростаючого покоління у соціокультурному середовищі інформаційного суспільства розглядалися у роботах Е. І. Артамонової, М. С. Бобрової, А. І. Бондаревської, М. А. Бондаренко, Ю. В. Денисенко, Т. К. Клименко, Л. П. Ілларіонової, І. Н. Мирошніченко, В. М. Пустовалова, С. А. Садикової, В. І. Павлова, Т. В. Скларової, В. В. Шогана та інших. Проблеми культурологічних підстав добору й структурування змісту духовно-морального компонента освітньої діяльності у процесі формування духовної культури підростаючого покоління досліджуються в роботах Е.П.Белозерцева, Т.І. Власової, І.А. Колесникової, Л.І. Маленкової. У роботах Н.Н. Коваль, Л.І. Маленкової, Е.М. Сафронової, І.А. Соловцової та інших авторів аналізується духовно-моральна культура як найбільш наближена до потреб організації соціалізації особистості, зокрема, в освітньому процесі.

Більш загальні духовні аспекти виховання молоді в умовах України відображені у наукових розвідках Т.Анікіної, І.Шкьопу, Ю.Щербака, С.Шевченка. Психологічні аспекти духовного розвитку молоді особистості розглядаються у роботах М.Боришевського, О.Зеліченка, В.Зінченка, О.Киричука, П.Симонова, Ж.Юзвак та інших фахівців. У педагогіці проблему духовності та духовної культури молоді на особистісному рівні розглядають такі вітчизняні фахівці як О.Виговська, І.Карпенко, О.Олексюк, А.Фасоля, Г.Шевченко, П.Щербань.

Вказані наукові розвідки детально розкривають сутність, мету й принципи духовної культури особистості як основу формування її

моральності, яку при цьому визначають як «ступінь освоєння особистістю соціального досвіду..., розуміння себе й інших» [111, с.120]. Духовна культура визначається не стільки освіченістю та культурними потребами, скільки здатністю до «праці душі», результатом якої є осмислення людиною себе в цьому світі й прагнення до самовдосконалення у вигляді удосконалення простору власного духовного внутрішнього світу. На методологічному рівні до змісту духовної культури належать загальнолюдські цінності; національні ментальні, психологічні тощо особливості та прикладні знання, уміння й відносини, на основі яких будується гуманоцентрична модель діяльності молодого людини у суспільстві.

На їх основі можна здійснити узагальнений аналіз тенденцій у сучасній теорії й практиці духовно-морального виховання. У дослідженнях в основному обґрунтовуються та аналізуються різноманітні підходи до формування духовної культури молоді освітніми засобами, серед них виділяються особливості системно-середовищного, особистісно-діяльнісного, антропологічного, аксіологічного, онтологічного, екзистенціального, культурно-діалогічного (полілогічного), культуротворчого та інших підходів. Найважливішими критеріями становлення молодого особистості як духовного суб'єкта сучасні дослідники вважають прагнення до духовного й морального загальнолюдського ідеалу. Останній же в межах сучасного освітнього процесу та процесу соціалізації загалом мислиться як результат інтеграції досягнень сучасної педагогіки з ідеями гуманістичної філософської думки.

Одним з найважливіших напрямів аналізу духовної культури молодого, характерним для вітчизняної філософської думки, є визначення імперативів духовного розвитку молодого на особистісному рівні під впливом тих чи інших соціокультурних чинників. Соціальні проблеми молодого у контексті її духовного розвитку досить серйозно досліджувались у роботах В.П.Андрущенка, В.Г.Антоненка, В.І.Астахової, В.П.Бежа, А.К.Бичко, І.В.Бойченка, Г.І.Волинки, М.Ф.Головатого, Л.В.Губерського, В.Б.Євтуха, І.А.Зязюна, В.М.Князева, М.Д.Култаєвої, А.Є.Конверського,

М.І.Михальченка, М.М.Мокляка, І.Ф.Надольного, Б.В.Новікова, В.С.Пазенка, О.М.Семашка, Т.І.Ящук. Молодь з позицій загальнокультурних та моральних орієнтацій, які існують в українському суспільстві, та процесах їх інтеріоризації на особистісному рівні досить ґрунтовно проаналізовано у роботах Т.Г.Аболіної, Т.І.Андрущенко, Г.О.Білявського, С.М.Васюти, М.М.Кисельова, В.О.Кудіна, Л.Т.Левчук, В. І. Панченко, М.І. Хілько. Досить ґрунтовно проаналізовані окремі аспекти духовної культури: політична культура сучасної молоді досліджувалась у роботах В.Д.Бабкіна, О.В.Бабкіної, К.О.Ващенко, Ф.М.Кирилюка, В.І.Полохала, М.М.Слюсаревського, духовно-релігійні характеристики молоді досліджувалися у роботах В.Д.Бондаренка, А.І.Колодного, П. А. Сауха, В.І.Лубського, Л.І.Конотоп, моральний вимір духовної культури молоді досліджувався у роботах Г.А.Бачинського, В.С.Крисаченка, О.В.Левицького, С.А.Мороза та інших авторів.

У межах даного напрямку дослідження духовної культури молоді процес соціалізації розглядається як передусім духовне виховання, як становлення у людині гармонії душі зі світом, а також утвердження духовних цінностей істини, добра, краси, які доповнюються іншими моральними абсолютними такими як гідність, віра, надії, любов. Значення духовного аспекту соціалізації у соціокультурному вимірі зростає, оскільки «нині соціальна роль людини, її громадянська позиція визначається не стільки сумою знань, освіченістю, скільки високою духовністю» [196, с. 9]. Відповідно у процесі формування духовної культури особистості потрібно враховувати, що вона представляє собою як соціальне явище, так і специфічні засоби впливу на особистість, тобто є регулятором життєдіяльності людини.

У наявних дослідженнях підкреслюється, що у соціокультурному контексті духовного становлення підростаючого покоління глибокого вивчення потребують проблеми, пов'язані з механізмом становлення духовної культури молоді на особистісному рівні, створенням

соціокультурного та освітнього середовища, сприятливого для духовного зростання підростаючого покоління, визначення мотиваційних основ та проблемних моментів цього процесу, обґрунтування закономірностей та тенденцій у царині формування духовності дітей і молоді з врахуванням особливостей актуалізації духовних цінностей як на різних вікових етапах, так і в залежності від умов соціалізації. На думку дослідників, теоретико-методологічний аналіз особливостей становлення духовної культури підростаючого покоління має стати основою «розробки та впровадження психолого-педагогічного супроводу духовного розвитку дітей і молоді в закладах національної освіти» [166, с.3]. Вітчизняні дослідники, зокрема, вказують на актуальність таких напрямів дослідження духовної культури молоді як його зміст та структура; особливості духовних викликів до людини з боку сучасного суспільства та їх врахування інститутами соціалізації; основні напрями та засоби формування духовної культури молоді; специфіка самоорганізації молоді як суб'єкта духовної культури тощо [199, с.6] тощо.

Одним з найбільш розроблених напрямів вивчення духовної культури молоді є її аналіз на особистісному рівні. При цьому акцентується, що духовна культура безпосередньо визначає духовну спрямованість особистості, яка втілюється у духовних інтересах, цінностях, орієнтаціях та світогляді, проявляється у наявності віри, переконань, ідеалів та інших духовних регулятив діяльності і спирається на волю, духовну чуттєвість і світо переживання, притаманні особистості. Найбільш суттєвою ознакою духовної культури є внутрішньо багатий світ людини.

Цей рівень досліджень має глибокий філософський вимір, оскільки духовна культура особистості розглядається як поняття, що відображає цінності й смисли людського буття. Сутністю духовної культури як категорії людського буття є набування сенсу життя у вигляді усталених на особистісному рівні ціннісно-смыслових життєвих орієнтирів, що здійснюється на основі трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості, його творення як незалежної сутності у вигляді

поєднання образу світу з моральними основами особистісного буття.

У зв'язку з цим духовну культуру деякі вітчизняні дослідники розглядають як інтегративну якість особистості, що відображає наявність розвитку в неї сукупності культур, з яких, власне, дана культура і складається – інтелектуальної, моральної, художньої, естетичної, екологічної, економічної, політичної, правової, фізичної, культури міжетнічних відносин, культури почуттів, культури праці [153, с.10]. Такі дослідники, як Г.Шевченко, до її специфікуючи рис на особистісному рівні відносять високий рівень рефлексивної свідомості, гуманістичний світогляд, перетворювальну активність і соціокультурну поведінку протягом людського життя. Духовна культура визначається особливостями особистісного зростання у процесі просування по ієрархії ціннісних смислів і опануванням духовного багатства соціуму, тобто вона інтерпретується як основна ознака духовного розвитку особистості. «Досвід багатьох країн переконує, що тільки самовитворення суверенного морального мислення, органічного відчуття духовної культури сприяє формуванню національної свідомості як чинника самоорганізації особистості» [196, с. 11].

Разом з тим особистісний вимір духовної культури у процесі становлення молоді людини вимагає поєднання філософських та психологічних підходів. У зв'язку з цим уваги заслуговують дослідження у царині психології духовного розвитку особистості, де найбільш помітні здобутки належать таким науковцям як М.Я.Грот, О.І.Зеличенко, В.В.Козлов, І.С.Пасічник та іншим. Духовному вихованню людини, розвитку її духовної культури у контексті психологічних закономірностей становлення особистості присвячено дослідження І.Д.Беха, К.О.Журби, Г.С.Мурніної. Тут у центрі уваги знаходиться особистість як посередник між природним і духовним, і рівень духовної культури визначається мотивами діяльності з метою духовного вдосконалення себе та навколишнього світу. Духовна культура пов'язується з формуванням світогляду особистості як основи становлення «Я-духовного». Останнє у психології духовного розвитку

розглядається як цілісна структура особистості, у межах якої здійснюється актуалізація сенсів духовного порядку, що пов'язані з визначеністю щодо вічних проблем людського буття: знаходженням власного місця у світі, розумінням життя, сповіданням принципів свободи та відповідальності, орієнтації на саморозвиток та детерміновану духовними цінностями самореалізацію.

Суттєвою перешкодою у вихованні духовної культури, виходячи з психологічних схильностей людини, науковці вважають духовну безпечність, яка є причиною відчуження особистості від власного «Я – духовно-ідеального» з втратою сенсожиттєвих духовних орієнтирів. Подолання духовної безпечності вимагає формування у людини такої психічної характеристики як духовна напруженість, що виступає рушійною силою особистісного духовного розвитку, будучи інтегрованою вольовою характеристикою людини зумовлюючи її прагнення до прояву вищих духовно-психічних характеристик, таких як гідність, моральність, емпатійність, добропорядність тощо.

Взаємозв'язки процесу становлення духовної культури з проблемами життєтворчості та власного конструювання особистістю свого життєвого шляху розглядаються у роботах В.А.Роменця, В.О.Татенка, В.Г.Панка, В.М.Ямницького та інших. Вони також за основу формування креативно спрямованої духовної культури беруть діяльність «Я-духовного», що у прагненні вільного виявлення власної самості забезпечує творчий характер життєдіяльності людини і її здатність до самостійного регулювання власної діяльності у середовищі постійно мінливих впливів. Творчість розуміється передусім як духовна активність людини, яка забезпечує самостійний вибір відповідно до власних ідеалів життєвої позиції всупереч тиску соціокультурного середовища, що часто є антиподом духовній культурі.

У межах психології духовного становлення та розвитку людини розглядається як внутрішня суб'єктивна сутність особистості (У.Джеймс), протилежність соціальному та матеріальному (В.Франкл),

пов'язується із трансценденцією та почуттям сенсу, самовдосконаленням, (Ш.Амонашвілі), досягненням людиною досконалості (Б.Бітінас), осягненням вищого сенсу життя (М.Й.Боришевський), особистісним зростанням і творчістю (О.В.Татенко, В.М.Ямницький). У цьому контексті духовна культура може розглядатися як основа родової сутності людини, що формується на основі усвідомлення буттєвої єдності та спрямованістю особистості на реалізацію вищих цінностей.

Відсутність духовної культури породжує бездуховність, яку дослідники пов'язують з дефіцитом моральної саморефлексії (К.Нешев), споживацтвом (К.Попов), духовною безпечністю, (І.Д.Бех), конформізмом (В.П.Москалець) та іншими негативними ціннісно-смісловими характеристиками. Духовна культура у межах дихотомії духовність – бездуховність розглядається у контексті екзистенційного особистісного вибору, який визначається саме ціннісними орієнтаціями людини і своїм результатом має її соціокультурну самоідентифікацію. Вибір негативної у ціннісному відношенні ідентичності (за Е.Еріксоном) означає нерозвиненість духовної культури і формування бездуховної особистості, ідентифікація людини себе з високими духовними цінностями може розглядатися як наявність духовної культури та спрямованість на духовний розвиток як процес «свідомого самовдосконалення особистості, що спрямовує людину на підпорядкування свого природного та соціального «Я» вищим ідеалам, цінностям і смислам у руслі Краси, Добра та Істини, гармонізацію поведінки та способу життя, збагачення духовних надбань людства результатами власної діяльності» [166, с.11].

Слід все ж вказати на принципову різницю у розумінні духовного розвитку як психічного процесу та процесу становлення духовної культури у філософському сенсі. Духовна культура означає перш за все розвиток самосвідомості та ціннісних орієнтацій людини, які зумовлені не тільки процесами соціалізації, освіти, виховання, але й активізацією її духовного “Я”, це інтегрований вираз особистісного зростання на тому етапі, коли він

досягає рівня саморозвитку та самоактуалізації. Високий рівень духовної культури означає становлення високодуховної особистості, яка в житті керується прагненням до самовдосконалення, служінням іншим людям, підпорядкування сенсу свого життя досягнення мудрості, гармонії у власному житті, духовному подвижництву.

Враховуючи, що темою нашої роботи є духовна культура молоді України, велике значення мають роботи вітчизняних авторів, які розглядають специфіку національної культури як загалом, так і стосовно становлення підростаючого покоління. Проблеми національної духовної культури розглянуті у роботах таких вітчизняних фахівців як Б. Єрасов, А. Ручка, В. Барулін, А. А. Кавалеров, А. І. Кавалеров, Б. Вишеславцев, В. Бичко, А. Гуревич та інші. Теоретико-методологічні проблеми духовної культури у контексті національних особливостей культурного розвитку, національного характеру та менталітету розглянуті такими дослідниками як О. Шпенглер, О. Кульчицький, В. Антонович, В. Бачинський, Є. Бистрицький, Ю. Білодід, В. Євтух, О. Зибачинський, В. Іванішин, І. Кон, О. Куць, І. Лисий, Л. Солонько, Е. Коссак, В. Лях, Т. Поплавська, Г. Швєбс та інші.

До національних особливостей духовно-екзистенційного сприйняття світу слід віднести кордоцентризм, антеїзм, індивідуалізм, волелюбність, які добре відображені у роботах таких авторів як О. Апанович, М. Грушевський, Й. Вирост, С. Вовканич, Є. Головаха, В. Горський, І. Грабович, В. Давидович, В. Дорошенко, В. Жмир, Ф. Кессіді, М. Костомаров, О. Кульчицький, П. Магочій, І. Мірчук, І. Мойсеїв, Я. Ярема, В. Янів та інші. Дослідники вказують на такі риси традиційної духовної культури нашого народу, як Воля, Правда, Доля, які можна вважати основою історичної низки національних ідей нашого народу, його духовності. Воля як духовна цінність сприймається через прагнення до максимального самовияву, передусім у контексті цінностей трудової етики, правда об'єднує істину і справедливість, доля сприймається як вільний «вибір» власного життя, значне місце у якому відводиться цінностям самопожертви на благо

всезагального щастя. У духовній культурі українців дуже сильною емоційно-почуттєва складова, емоції часто переважають над інтелектом і волею, що добре показано у роботах таких представників київської філософської школи як П. Копнін, В. Табачковський, А. Канарський, В. Іванов та інші.

Вітчизняні дослідники вказують, що становлення особистості у національній духовній культурі слід розглядати як самотворення себе у власному націокультурному середовищі. У методологічному плані тут найбільшу цінність представляють роботи В. Андрущенка, В. Білецького, Т. Возняка, Т. Драча, Ю. Липи, М. Мокляка, П. Толочко, І. Шинкарук та інших. У сучасних умовах саме духовна культура з її пошуково-створюючим динамізмом дає можливість підростаючому поколінню вийти за межі ціннісно-сенсожиттєвих обмежень споживацького суспільства, які нав'язуються масовою культурою. Сучасна національна духовна культура не лише спонтанно змінюється в умовах міжкультурних взаємовпливів, а й формується завдяки духовним цілеспрямованим зусиллям українського етносу. Загалом кожна творчо зорієнтована людина, спираючись на культуру як міру духовного та процес зіставлення культур, спроможна саморозвивати власну та національну духовність, відтворюючи себе у процесі культурного розвитку. За рахунок духовного зростання конкретних людей як носіїв національної культури відбувається і розвиток та збагачення останньої. У цьому сенсі національне відродження слід розглядати як духовне відродження на основі розвитку духовної культури українського народу, яке на рівні загальносуспільної культуротворчої діяльності постає як реалізація національної ідеї.

Узагальнюючи дослідження вітчизняних фахівців стосовно засад формування духовної культури молоді у контексті національних традицій, слід сказати, що особливо велика увага приділяється ролі національної ідеї у цьому процесі. Використання концепту національної ідеї методологічно обґрунтовано необхідністю визначення культуротворчого змісту українського національного відродження як духовного феномену, який

визначає національно-соціокультурний контекст становлення підрастаючого покоління у сучасних умовах. Ми розділяємо думку фахівців, які у якості духовної основи української національної ідеї виділяють єдність гуманізму та соборності як втілення загальнолюдських цінностей у національному духовному відродженні. Гуманістичний світогляд є атрибутивною складовою вітчизняної духовної культури, забезпечуючи їй єдність одухотворюючої думки, віри та інтуїтивного передбачення. Розглядаючи гуманізм в українській духовній традиції як тип духовної орієнтації, слід розглядати його через реалізацію національного гуманістичного світогляду як ціннісної основи готовності до сприйняття «планетарної свідомості», тобто об'єднуючої духовної цінності в епоху глобалізації. Гуманізм у сучасних умовах визначає характер національної духовної культури, оскільки є механізмом трансляції в неї загальнолюдських цінностей і формує підґрунтя для сприйняття інших духовних цінностей у полікультурному світі [189].

Ідея соборності у національній інтерпретації значною мірою збігається з філософією космізму, основна настанова якої стосується розвитку людства у напрямі загальнопланетної всеєдності. Для сучасної національної духовної культури соборність означає необхідність єднання на основі таких духовних цінностей як толерантність, свобода, віротерпимість, культурне взаємозбагачення. У філософсько-комунікативному сенсі соборність національної духовної культури є проявом конструктивної зацікавленості у іншому, вирішальним чинником озмістованого існування найрізноманітніших за змістом культурних кодів – текстів як передумови становлення діалогічного та полілогічного полікультурного світу.

Основою розуміння духовної культури як національного витвору є підхід до нації як до духовної спільноти, яка об'єднана певними загальними цінностями. Найбільше значення у цьому сенсі має національна ідея, яка виражає систему духовних цінностей етносу, його принципи життєдіяльності та уявлення про мету і сенси життя. Будучи «філософією життя» народу, національна ідея представляє собою укорінену в національній культурі

екзистенційну цінність, у межах якої відбувається процес націокультурної самоідентифікації особистості.

Наявність перетину проблемних полів дослідження духовної культури молоді з боку соціальної філософії та психології й інших галузей знань вимагає вирішення проблеми соціально-філософської предметності духовної культури молоді. Як вказують науковці, соціально-філософський аналіз духовної культури молоді спрямований перш на все на вироблення концептуальних підходів її дослідження, і на цій основі - виявлення суті феномену й визначення напрямів вирішення проблем, безпосередньо пов'язаних з духовним розвитком молоді в різноманітних сферах українського суспільства. Необхідною методологічною передумовою наукового осмислення феномену духовної культури молоді є визначення її сутності й специфіки [110, с. 14].

У практичному сенсі проблема соціально-філософського аналізу сутності, структури, функцій духовної культури молоді й основних напрямків її формування сьогодні набуває особливого значення, оскільки безпосередньо пов'язана з формуванням високого рівня морально-психологічного стану підростаючого покоління, від якого залежить майбутнє країни у всіх вимірах – від економічної конкурентоспроможності до забезпечення національно-культурної самоідентифікації народу. Духовна культура українського суспільства як соціальний феномен є вираження національного характеру й специфіки українського суспільства, що визначає соціокультурні підстави її філософського дослідження. У той же час контекстом для розуміння основ духовної культури молоді є філософські інтерпретації духовної сутності людини та способів її існування у просторі культури свого народу. У цьому сенсі духовна культура дає основи філософського осмислення людського в людині, а також і взаємин людини та навколишнього світу.

Мова має йти про виділення соціально-філософського дискурсу дослідження духовної культури молоді, що дасть змогу чітко виокремити

проблематику таких досліджень від численних загально-філософських, філософсько-освітніх, культурологічних, психологічних, соціологічних та інших підходів. На нашу думку, в основі соціально-філософського дискурсу дослідження духовної культури молоді має лежати проблематика взаємозв'язку та взаємодетермінації особистісного духовного розвитку та духовного життя суспільства загалом. Адже, як справедливо вказують дослідники, феномен «духовна культура» у науковій літературі розглядається як соціальне явище і як якість особистості [111, с.120]. Духовна культура розгортається в двох формах, які характеризують домінування особистісно-діяльнісної та соціокультурної складових. У першому випадку мова йде про духовні якості людини й діяльність щодо їх опредмечування, в іншому - про духовні цінності, які створені людиною й стали надбанням суспільства. Проте проблеми духовного життя людини є предметом соціально-філософського дискурсу у тому контексті, у якому вона виступає як соціальна істота. І саме соціальний вимір феномену духовної культури як наслідок взаємодії особистості та суспільства має знаходитися у центрі соціально-філософського аналізу.

Дискурсивна форма виокремлення соціально-філософської проблематики дослідження духовної культури молоді підкреслює значущість комунікативної складової досліджуваного феномена, а також необхідність адаптації соціально-філософських досліджень до «комунікативного повороту» у постмодерністській філософії та постмодерній культурі загалом. Акцентування соціальної детермінації духовної культури як особистісного феномена дозволяє розглядати його у контексті основного кола проблем соціальної філософії, не змішуючи міждисциплінарну методологію аналізу з дублюванням проблематики інших наукових галузей.

У межах соціально-філософського дискурсу духовна культура особистості має аналізуватися як процес набування людиною людського через інтеграцію до соціального простору свого буття. Людина високої духовної культури, як вказував О.Шпенглер, відзначається не знаннями про

ті чи інші її вияви, а тим, що усвідомлює й відчуває внутрішню форму, внутрішній нерв культури[220, с. 545]. Така людина як би попадає на силові лінії культури й рухається по них, вони ведуть її по лінії безперервного духовного розвитку, яка визначається соціокультурним оточенням. Оскільки будь-яка культура – це система цінностей певного соціокультурного середовища та особливостей людей, що до нього належать, тому духовну культуру у соціально-філософському контексті слід розглядати як атрибутивну властивість членів певного соціального організму.

Духовна культура створює змістовні та мотиваційні основи діяльності, спрямованої на духовний розвиток одночасно і людини, і суспільства, у її змісті відображаються також й основні результати цієї діяльності. Хоча вона не вичерпує духовного життя суспільства, її можна розглядати як його ядро. Структурно духовна культура є достатньо складною, включаючи в себе наукову, філософсько-світоглядну, політико-правову, моральну, художню культуру. На особистісному рівні загальносоціальний контекст духовної культури проявляється передусім у гуманітарній складовій, до якої входять світогляд особистості, рівень політичної й правової культури, моральні й естетичні якості, ставлення до проблем свободи совісті й віросповідання тощо.

Визначившись з особливостями соціально-філософського аналізу духовної культури, потрібно виокремити і специфіку того аспекту дослідження, який належить до духовної культури молоді. На нашу думку, вказана специфіка визначається двома основними моментами. По перше, духовна культура молоді пов'язана з процесом становлення особистості в умовах можливостей свідомого вибору нею ціннісних альтернатив, а по-друге, вона має вирішальне значення для формування майбутнього соціуму, яке визначається ціннісними орієнтирами саме підрастаючого покоління. Відповідно соціально-філософський аналіз має концентруватися з одного боку, на проблемах трансформації загальнодуховних цінностей у особистісні сенсожиттєві пріоритети молоді, а з іншого – на впливі інноваційних

трансформацій духовної культури підростаючого покоління на процес проектування загально соціальних змін. Соціокультурні підстави для цього є, оскільки, як відзначають фахівці, «духовна культура молоді здатна забезпечити досить надійну трансляцію базових духовних цінностей, мотивацію соціальної активності й способів розуміння дійсності [110, с.24].

Перший напрям соціально-філософського аналізу духовної культури молоді має дуже серйозне підґрунтя у історії філософської думки і сучасних наукових розвідках. У його основі знаходиться фундаментальна філософсько-методологічна настанова, згідно з якою духовна культура визначається як онтологічне осердя людини, розуміється як здатність і потреба засвоювати та перетворювати зовнішній та внутрішній світ за законами Істини, Добра, Краси у їх єдності. Духовна культура і творчість (спрямована як на саму людину, так і на трансформацію зовнішнього світу) нерозривно пов'язані одна з одною, їх формування відбувається паралельно, вони в кінцевому підсумку доповнюють одна одну. Від самої людини, її внутрішніх ресурсів та креативності щодо їх розвитку і реалізації залежить рівень духовного розвитку суспільства. У той же час високий духовний рівень суспільства дає можливість і людині реалізувати свою духовну сутність. У цьому проявляється діалектика соціального та особистісного аспектів духовної культури [199, с.7].

Проективно-моделюючий напрям соціально-філософського дослідження духовної культури молоді ще не дістав достатнього поширення у науковій літературі. Між тим феномен духовної культури молоді доцільно розглядати саме у контексті соціального потенціалу розвитку, з використанням концептів особистісного та соціального капіталу. При цьому набагато ширше, ніж у межах першого напрямку досліджень, охоплюється спектр проблем морально-етичного становлення особистості, її соціалізації, актуалізації її духовно-творчих ресурсів, оскільки у цьому випадку мова йде про рушійні сили глобальних соціокультурних трансформацій постсучасного зразка.

Розкриваючи саме соціально-філософський зміст поняття духовної культури молоді, на нашу думку, слід насамперед підкреслити його системостворюючий стосовно суспільного розвитку потенціал. Саме духовна культура молоді може розглядатися як ресурс реалізації особистісних здатностей у необхідному для людини та суспільства напрямі. Молодь виступає основною базою формування головного суб'єкта інформаційного суспільства як «класу інтелектуалів», що володіє головним капіталом інформаційної ери – науковими знаннями та найважливішим власне людським капіталом – моральними настановами. Молодь у цьому сенсі виступає як найбільш «ресурсномістка» соціальна група сучасного українського суспільства, виходячи з рівня освіти, віку та майбутнього місця в системі суспільних відносин. В інтегрованому вигляді даний аспект соціально-філософських досліджень стосується набуття молоддю характеристик інтелектуальної еліти суспільства і максимізації її ресурсних можливостей щодо проектування соціокультурних змін на основі високих духовних цінностей.

1.2. Духовна культура молоді як постмодерний феномен

В духовній культурі молоді з виразною ясністю вимальовуються ідеали людства, які стануть для нього пріоритетними в найближчий час. Саме тому необхідна ціннісна орієнтація молоді на пріоритети гуманізму. Як ми бачимо, духовна культура молоді достатньо багатомірне соціокультурне поняття. Враховуючи її парадоксальний характер, який ґрунтується на новітніх пріоритетах розвитку інформаційного глобального суспільства, представляється важливим розглянути духовну культуру молоді як постмодерний феномен.

Духовна культура молоді чи не найкраще відображає постмодерні за своїм змістом процеси, які відбуваються в українському суспільстві. Саме у цінностях та формах діяльності молоді відбувається зміна соціокультурних

традицій та духовно-моральних цінностей у процесі переходу від суспільства модерну до постмодерного соціокультурного ландшафту. Як вказує вітчизняний дослідник В.Вербець, «в молодіжному середовищі відбуваються пошуки нового сенсу життя, формуються нові потреби, інтереси, видозмінюються мотиви інтелектуальної, професійно-кваліфікаційної та духовно-творчої діяльності» [35, с.3].

Постмодерн – це такий стан розвитку суспільства, коли соціальна система завершила свій перехід від статичності до динаміки, що принципово змінює роль молоді в суспільстві. Саме динамічні суспільства відзначаються особливою цінністю молоді як фактора інноваційних змін. Молодь тому і є специфічною спільнотою, що її характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь, знаходяться у стані формування і становлення. Відповідно сутністю молоді та проявом її головної соціальної якості є не лише ступінь досягнення нею соціальної суб'єктності і ступінь засвоєння суспільних відносин, а й передусім найбільша у соціумі готовність до інноваційної діяльності [215, с.7-8].

На думку відомого філософа К. Манхейма, молоде покоління «буде втілювати в життя ті цінності, які старше покоління визнає лише теоретично. Особлива функція молоді полягає в тому, що вона - оживляючий посередник, свого роду резерв, що виступає на перший план, коли таке пожвавлення стає необхідним для пристосування до швидко мінливих або якісно нових обставин» [137, с. 443]. Прискорення темпів соціального розвитку в епоху постмодерну по новому ставить питання визначеності молоді як соціальної групи. У постмодерному дискурсі молодь – це вже поняття не просто соціально-демографічне, а перш за все, соціально-історичне, пов'язане з суміщенням процесів активного освоєння соціальних ролей та радикальних соціокультурних трансформацій. Постмодерн змінив життя людини, яке пов'язане насамперед із прагненням до особистого самоствердження, до самоорганізації. Людина стала самоцінністю, не подібною до інших. І ця інаковість часто проявляється не лише у прагненні до самореалізації, а й у

запереченні норм, традицій, не визнанні авторитетів, байдужості до державних і суспільних інтересів, протесті проти традицій, бажанні до особистого збагачення. Проте основне у цінностях постмодерну – це свобода у всьому, а справжня свобода неможлива без відповідальності за себе, за вибір власного шляху [242].

Становлення постмодерних за своїм змістом ціннісних та діяльнісних складових духовної культури молоді в Україні відбувається в достатньо несприятливих обставинах. Відсутність помітних успіхів на шляху модернізації країни, кризові явища, соціальна конфронтація та розкол країни суттєвим чином впливають на вибір молоддю як цінностей та сенсожиттєвих пріоритетів, так і форм діяльності і моделей поведінки. Разом з тим формуються і передумови для нових життєвих виборів. «Різнострамованість соціокультурних змін у трансформаційному суспільстві породжує поліваріантність соціальних результатів, поле багатьох можливих виборів. – вказує професор Є.Р. Борінштейн. - При такому неусталеному конгломераті соціальних процесів трансформується саме соціокультурне середовище, як і сама соціокультурна ситуація, в яку воно попадає, що породжує в історично короткий період цілу низку соціокультурних неусталених реальностей» [29, с.15].

Постмодерн як духовно-культурний феномен взагалі характеризується амбівалентністю, несталістю, динамічністю, невизначеністю. Реалії українського суспільства, обумовлюючи надзвичайно мінливе та ціннісно невизначене середовище соціалізації та буття молоді, тільки посилюють ці характеристики, внаслідок чого найбільш очевидними об'єктивними ознаками духовної культури української молоді є нестабільність, суперечливість, відсутність усталених сенсожиттєвих пріоритетів та моделей поведінки, узгоджених з постмодерним розумінням гуманізму та духовності, а суб'єктивними – невпевненість у правильному виборі орієнтирів життя та діяльності і непослідовність у визначенні життєвих принципів і стратегій. Відтак постмодерні характеристики молодіжної культури, такі як

маргіналізація, утилітарність, прагматизм, деаксіологізація тощо в Україні набувають чітко виражених кризових форм з серйозними негативними наслідками для духовної культури підростаючого покоління.

Цей процес торкнувся і сфери національної духовної культури, де постмодерні настанови відносно «застарілості» національних традицій знаходять широку підтримку серед вітчизняної молоді. Хоча значна її частина визначає власні життєві пріоритети у контексті засвоєння духовних цінностей української національної культури, в умовах наслідків русифікації та багатонаціональності постмодерний космополітизм та ідеологеми масової транснаціональної культури спонукають частину молоді сприймати відродження національної культури як духовне насилля, порушення власного суверенітету у виборі духовних цінностей.

Постмодерні ціннісні орієнтири дуже добре проявляються у мотивах та способах самореалізації української молоді. Знаходячись у пошуках нової духовності, нових моральних засад власного життя молодь по суті апріорі прирікає себе на невдачі, коли відмовляється визнати дух структуроформуючим «ядром» людини, що виводить її за межі матеріального буття, і на цій основі відмовляється від абсолютних цінностей. Це шлях у безвихідь, тому що життєздатне покоління молоді епохи постмодерну, з одного боку, визначається традиційними духовно-моральними цінностями, а з іншого – адекватною відповіддю особистості на нові вимоги як соціальної модернізації в країні, так і того майбутнього стану всього постіндустріального суспільства, згідно з яким молодому поколінню необхідно створювати новий світ духовних цінностей. Духовна культура постмодерну, яка сприймається молоддю у масово-культурному вигляді як позбавлена традиційних цінностей колективізму, альтруїзму, прагнення до високих ідеалів, виявляється неадекватною запитам постмодерного суспільства, зорієнтованого на ноосферну свідомість.

Безумовно, мова не йде про відродження ідеалів соціокультурного розвитку молоді людини традиційного суспільства з орієнтацією на

підкорення владі традиції, оскільки за таких умов усе життя індивіда суворо регламентується і практично відсутні можливості для прояву індивідуальності, що є наріжним каменем постмодерної культури. В основі духовної культури людини епохи постмодерну у контексті настанов ноосферної свідомості лежить прагнення до оволодіння «загальнолюдськими цінностями», однак самореалізація молоді здійснюється як її прагнення до самосвідомості у вигляді переживання єдності і окремоті «Я» як автономної окремої сутності (самості), при тому автономної і в сфері цінностей, і в сфері інтелекту, і в сфері почуттів, і в сфері діяльності. Поєднання в духовній культурі постмодерну високих духовних цінностей та індивідуалістичних прагнень особистості, що самореалізується, вимагає самостійної роботи над власним духовним зростанням кожної молодої людини, а з іншого боку – відповідної підтримки цього процесу з боку суспільства.

Особливістю процесу самореалізації молоді можна вважати те, що він відбувається як процес соціалізації особистості, спрямований на засвоєння культурного досвіду. Сам цей процес за своєю природою є поєднанням індивідуального саморозвитку з діалогічним спілкуванням у межах духовної культури суспільства, переходом від монологу до діалогу як механізму становлення в людині образу її «Я» [97, с. 9]. Тобто і в умовах постмодерну пріоритетний для молоді процес соціалізації, спрямований на становлення індивідуальних якостей людини, є взаємопереходом від індивідуального до соціально-діалогового, що є основою формування в особистості високих духовних цінностей – безумовно, за їх присутності у її соціокультурному оточенні.

Проте означений процес може відбуватися лише у тому випадку, коли самореалізація молодої людини здійснюється як самостійний творчий акт, який не перекручується сторонніми впливами. В умовах України самореалізація молоді як постмодерний феномен характеризується не стільки самостійною творчістю стосовно себе і навколишнього середовища, скільки відчуженням від наявної соціальної дійсності і потенціально ефективного

діалогового способу набуття молоддю духовних цінностей. Відповідно у межах парадигми відчуження самореалізація молодої людини не пов'язана з ідеєю конструювання реальності, оскільки не виходить за межі морального нігілізму і не піднімається до створення індивідуальної траєкторії духовного зростання як альтернативи дійсності, яку потрібно подолати.

Таким чином, у маніфестованій масовою культурою постмодерну позиції протиставлення себе різноманітним соціокультурним деструкціям морально-духовного характеру по суті немає індивідуальної позиції. Між тим сама соціалізація молодої людини тільки тоді відзначається стабільним духовним зростанням, коли орієнтується на власний духовний світ з екстраполяцією його цінностей на духовні потреби суспільства. При цьому одним з головних постулатів культури постмодерну є наявність можливості соціалізації особистості через різноманіття культурних форм, що є соціокультурною основою вільного саморозвитку людини.

Постмодерна культура соціалізації ґрунтується на тому, що молоде покоління здатне адаптуватися до соціальних умов, які є сприятливими для подальшого розвитку суспільства, на основі постмодерних ціннісних установок у всіх сферах діяльності. Відтак постмодерністський процес соціалізації людини сприймається в самій «дивності людського становлення» [26, с. 313]. Це досить продуктивна ідея, оскільки орієнтує молодь на ідеї процесуальності і продуктивності творчого процесу саморозвитку власних духовних сил. Однак загалом ця ідея знаходить мало відображення у вітчизняній реальності, тому що не супроводжується діяльністю щодо підтримки саморозвитку молодого покоління, здатного до аналізу цілей, ідеалів, цінностей як основи самостійної рефлексії та вироблення самостійного рішення щодо вирішення соціокультурних проблем.

У багатьох представників вітчизняної молоді сьогодні зруйнована сама смислова структура буття, а відтак і можливість формування дієвої самосвідомості. Тому ми маємо ситуацію, коли в нашій країні немає значного молодіжного прошарку, який би міг розвивати позитивні тенденції

постмодерного культурного розвитку, маючи здатність до духовного самовизначення. Таким чином, напрашується висновок, що перспективи становлення високодуховної постмодерної культури в українському суспільстві пов'язані з формуванням такого соціокультурного типу особистості, який би був здатний до самоорганізації як у духовно-культурному, так і в соціально-конструктивному вимірі.

Актуальним при цьому є питання співвіднесеності духовного світу такої особистості з абсолютними моральними цінностями. Постмодерні інтенції сучасної молоді щодо критичного ставлення до традиційних цінностей не суперечать філософській настанові, що духовна стійкість суспільства проявляється у повноті можливостей духовного розвитку його членів. Між тим, як це не парадоксально, така «повнота», враховуючи пріоритетність саме особистісного начала в культурі постмодерну, викликає масовий спротив молодого покоління незрозумілій для нього єдності абсолютних, «загальнолюдських» цінностей. На нашу думку, ця позиція сучасної молоді не суперечить гуманістичним настановам, які завжди знаходилися в опозиції домінуванню абсолютних цінностей – по тій причині, що абсолютність в культурі звичайно веде до авторитаризму, нехай навіть і морального характеру. Пошук молоддю постмодерної епохи альтернатив традиційним моральним абсолютам є спосіб переходу до нової соціокультурної реальності, яка, можливо, ще просто не зовсім усвідомлюється. Як справедливо вказує російська дослідниця А.Аюпова, «молодь, у даному сенсі, відкрита світу цінностей, але дане прагнення є, у принципі, певним «образом» уже іншої соціальної реальності, яка поступово знаходить своє виявлення в моральній самосвідомості» [6, с.90].

Цій постмодерній реальності має відповідати і особистість постмодерного типу, орієнтована на становлення реалій та цінностей постмодерного суспільства, а тому духовний розвиток сьогодні бачиться «винятково на шляхах формування нового історичного типу особистості в рамках нових культурних форм» [103, с. 27]. Відтак постає теоретична

проблема моделювання особистості молоді людини, яка має скласти теоретичне підґрунтя процесу формування духовної культури молоді в епоху постмодерну.

На нашу думку, в основі такого моделювання має знаходитися принцип гуманізму, який забезпечує духовну основу інтерпретації постмодерного ухилу у бік розвитку «самості» людини. Найбільша загроза, проти якої має боротися суспільство постмодерну у процесі соціалізації молоді, є загроза ірраціоналізації прагнень молоді до самореалізації, пов'язана з розвитком віртуального соціокультурного простору. Поєднання традиційних духовних цінностей та особливостей духовної культури постмодерну можливе лише у суспільстві, що в цілому орієнтується на моральний дух, а тому глобальні духовно-ноосферні концепції мають стати реальним, а не віртуальним компонентом духовної культури суспільства постмодерну. На цій основі має бути здійснене узгодження прагнень молоді до самореалізації з завданнями розвитку постіндустріального суспільства. Тільки у цьому випадку можливе створення системи соціалізації молоді, що одночасно відповідає потребам її самореалізації і імперативам моральних цінностей.

Безумовно, змістовно визначити складові постмодерної духовної культури особистості сьогодні складно, оскільки вона включає духовні якості і цінності особистості, які не просто пов'язані з її самореалізацією, а з самореалізацією, що має вихід у сферу невідомого, результату творчості нового покоління, детермінованого духом людяності через культурну спадкоємність. Мова може йти лише про загальнокультурний тип молоді особистості, визначення якого має забезпечити цілісний підхід до духовного становлення молоді, не ігноруючи освоєння цінностей загальнолюдської культури.

Зрештою, потрібно акцентувати необхідність формування у молоді епохи постмодерну самого духовного прагнення до самореалізації, що пов'язано з формуванням особистісних цінностей, які відображають духовну сутність самої молоді людини. Молодь епохи постмодерну певною мірою

може розглядатися як пробний образ самоздійснення людини у новому світі, у процесуальному сенсі – як соціокультурний процес, що ще далеко не повністю реалізувався у часі. Тому духовну культуру молоді постмодерного типу правильніше всього розуміти сьогодні як певну життєву потенцію, яка проявляється як «сила буття», спрямовуючи молодь, а за нею і все суспільство на самовдосконалення на основі до кінця ще не визначених і науково не обґрунтованих ідей [26, с. 278].

Термін «потенціал розвитку», на нашу думку, найбільш доцільний для характеристики реалій українського суспільства, оскільки на практиці ми маємо прояви здебільшого негативних тенденцій розвитку культури постмодерну, пов'язані з впливом на мови тієї її складової, яка відноситься до масової культури. Якщо узагальнити наявні дослідження вітчизняних фахівців, то вони свідчать про формування постмодерної духовної культури вітчизняної молоді на кількох рівнях. По-перше, це нова ієрархія системи духовних цінностей, що відображається у формуванні передусім морально-етичного поля життєдіяльності молоді, яке виходить за межі регулювання традиційними моральними абсолютами. Як вже неодноразово нами зазначалося, це досить суперечливий процес, у якому на сьогодні здебільшого превалюють нігілістичні, а не конструктивні складові.

По-друге, це соціально-психологічні диспозиції молодої людини, тобто основане на ціннісних орієнтаціях позиціонування людиною себе у тих чи інших соціокультурних контекстах (економічному, духовно-культурному, соціально-комунікативному тощо). Вітчизняні дослідники дають досить багато інформації про ідентифікаційні моделі, які побутують у молодіжному середовищі, виходячи зі сповідання тих чи інших цінностей та сенсожиттєвих пріоритетів. Відстежується досить суперечлива самооцінка молоддю власних соціокультурних характеристик у контексті розвитку українського суспільства, проте однозначно можна говорити про наявність морально-етичної, в цілому ціннісної дистанції від традиційно-модерних цінностей, характерних для попереднього покоління. Поколінням «надій»

назвали себе 30,2% опитаних, «агресії» 24,5%, «скептичного» – 15,1%. Значна частина молоді відносить себе до покоління «телевізійного» (23,7%), «розчарованого»(22,6%), «ошуканого» (22,4%). Все це свідчить не просто про проблеми в українському суспільстві, але й глобальний об'єктивний процес зростання соціально-психологічного дискомфорту у молодіжному середовищі. Духовність та національна гідність, як найважливіші цінності залишаються на периферії ціннісно-нормативного поля та морально-етичного ядра життєвих цінностей молоді [35, с.23].

По-третє, це соціальний потенціал молоді як нового покоління, здатність останнього до креативних, перетворювальних дій стосовно суспільства, виходячи зі здатності до самотворення та самореалізації у межах власних ресурсів – пізнавально-когнітивного, морально-етичного, професійно-трудового, комунікативного, естетичного тощо. У межах цього виміру молодь виступає не як об'єкт для соціалізуючого впливу з боку соціальних інститутів, а як активний та самодостатній суб'єкт соціальної дії, який шляхом втілення у своїй діяльності власних цінностей і цілей трансформує соціокультурне середовище. На нашу думку, певною мірою можна стверджувати, що сучасне молодіжне середовище є моделлю майбутнього соціального простору, формуючись у процесі пізнання, спілкування та діяльності підростаючого покоління.

Характеризуючи причини невідповідності духовної культури вітчизняного «покоління постмодерну» високим духовним цінностям, пріоритетам та ідеалам постмодерної культури, вітчизняні дослідники вказують на взаємозалежність ідеалів молоді та характеристик соціального простору сучасної України. Загалом дослідження вітчизняних авторів свідчать про вкрай несприятливий духовно-культурний рівень передусім інформаційного, медійного простору, у якому здійснюється процес соціалізації підростаючого покоління в Україні. Як вказує К.Гайдукевич, «радіо- й телепростір країни, розраховані на молодіжну аудиторію, обмежуються одноманітною низькопробною тематикою та художньою

продукцією, що пропагує спиртні напої, еротику, розпусту, насильство, використовуючи емоційні можливості мистецтва для нав'язування стилю поведінки, що втілює всі вади суспільства споживання» [44, с.8].

Це відіграє головну роль у формуванні духовної культури молоді, оскільки сьогодні процес соціалізації молоді здійснюється передусім під впливом мас-медіа. Телебачення, радіо, преса, Інтернет транслюють у молодіжну аудиторію потік низькопробної продукції, що нав'язує негативні цінності та соціальні девіації (нетрудовий спосіб життя, насильство, злочинність, проституцію, наркоманію, сексуальну розбещеність).

Відтак для розуміння специфіки духовної культури молоді необхідно зрозуміти її у контексті того змістовного середовища – культури постмодерну – у якому вона формується і розвивається. Головне тут у тому, що культурний плюралізм, який вплинув на культуру ХХІ століття, стер грані між елітарною і масовою культурою. Особливістю постмодерну є відмова від бінарності, від елітарності. Всі елементи культурного простору самоцінні і рівнозначні, всі вони органічно доповнюють один одного. Епоху постмодерну особливо яскраво відображає теорія культури Й.Хейзінга, де культура сприймається як гра, і відповідно соціокультурні процеси носять перформативний характер. Дослідниця Е.Є. Платонова говорить, що весь сучасний світ задіяний у гру: «Постмодернізм – це культура гри, яка відкрито признається в тому, що текст не відображає реальність, а творить нову реальність, вірніше багато реальностей, часто не залежних одна від одної...Єдиної реальності просто немає: є різні віртуальні реальності. Тому постмодерн розквітнув в епоху персональних комп'ютерів, масового відео, Інтернету» [162, сс. 266, 276]. Так, гра стала головною в нашому житті і в культурі. Все перетворилося на гру: бізнес, комерція, політика і навіть відносини між людьми. Ігрові автомати, розважальні шоу, комп'ютерні розваги тощо стали домінуючими атрибутами нашої культури. Ігрова трансформація відбулася і з усіма соціокультурними феноменами епохи

модерну, які, звичайно ж, не зникли, а влилися в культуру нашої епохи, забезпечуючи спадковість культур та цінностей.

Одним із значних факторів постмодерну є Інтернет, який став культурною моделлю нашого суспільства. Він дав змогу самоудосконалюватися людині за допомогою спілкування (листування, пошук партнера, друга і т. д.), отримувати та передавати найрізноманітнішу інформацію, а також обмінюватися культурними цінностями народів. Бінарність його функції для розвитку духовної культури молоді полягає в тому, що він як допомагає збагатити людину інформацією, так і перетворити життя в гру, зробити з людини «гравця» життя, де людина втрачає реальність буття, що пов'язано з віртуальною реальністю. І настільки захопившись цією «грою», живучи у віртуальному світі, людині потім важко сприйняти реальне життя, як таке, бо в ньому не має простих та складних рівнів, а також не можна повернути все з початку, або прочитати напис, що залишилось ще 5 чи 10 життів. Отже, людина робить свою реальність такою, яку вона хоче, де здійснюються всі її бажання. Молодь у віртуальній реальності сприймає світ як ігрове поле, де безліч симулякрів дають змогу відчувати свободу, і це вирішальним чином впливає на її духовну культуру..

Цей вплив далеко не завжди є позитивним. Адже одночасно з розширенням можливостей самоствердження та саморозвитку у віртуальному просторі проходить розчеплення реальності про яку писали Ж.Бодрійяр та Ж.Ф.Ліотар. Реальному більше не треба бути раціональним, бо воно більше не співвимірне себе з ідеальною або ж негативною інстанцією. Воно більше не є нічим, крім експлуатаційного. По суті, воно більше не є дійсно реальним, бо не охоплює уявне. Воно є гіперреальним, що виробляється з випромінюваного синтезу комбінованих моделей у просторі, позбавленому атмосфери [27].

Віртуальна реальність – це ще одна атрибутивна ознака постмодерну як соціокультурного феномену і середовища формування духовної культури молоді. За допомогою неї людина здобула свободу у всьому, але одночасно

набула небаченого розмаху загроза для підростаючого покоління стати рабами віртуального простору. «На сьогоднішній момент ми маємо говорити про виникнення цілої субкультури, яка складається із шанувальників комп'ютерів. Їх називають «кібернетичними панками». Єдина ціль їх існування полягає в тому, щоб перебувати в своїй електронній віртуальній реальності... По суті людини вже не залишається – залишаються лише спалахуючи електронні імпульси, які видаються нейронами» [34, с.82]. Багато молодих людей зараз годинами проводять свій час у віртуальному світі. Так, це дозволяє відійти від проблем, розважитись, але часто людина настільки занурюється у віртуальний світ, що це породжує ряд комплексів, їй важко знаходитись в реальному світі, спілкуватися з оточуючими, однолітками і в свою чергу впливає на її розвиток як особистості. Молода людина, граючи у комп'ютерну гру, робить те, що їй забороняється робити в реальному світі. Реальні почуття та емоції відходять на другий план, вона перестає відчувати біль, страх. Вчинки, за які в реальному житті треба нести відповідальність – в комп'ютерній грі залишаються безвідповідальними. Це формує стереотипи безкарності і всюдозволеності, що має негативний вплив на становлення молодої людини як особистості. І не слід допускати, щоб її цінності формували комп'ютерні ігри, де репрезентуються жорстокість та насильство.

Найбільше значення у визначенні соціокультурного середовища епохи постмодерну як середовища становлення та буття підростаючого покоління відіграє масова культура, яка стала панівною в суспільстві і не має життєздатної альтернативи. Вона легко сприймається, не потребує визначеного пізнання, молодій людині не потрібно замислюватись, щоб її сприйняти. Людина масової культури задовольняє свої потреби, бо їй подають те, що саме вона хоче бачити, непомітно формуючи це бажання. Молодь сприймає цю культуру тому, що в основному хоче розважитися, відпочити, «розслабитися», мова йде про своєрідне споживання культури, а не про естетичні смаки і творчість. Молодь, під впливом масової культури

деградує, привчається жити за законами штучного світу, який вона бачить із екранів телевізора, комп'ютера, читає з газет, журналів, бульварних романів. Сьогодні думки О.Шпенглера, Х.Ортеги-і-Гассета, П. Сорокіна та інших мислителів про негативні наслідки з боку масової культури для духовного світу людини, на жаль, підтверджуються. В.А.Кутирьов називає її текстурою: «це «культура» штучного світу, постісторичної, технологічної людини. Якщо із культури ідуть почуття, дух, душа і вона спирається тільки на глузд, інтелект, вона являється текстурою. ...Постмодернізм як час і історичний етап, текстура як спосіб буття в ньому є прояв глобальної кризи культури»[109, сс. 54, 59].

Сучасне українське суспільство також затопила ця техногенна культура. Мистецтво масової культури виховує молодь, маніпулює її свідомістю та смаками, воно перетворилося мовби в імідж і подається на вимогу споживача, бо масова культура являється як продуктом так і товаром. Моральні закони стали ігноруватися, життя сприймається за правилами, шаблонами, ЗМІ, які швидко змінюються. У суспільстві виникає потреба в еталоні, моделі ідентифікації. Постмодернізм приніс разом із масовою культурою культ наслідування. Сучасна людина наслідує артистів, співаків, улюблених героїв телепередач, і навіть політичних лідерів і т.д., запозичує їх думки, манеру поведінки, і все це наслідування стає стилем її життя. Найбільше це стосується молоді, яка із цим втрачає свою індивідуальність. Слідуючи за своїми кумирами та ідолами молоді люди переймають стиль одягу, манеру поведінки, мову тощо і тим самим гублять свою сутність, самоцінність. Уніфікація масової культури робить людину збіднілою в культурному плані. А із ЗМІ, які сприяють розвитку масової культури, молодь вчиться жити за законами і стандартами, які найчастіше пройняті показом жорстокості, вбивств, насильства і це впливає на формування молоді людини, вона це сприймає і намагається повторити. Звідси створення серед молоді різноманітних угруповань з різними напрямками, які виражають свою індивідуальність, які порушують межі моральної норми і

правового закону. Бійки між підлітками, які стають масовими видовищами, де репрезентується сила, жорстокість, злість, ненависть. Частіше зараз ми зустрічаємо розправи між підлітками, які закінчуються побоями, лікарняним ліжком і психологічною травмою. Частіше зараз ми зустрічаємо на лаві підсудних молодих людей, які скоїли жорстокі злочини, вбивства.

Масова культура епохи постмодерну йде по суті всупереч його основним настановам відносно пріоритетності індивідуальної самореалізації кожної людини. Вона замінює сприйняття людини як індивідуальності, вона ідентифікується з суспільством, уподібнюється даними стереотипами, які диктує мода, яка дуже мінлива. Мода стала головним атрибутом життя сучасної людини, а основному молоді, «...в сучасному світі важливе місце приділяється формі, стилю і груповій ідентичності, постмодерністичне суспільство вкрай стурбоване тим, що в моді, а що ні. Сенс життя крутиться біля «іміджу» [34, с.85]. Г.Маркузе вводить термін «одновимірна людина», яка стає домінуючою в суспільстві зараз і тільки задовольняє свої матеріальні потреби. Це відхід людини від духовного, закономірного. «Люди пізнають себе в оточуючих їх предметах споживання, знаходять свою душу в своєму автомобілі, стереосистемі, квартирі з різними рівнями, кухонному обладнанні. Сам механізм, який прив'язує індивіда до суспільства, змінився, і суспільний контроль тепер коріниться в нових потребах, які виробляє суспільство» [138, с.12]. Так формується споживацтво, яке «в сучасних умовах проявляється різнобічно, але основна його риса – це дисгармонія матеріальних і духовних потреб, коли на передньому плані стоять усе зростаючі матеріальні потреби, культ речей за всяку ціну, а духовність, моральність при цьому розглядається як щось «застаріле», що відійшло у минуле» [85, с.99].

Саме споживацтво стає нормою життя сучасної молоді. З.Бауман називає наше суспільство – суспільством споживання і пише, що «спосіб, який сьогодні суспільство формує своїх членів, диктується в першу чергу обов'язком грати роль споживачів. Нормою, яку наше суспільство нав'язує

своїм членам, являється здатність і бажання грати цю роль» [14, с.116]. Молодь прагне задовольнити свої потреби: модний одяг, дорогий мобільний телефон, автомобіль, престижний університет, високооплачувана робота. Для цього вона не прагне до духовного, морального. Для неї всі засоби прийнятні і навіть аморальні. Споживацтво стало основним критерієм соціального життя і виживанням в суспільстві. Сучасна молодь живе одним днем. Головною метою для неї є професійний і фінансовий успіх, гонитва за лідерством. Заради нього сучасна людина готова поступитися будь-якими принципами. Отже, кардинальні зміни, які пройшли в світосприйнятті сучасної людини, а особливо молоді спрямовані в першу чергу на те, що мірилом буття є не тільки духовно-культурні сторони життя, але і матеріальні, які відіграють велику роль як в соціальному, так і в політичному і економічному житті. Якщо в модернізмі духовне було пріоритетним і зовсім матеріальне не вписувалось в систему цінностей, то тепер матеріальні цінності вписалися в екзистенційні контексти життєвого світу людини, вони постають головним інструментом досягнення цілей. Сукупність як духовного так і матеріального можна вважати одним із основних критеріїв існування людини в соціумі постмодерну.

Сучасний інформаційний простір як простір соціалізації молоді наповнений образами та темами, що знаходяться за межами не лише моралі, а й права, що створює для молоді духовно-моральний вакуум, по суті відсутність високодуховної альтернативи власного розвитку. Діяльність суб'єктів сучасного медійно-інформаційного простору знищує моральний, духовний, значною мірою і інтелектуальний потенціал молодого покоління, до мінімуму опускаючи рівень його духовної культури.

У граничному вигляді спостерігається переростання девіативної культури молоді у кримінальну. Чимало дослідників молоді вказують на масові прояви процесу криміналізації молодіжної культури під впливом мас-медіа. «Наслідком цього стає втрата духовно-моральних орієнтирів особистості, генезис антицінностей, формування агресивних схильностей

молоді» [105, с. 263]. Криміналізація значною мірою відбувається внаслідок привабливості для молоді альтернативності цінностей та агресивності життєвого стилю, що відповідає таким характерним рисам молодіжної культури як категоричність максималізм, неприйняття нормативно-регламентованої повсякденності тощо.

Відбувається кримінальна деформація свідомості молоді, яка проявляється в криміналізації побуту, мови, культури молодих людей. Результат криміналізації молодіжної культури – не лише зростання числа злочинів та девіацій. Мова йде в першу чергу про форму аномії, коли для підростаючого покоління зникає сама можливість розрізнення соціально позитивної й соціально негативної поведінки. Результат можна побачити у повсякденному побуті у вигляді зростання агресії молоді у всіх сферах відносин: вандалізм стосовно навколишнього середовища, презирство до слабших (дітей, людей похилого віку, інвалідів), жорстокість до інших людей, навіть своїх батьків та рідних. Це наочно показує прямий зв'язок криміналізації молодіжної культури з загальним процесом дегуманізації духовної культури підростаючого покоління, що відбувається під впливом мас-медіа.

Не викликає сумніву те, що в сучасному українському суспільстві запанувала масова культура, наша молодь росте, і формується на ній. І головне завдання суспільства полягає у тому, щоб не тільки вона стала головним фактором соціалізації підростаючого покоління, щоб крім цієї масовості молодь торкалась і до найціннішої грані культури – високої, яка відображає істинні сенси епохи постмодерну і дає змогу молодій людині розкритися як особистості, формувати естетичні смаки, знайти своє місце в соціумі, розкрити свій багатий духовний світ. Вихід за межі масової культури при формуванні простору соціалізації молоді є по суті критерієм відповідальності суспільства і кожної людини за визначення майбутнього нашої країни і всієї цивілізації. «Постмодернізм поглиблює розуміння

екзистенціальної відповідальності людини за долю біосфери, антропосфери, сфери культури у контексті глобального еволюціонізму» [132, с.12].

А це означає, що і до тих факторів постмодерної культури, які сьогодні негативно впливають на молодь, потрібно ставитися як до закономірних складових буттєвого середовища, на які потрібно впливати з метою їх позитивної трансформації з погляду завдань формування високих духовних цінностей підростаючого покоління. І тому слушною є думка Ю.Хабермаса про те, що: «... мас-медіа і інші суспільні системи, які гуманітарії розцінюють як небезпечні монстри, насправді є такими продуктами людської праці, із якими потрібно не воювати, а жити в мирі і турботливо доглядати за ними, слідкуючи при цьому, щоб вони не використовувались як зброя для пригнічення людини» [209, с.369].

Безпосереднім виявом постмодерної духовної культури молоді є формування молодіжних субкультур, що представляють собою своєрідне поєднання духовних цінностей та поведінкових моделей. Відомий соціолог молоді Ю. Г. Волков обґрунтував, що саме цінності духовної культури молоді виступають основою феномену молодіжної субкультури. Він вказав, що, незважаючи на соціокультурне різноманіття молодіжного середовища, можна говорити про молодіжну культуру як «культуру молодого покоління в цілому, що включає специфічний стиль життя, стереотипи поведінки, особливі норми й цінності. Виділення із соціетального культурного контексту молодіжної культури можливо, оскільки вона тією чи іншою мірою протиставляє свої норми й цінності нормам і цінностям більшості, дорослому суспільству» [38, с. 510].

Субкультура – це специфічна культура певних груп, яка визначає стиль життя, ціннісну ієрархію і менталітет її носіїв. Молодь знаходить себе в цих субкультурах, бо в них менше якихось обмежень, правил, в них молодь відчуває себе легко, весело, проводить свій вільний час, обговорює особисті проблеми, там її розуміють, вона знаходить там взаєморозуміння. Ці субкультури дозволяють виступити проти загальноновизначених авторитетів,

симулякрів, створених соціумом. Появилось маса субкультур, куди молодь йде, щоб проявити свою індивідуальність, відчутти себе вільною, не подібною на інших, знайти спосіб особистої самореалізації.

А до того молоді люди не мали ні «своєї» музики, ні «своєї» моди, ні манери спілкування і т.д., те, що саме відрізняє їх від старшого покоління. «Був час, коли люди були грубо розділені на дітей, «молодих людей» і дорослих. Це було до сорокових років, коли визначення «молода людина» почало замінюватися більш чітким визначенням «тінейджер», що означало вік від тринадцяти до дев'ятнадцяти [202, с. 232]. Перші молодіжні субкультури виникають в 1956 році у Великобританії (teddy-boys, «теди»), «бітники» – у США і далі розповсюджуються на інші країни. Отже, епоха постмодернізму змусила молодь по-новому подивитися на звичайні речі, переосмислити загальногуманістичні цінності, виділитись із юрби, самовиразитись і утворити свою особисту культуру. Самовираження проявилось в одязі, музиці, спілкуванні, розвагах, проведенні вільного часу.

Всі захоплення молоді в епоху постмодерну полягають у пошуках себе, соціального статусу, адже пошук молоді породжує новий тип мислення, а з ним і нове суспільство, і це вимагає від її носіїв свідомої відмови від традиційних цінностей суспільства і заміни їх на інші, де головне свобода самовираження, відмова від регламентації стосунків, розпад цілісного погляду на світ. Постмодерн відкрив головну сутність епохи: людина порушуючи своєю діяльністю самоорганізацію природи створює конфлікт між собою і природою, тому головним є сприйняття світу як єдиного цілого.

Але також потрібно мати на увазі, що молодіжні пошуки нових моральних та буттєвих альтернатив сформувалися в епоху, де вищим принципом є задоволення, насолода. Молодіжна культура головним чином спрямована на задоволення дозвільних та розважальних потреб, отримання насолоди.

Молодіжна субкультура є підсистемою базової культури суспільства і виникає в умовах консолідації молоді в окрему соціальну групу. Центром

консолідації молодіжної субкультури в сучасних умовах є великі міста. Молодіжна субкультура, як вказують дослідники, є безпосереднім втіленням духовної культури молоді, оскільки вона «пов'язана з духовними пошуками молоді й підлітків. Зміст молодіжної субкультури - у виробленні власного статусу, що визнається собі подібними, в остаточному підсумку – у соціалізації молодих людей» [150, с.125].

Молодіжні субкультури автономні, закриті, їх основою може бути стиль одягу, музики, політичні погляди, манера поведінки, жаргон, різні інтереси, погляди і смаки тощо. Всі вони різні за своїм характером і відображають специфіку поглядів молодих людей на оточуючий світ, демонструють реальний плюралізм думок і моделей поведінки. Ці «субкультури не виникають спонтанно. На культурну поведінку молоді великий вплив має інституціональна культура дорослих. Існують цілі індустрії молодіжної музики і моди. Будь-яка хвиля молодіжного руху в рамках субкультури використовується ринковою економікою для отримання прибутків за допомогою масового виробництва» [114, с.9]. Молодь шукає в них не тільки емоційно-морального, але й розважального змісту. Їх можна назвати своєрідною культурою в культурі, яка формує внутрішній світ особистості, але не зважаючи на так звану автономію субкультури, молодь в ній губить свою індивідуальність, повністю підпорядковується нормам та інтересам групи. Багато вчених трактують головну особливість молодіжних субкультур – це відчуження від старшого покоління, його цінностей, зразків, неможливість самореалізації в сім'ї, в школі, в формальних суспільних об'єднаннях, а також відсутність взаєморозуміння, розходження у поглядах з оточуючими людьми. Ці субкультури в деякій мірі маргінальні по відношенню до суспільства, мають елементи соціальної дезорганізації. Молодь йде в субкультуру щоб здобути однодумців, досягти взаєморозуміння, а також самоідентифікуватися. Але основна причина, на нашу думку, це звичайно неприйняття і нерозуміння молодої людини сім'єю, навчальним закладом, однолітками, і тому вона починає підсвідомо шукати

те середовище, в якому зможе бути собою, де її приймуть такою, якою вона є, де її зрозуміють, де їй дозволено те, чого не дозволяє світ дорослих.

Молодіжні субкультури формуються не за ради досягнення певних цілей, а скоріше за ради самих себе у процесі реалізації чи не найважливішої потреби суб'єкта соціалізації – можливості комунікації з однолітками. Така комунікація приводить до становлення неформальних молодіжних об'єднань, які є і суб'єктами творення власних молодіжних субкультур. Саме у межах таких субкультур і складаються специфічні особливості духовної культури молоді - цінності, моральні установки, а на їх основі – стилі спілкування, норми поведінки, смаки тощо.

У межах молодіжної субкультури, з одного боку, відбувається адаптація молоді до соціальних норм і відносин, процес її дорослішання. Проте, з іншого боку, молодіжні субкультури виділяють молодих людей із загальноприйнятих відносин у суспільстві, що є основою їх інноваційних, а часом і протестних функцій як альтернативи базовій культурі суспільства.

Молодіжні субкультури слід вважати яскравою презентацією постмодерного соціального устрою, вони з'явилися саме у процесі трансформації індустріального суспільства в постіндустріальне у другій половині ХХ століття. Вони відзначаються яскравістю форми та привабливим для молоді змістом, що відповідає емоційним настроям цієї соціальної групи.

Молодіжна субкультура відображає принципові зміни у цінностях та поведінці молоді епохи постмодерну. Молодь більш розкуто себе веде в суспільстві, вона стала більш демократичною, незалежною, енергійною. Культура постмодерну потребує прискорення, швидкої зміни життєвих подій, руху, це потяг до чогось нового. І тому основними сферами буття сучасної молоді стають, наприклад, індустрія моди, спорт, розважальні та екстремальні ігри. «Всі ми поволі чи ні, свідомо чи несвідомо знаходимося в русі. Ми рухаємося, навіть коли фізично залишаємось на місці: нерухомість просто неможлива в постійно мінливому світі. ...Свобода тепер означає перш

за все свободу вибору, а вибір явно здобув просторове вимірювання»[14, с.170].

Дійсно, старше покоління в основному не здатне сприймати і переварити стільки інформації скільки теперішня молодь. Інтернет, комп'ютерні ігри, телебачення, мобільні телефони і т. д. створили інформаційний бум. Через них постійно здобувається інформація, яка переосмислюється. Людину постмодернізму цікавить незнане, вона в пошуках новизни. Постмодернізм формує і нове ставлення до людського тіла, воно розглядається в новому ракурсі. Стали популярними технологія «body building», культуристика, пластична хірургія, які змінюють фігуру тіла людини, колір очей, шкіри і навіть стать. Тіло корегується як людина того сама хоче. У сучасну епоху із розповсюдженням нових інформаційних технологій, основним стала свобода вибору у всьому, мобільність, рух. Безумовно, ця свобода особистості, як говорить дослідник В.А.Стрижко, часто обертається для суспільства апологією хаосу, безвідповідальності, вакханалією, що несе загрози збереженню цілісності і життєстійкості земній цивілізації [191, с.29]. Проте при цьому слід мати на увазі, що, власне, хаос у динамічному суспільстві є одним з проявів його креативних здатностей, і від суспільства лише вимагається його ефективного використання для свого постійного оновлення.

Враховуючи динамічність молодіжного середовища, постійно змінюється і молодіжна субкультура, будучи одним з важливих джерел культурного оновлення всього суспільства. Слід сказати, що молодіжна субкультура дуже сприйнятлива до загальнолюдських, морально-етичних питань, тому її практично у повному обсязі можна віднести до феноменів духовної культури молоді.

Дослідники вказують на інноваційність молодіжної субкультури. «Молодіжна субкультура носить інноваційний характер, вона експресивна своєю спробою внесення змін у стару, а іноді й створення нової системи цінностей, моралі суспільства» [150, с.126]. Деякі автори порівнюють

молодіжні субкультури з «племенами кочівників», які створюють власну культуру, «зовнішню» по відношенню до суспільства та світу його членів [115, с. 271]. У межах молодіжних субкультур відбувається значна частина процесу соціалізації підростаючого покоління, проте не менш важливо, що за їх рахунок відбувається оновлення суспільства загалом.

Внаслідок динамічності систематизація молодіжної субкультури практично неможлива, завжди буде певний неформалізований залишок, який ні в які класифікаційні конструкції не входить. Так, відомий дослідник проблеми А. Тарасов створив типологію молодіжної субкультури початку XXI століття у вигляді сукупності не пересічних «молодіжних світів», куди входить «золота молодь»; наркоманська субкультура; злочинне середовище; «блакитна» тусовка; неофашисти; лівацькі угруповання; «футбольні фанати»; «попсовики»; «стара контркультура» на традиціях хіпі; сатаністи; «нова контркультура» опозиційної до нинішнього суспільства молоді тощо [195].

Ще одна класифікація, представлена дослідницею С.І. Левіковою, включає музичні субкультури (металісти, роллінги, бітломани тощо); політико-ідеологічні угруповання (анархісти, пацифісти, «зелені»); ескапістську субкультуру (хіппі, панки, «Система»); естетів (хібстери, «митьки»); культуристів («качки»); криміногенні угруповання [115, с. 282]. З.В. Сікевич виділяє чотири напрямлення молодіжного субкультурного руху: «приналежність до діяльності тої чи іншої групи може виражати спосіб провести час, соціальну позицію, спосіб життя, альтернативну творчість» [179, с.98].

Однак очевидно, що всі такі класифікації є достатньо обмеженими. Так, за їх межами залишаються такі важливі молодіжні субкультури як емо, готи, діггери та інші. Крім того, практично ніяким класифікаціям не піддаються форми постмодерних субкультур, пов'язані з діяльністю у віртуальних мережах.

Зараз сформувались такі угруповання, які переросли у субкультуру як Правий сектор, наждак, модний приговор, футбольні фанати, шопліфтери,

кенжол, куклусклан, націоналісти, монархісти, фашисти, націоналсоціалісти і т. д. Всі ці культури схиляються до екстремізму, тому що хочуть в цьому спрямувати свою агресію. Треба погодитись також із твердженням О.М.Семашко, що молодіжні субкультури мають здебільшого характер девіантності, відхилення від традиційних культурно-ціннісних норм [107, с.141], але це стосується не до всіх субкультур.

Наприклад, явно виходять за межі таких визначень такі напрями як граффіті, стріт-арт, мадоннарі, які самі вносять суттєвий внесок у розвиток постмодерного мистецтва. Наприклад, граффіті (від італійського *graffito* – зображення) – малюнки, надписи, які написані чи намальовані на стінах чи інших поверхнях. Це вид суто молодіжного мистецтва, до якого можна віднести будь-який вид вуличного розкрашування стін – від простих написаних слів до прекрасних малюнків. Спершу так називали одну з технік настінного малярства. Пізніше із примітивних тегів, якими граффітчики помічали територію, граффіті виросло до всесвітнього визнаного мистецтва. В свідомості людини нашого часу слово граффіті асоціюється з розписом недобудованих або покинутих фасадів будинків, мостів, прогонів на поверхах, ліфтів, вбиралень і навіть поїздів тощо. Сьогодні граффіті є складовою міської культури, носіями якої виступає молодь, яка хоче самовиразитися і виставити своє творіння на всезагальне видовище. В цьому мистецтві відчувається бунтарство і протест, де молоде покоління часто піднімає своїми творіннями гостросоціальні і політичні проблеми.

Стріт-арт (з англ. *street art* – вуличне мистецтво), до якого належить постери (некомерційні), трафарети, різні скульптурні інсталяції і т. д.. Основне – привернути увагу глядача, створити між ним діалог і показати різну сюжетну програму. На сьогодні ці живописні полотна вражають людей своєю реалістичністю, тонкою іронією і майстерністю, вони показують наболілі питання та проблеми не тільки суспільства, але і світу.

Мадоннарі (італ. *Madonnari*) – малюнки на асфальті, цей напрям набув великої популярності в різних країнах, де художники малюють твори на

різну тематику. Вуличні малюнки стають об'ємними, коли дивишся на них на асфальті і не віриться, що це лише малюнок, бо виглядає як справжній, хочеться доторкнутися, взяти в руки тощо. Ці вуличні малюнки в 3D виглядають об'ємними лише з однієї точки, це обман, ілюзія, тобто художник створює ілюзію на асфальті. Однак, таке творіння недовготривале, воно існує до першого снігу чи дощу, або поки не зітреться на асфальті, і це теж своєрідна інтрига: треба насолоджуватися малюнком поки він живе, як ілюзія, яка недовговічна.

Молодіжні субкультури певною мірою можна вважати зовнішнім оформленням духовної культури молоді, оскільки саме у них формуються форми поведінки, стиль життя, соціокультурна атрибутика. Одним з проявів молодіжної субкультури є стиль поведінки у вигляді демонстративного активізму, який отримав назву «тусуватися». Як уважає М. Соколов, «тусовка – це ситуація взаємодії, правила поведінки в ній, і група тих, хто в даний момент грає за цими правилами. Тусовка – це сцена, на якій, як у театрі, у потрібних костюмах виконують потрібні ролі. Вона локалізована у просторі й часу – як у фізичному, так і в соціальному. За її межами розгортаються інші драми, і жоден актор не проводить усе життя на одних підмостках» [186].

Постмодерн – це гра у всьому, це освоєння ігрового начала в побутовому середовищі сучасної людини. Гра в тому, як себе подати, як показати, як вплинути на середовище в якому ти існуєш. Саме в цьому полягає гра постмодерну, гра в нашій епосі, де молодь сама вирішує, що значить конкретно для неї та чи інша цінність, істина, сфера захоплення.

Ігрове начало культури постмодерну суттєво підвищує роль дозвілля як фактора соціалізації та формування духовної культури молоді. Дозвілля було і є невід'ємною частиною життя молоді, щоб незмінно відображати життя в усіх його проявах. Молодь кожної епохи у дозвіллі знаходить своє відображення, завершення і усвідомлює себе. Реалізуючи комунікативну, пізнавальну, просвітницьку функцію, дозвілля складає невід'ємну частину культури молоді. В епоху постмодерну дозвілля є не просто відпочинком, а

специфічною формою життєдіяльності, де молода людина формує свій світогляд, інтеріоризує духовні цінності, визначає власні сенсожиттєві пріоритети. Для постмодерного дозвілля характерні не лише розваги, а й освоєння соціальних ролей, творча діяльність, пізнання дійсності в усій її повноті. Сфера дозвілля є сьогодні основною сферою життєдіяльності молоді, необхідною передумовою для формування її духовного життя.

Основними елементами дозвілля є відпочинок, активна фізична діяльність, розваги, спілкування з друзями, самоосвіта, творчість та інше. «Молода людина іде у дозвілля як у захисний панцир, тільки тут вона істинно вільна, і в цьому значенні вільний час розуміється нею буквально – не як час, не заняття справами, а як час «для свободи». ...Рівень і спрямованість молодіжного дозвілля, яке, хочемо ми цього чи ні, визначає основну життєву установку молоді людини» [179, с.62].

В інформаційному столітті все більше важливим фактором, що впливає на становлення особистості молоді людини є комп'ютерні технології. В науковому колі розбилися на дві точки зору: противники віртуального простору та його прибічники. Противники вказують на те, що соціальна мережа впливає на розвиток агресивних та деструктивних форм поведінки людини в реальному житті. Прибічники трактують, що вона радикально змінила характер нашого спілкування і способу знайомства, а також стала доступною будь-яка інформація, за допомогою, якої можна здійснювати самоосвіту, розширити свій кругозір. Очевидно, що не можна наполягати на однозначності цих суджень, бо комп'ютерні технології як шкідливі так і корисні. Справа зовсім не в їх користі чи шкідливості, а в тому, як і ким, з якою метою вони використовуються.

Простеживши духовну культуру сучасної української молоді, ми можемо сказати, що вона визначається змінами епохи, всі її характерні риси визначаються культурою постмодерну. Нове покоління, яке виросло і росте в цю епоху, не визнає авторитетів, у нього своя думка, свої погляди, свої ідеї, які воно ставить найвище за все. Вони прагнуть донести їх через свою

творчість, мистецтво (у графіті, татуюваннях, фотографіях, музиці тощо), у моді і у субкультурних напрямках, своєрідним чином відгукуючись на гостросоціальні питання. Епоха постмодерну виховує часом цинічну і недовірливу, але разом з тим впевнену в собі особистість, яка не хоче змиритися з усталеністю, прагне до чогось нового та незвіданого.

Оскільки основною рисою постмодерну як духовно-ціннісного феномену є прагнення до свободи, то і молодь цієї епохи прагне до свободи у всьому: у спілкуванні, у відносинах, у поглядах, у світобаченні, у мистецтві тощо. Єдиною цінністю вважається нічим необмежена свобода самовираження, всі інші цінності відносні і умовні, вони не важливі в житті, і це робить можливим потенційну універсальність постмодерністичного життя, домінування нігілізму, абсурдності. Протест проти усталених норм, протидія традиційному, радикальність – ось ті імперативи, яким молодь слідує, і незгода з усталеністю зовсім не обов'язково є проявом асоціальності, а скоріше навіть ознакою інноваційності та прагнення до саморозвитку.

Зважаючи на наявність у постмодерні як руйнівних для молоді тенденцій розвитку масової культури, так і високих прагнень до високодуховного суспільства, ми можемо сказати, що постмодерна культура розкриває всю складність, суперечливість, але в той же час і гармонічність світу XXI століття. Саме в період постмодерну людина переглянула свою сутність, зрозуміла свою залежність від природи, потребу у особистому сприйнятті її, у спілкуванні з нею. А разом з тим відчула потребу в гуманізмі, в людяності, яку загубила на довгому шляху техногенної еволюції. Це є епохальний поворот до загальнолюдських цінностей, а також до особистих цінностей людини, який символізують нові цінності і нова духовна культура молоді епохи постмодерну.

Постмодерн як соціокультурна реальність проникає у всі сфери життєдіяльності суспільства, викликаючи не лише появу принципово нових феноменів, а й радикальне духовно-орієнтоване переосмислення минулого.

Проте це переосмислення включається у світ діяльністю нового покоління разом з уже новими цінностями, новим баченням, новими принципами і законами, які функціонують в соціумі. І тому постмодерн у вигляді духовних цінностей молоді – це і новий світогляд, який сповнений розчаруванням у минулих цінностях, у способі життя, відхід від традицій, плюралізм думок, гра в життя і свобода.

Постмодерн є формою виходу з духовної кризи сучасного суспільства, він розпочав з занепаду модерних цінностей, які відходять у минуле, але досить чітко позначив відродження культури та суспільства на нових духовних засадах. В епоху постмодерну здійснюється і поворот до відродження національної української культури. З'явилася молодіжних субкультур, які утверджують свою самобутність і заперечують минулі ідеали, цінності. Навіть розповсюдження масової культури не є абсолютним злом, оскільки дає можливість розпізнати цінність високої, духовної культури, підняти її на найвищий рівень, тому що тільки у порівнянні можна говорити про істинну цінність, і дати їй найвищу оцінку, побачити наскільки вона важлива для духовного збагачення людини. Людина в період кризи відчула свою незахищеність, і це примусило її змінити свої погляди на світ і на саму себе, вибрати свою особисту позицію і стати людиною, яку можна назвати постлюдиною. Бо пост - це значить продовження чогось, продовженням бути самим собою.

Молодь живе не в ізольованому світі, всі ці фактори і настрої, які ми назвали, впливають на неї. Вона екзистенційно входить до світу постмодерну, утверджує своє власне «я» і одночасно гостро і боляче переживає проблеми та суперечності суспільства. У духовному житті молодь утверджує свою самоцінність і своє індивідуальне існування в соціумі, яке абсолютно є самодостатнім. Формується нова парадигма суспільного життя, яка формує і новий погляд, нову особистість. Часом радикально інноваційну, як, наприклад, діти індиго, яких взагалі у межах усталеного менталітету не можуть зрозуміти чи сприйняти. Це діти, які здатні не бачити перешкод, у

них найчутливіша інтуїція, вони відрізняються тонким почуттям і емоційною напругою, вони рухливі і динамічні, як і те суспільство постмодерну, яке їм належить побудувати.

Отже, треба подивитись на молодь сьогоднішніми очима, тобто виходячи з постмодерної ситуації, і тоді будуть зрозумілі цінності, життєві позиції, прагнення молодого покоління початку XXI століття. Очевидний розрив соціокультурних зв'язків між поколіннями потребує осмислення світогляду молоді епохи модерну, оскільки саме її сприйняття світу визначає те, яким буде цей світ.

Висновки до першого розділу.

Культура є продукт і спосіб діяльності людини, яка, у процесі перетворення навколишнього світу, перетворює і себе саму, і ці перетворення мають не стільки фізичну, скільки духовну природу. Культура у своєму духовному вимірі надає смисли людському буттю у всій тотальності його проявів. Духовна культура є результатом двох видів духовної діяльності. Духовно-продуктивна діяльність забезпечує формування духовних цінностей, а духовно-практична діяльність стосується опануванню людиною та соціальними групами накопичених людством духовних цінностей у процесі власного культурного розвитку. Саме другий процес лежить в основі соціалізації підростаючого покоління і має найбільше значення для формування духовної культури молоді. Його результатом є набуття молоддю духовного досвіду, розвитку ціннісних орієнтацій, духовних потреб і духовних почуттів. Проблематика духовної культури, яка пов'язана з дослідженням духовного світу молоді, в історико-філософському вимірі визначається у межах наукових розвідок, що стосуються становлення людини як родової істоти. Сутністю духовної культури є набування сенсу життя у вигляді усталених на особистісному рівні ціннісно-смыслових життєвих орієнтирів, що здійснюється на основі трансформування

універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості. У зв'язку з цим духовну культуру розглядають як інтегративну якість особистості, що відображає наявність розвитку в неї сукупності культур.

В основі соціально-філософського дискурсу дослідження духовної культури молоді має лежати проблематика взаємозв'язку та взаємодетермінації особистісного духовного розвитку та духовного життя суспільства загалом. Духовна культура розгортається в двох формах, які характеризують домінування особистісно-діяльній та соціокультурній складових. У першому випадку мова йде про духовні якості людини й діяльність щодо їх опредмечування, в іншому – про духовні цінності, які створені людиною й стали надбанням суспільства. І саме соціальний вимір феномену духовної культури як наслідок взаємодії особистості та суспільства має знаходитися у центрі соціально-філософського аналізу. Дискурсивна форма виокремлення соціально-філософської проблематики дослідження духовної культури молоді підкреслює значущість комунікативної складової досліджуваного феномена. Акцентування соціальної детермінації духовної культури як особистісного феномена дозволяє розглядати його у контексті основного кола проблем соціальної філософії, не змішуючи міждисциплінарну методологію аналізу з дублюванням проблематики інших наукових галузей. У межах соціально-філософського дискурсу духовна культура особистості має аналізуватися як процес набування людиною людського через інтеграцію до соціального простору свого буття.

Специфіка соціально-філософського дослідження духовної культури молоді визначається двома основними моментами. По-перше, духовна культура молоді пов'язана з процесом становлення особистості в умовах можливостей свідомого вибору нею ціннісних альтернатив, а по-друге, вона має вирішальне значення для формування майбутнього соціуму, яке визначається ціннісними орієнтирами саме підрастаючого покоління. Відповідно соціально-філософський аналіз має концентруватися з одного боку, на проблемах трансформації загальнодуховних цінностей у особистісні

сенсожиттєві пріоритети молоді, а з іншого – на впливі інноваційних трансформацій духовної культури підростаючого покоління на процес проектування загальносоціальних змін. Розкриваючи соціально-філософський зміст поняття духовної культури молоді, слід насамперед підкреслити його системостворюючий стосовно суспільного розвитку потенціал. Саме духовна культура молоді може розглядатися як ресурс реалізації особистісних здатностей у необхідному для людини та суспільства напрямі. В інтегрованому вигляді даний аспект соціально-філософських досліджень стосується максимізації ресурсних можливостей молоді щодо проектування соціокультурних змін на основі високих духовних цінностей.

У постмодерному дискурсі молодь – це поняття не лише соціально-демографічне, а й соціально-історичне, пов'язане з суміщенням процесів активного освоєння соціальних ролей та радикальних соціокультурних трансформацій. Постмодерн змінив життя людини, яке пов'язане насамперед із прагненням до особистого самоствердження, до самоорганізації. Поєднання в духовній культурі постмодерну високих духовних цінностей та індивідуалістичних прагнень особистості, що самореалізується, вимагає самостійної роботи над власним духовним зростанням кожної молодої людини, а з іншого боку – відповідної підтримки цього процесу з боку суспільства. Постмодерна культура соціалізації ґрунтується на тому, що молоде покоління здатне адаптуватися до соціальних умов, які є сприятливими для подальшого розвитку суспільства, на основі постмодерних ціннісних установок у всіх сферах діяльності. Сама соціалізація молодої людини тільки тоді відзначається стабільним духовним зростанням, коли орієнтується на власний духовний світ з екстраполяцією його цінностей на духовні потреби суспільства. Перспективи становлення високодуховної постмодерної культури в українському суспільстві пов'язані з формуванням такого соціокультурного типу особистості, який би був здатний до самоорганізації як у духовно-культурному, так і в соціально-конструктивному вимірі.

Термін «постмодерний потенціал розвитку молоді» найбільш доцільний для характеристики реалій українського суспільства, оскільки на практиці ми маємо прояви здебільшого негативних тенденцій культури постмодерну, пов'язані з впливом тієї її складової, яка відноситься до масової культури, яка йде всупереч основним настановам постмодерну відносно пріоритетності самореалізації кожної людини. У новій ієрархії системи духовних цінностей превалюють нігілістичні складові, соціально-психологічні диспозиції молоді людини характеризуються ціннісним дистанціюванням від моральних абсолютів, соціально-інноваційний потенціал молоді проявляється не стільки самостійною творчістю стосовно себе і навколишнього середовища, скільки відчуженням від наявної соціальної дійсності. Діяльність суб'єктів медійно-інформаційного простору знищує моральний, духовний, значною мірою і інтелектуальний потенціал молодого покоління, до мінімуму опускаючи рівень його духовної культури. У граничному вигляді спостерігається формування девіативної культури молоді та її переростання у кримінальну. Проте до масової культури потрібно віднести як до складових буттєвого середовища, на які потрібно впливати з метою їх позитивної трансформації з погляду завдань формування високих духовних цінностей підростаючого покоління.

Безпосереднім виявом постмодерної духовної культури молоді є формування молодіжних субкультур, що представляють собою своєрідне поєднання духовних цінностей та поведінкових моделей. Субкультура – це специфічна культура певних груп, яка визначає стиль життя, ціннісну ієрархію і менталітет її носіїв. Молодіжні пошуки нових моральних та буттєвих альтернатив сформувалися в епоху, де вищим принципом є отримання задоволення, тому молодіжна культура головним чином спрямована на задоволення дозвільних та розважальних потреб. У межах молодіжних субкультур відбувається значна частина процесу соціалізації підростаючого покоління, проте не менш важливо, що за їх рахунок відбувається оновлення суспільства загалом. Основна увага суспільства має

бути звернена на формування здатності нового покоління до креативних соціоцентричних дій, виходячи зі здатності до самотворення та самореалізації у межах власних ресурсів. У межах цього виміру молодь має виступати не як об'єкт для соціалізуючого впливу з боку соціальних інститутів, а як активний та самодостатній суб'єкт соціальної дії, який шляхом втілення у своїй діяльності власних цінностей і цілей трансформує соціокультурне середовище на постмодерних засадах. В основі моделювання духовного світу молодої людини має знаходитися принцип гуманізму, який забезпечує духовну основу інтерпретації постмодерного ухилу у бік розвитку «самості» людини.

Основні положення першого розділу висвітлені у наступних публікаціях:

Лопуга О.І. Культура як спосіб існування суспільства і людини. / О. І. Лопуга // Філософські пошуки. – Львів-Одеса: Cogito – Центр Європи, 2006. – Вип. XXI-XXII. – С. 291–298.

Лопуга О.І. Вплив постмодернізму на духовну культуру сучасної молоді. / О. І. Лопуга // Наукове пізнання: методологія та технологія. Серія: філософія, соціологія, політологія. – Одеса, 2009. – № 1 (23). – С. 61–68.

РОЗДІЛ II

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

2.1. Методологія дослідження духовної культури молоді

Дослідження духовної культури молоді має міждисциплінарний характер, оскільки при цьому необхідно зіставити результати її вивчення у різних галузях знання, кожна з яких має власне розуміння сутності предмету та методології його дослідження. Інтеграційною основою міждисциплінарного дослідження духовної культури молоді виступає соціально-філософське осмислення загальнотеоретичних, методологічних та світоглядних основ його аналізу, а також і обґрунтування концептуальних основ синтезу різноманітних підходів його дослідження. Соціально-філософська методологія при цьому актуалізується ще й тим, що духовна культура молоді в умовах трансформаційних змін українського суспільства розглядається як суттєвий ресурс та чинник його розвитку, а саме соціально-філософський аналіз даного феномену дозволяє забезпечити його поглиблений аналіз та визначити найбільш загальні закономірності й тенденції розвитку у контексті потреб українського суспільства. Слід сказати, що філософський аспект основної функції культури, яким виступає людинотворчість, має чітку соціально-філософську предметність, оскільки саме культура не просто формує людину як особистість, а обумовлює внутрішню соціальну сутність людини, а також її конкретну соціальну специфіку як члена тієї чи іншої соціальної спільноти [156, с.251].

Міждисциплінарність теоретико-методологічних основ дослідження проявляється передусім у поєднанні загальнофілософської, соціально-філософської та соціологічної методології, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до аналізу досліджуваного об'єкта. Загальнофілософська методологія дає можливість використати категорії найбільш абстрактного рівня для аналізу духовної культури молоді. Зокрема, у контексті вивчення

проблеми становлення молоді особистості у просторі духовної культури найбільше методологічне значення мають такі категорії як рух, розвиток, перехід кількісних змін у якісні, а також принципи каузальності стосовно взаємодії внутрішніх та зовнішніх по відношенню до розвитку особистості чинників.

Загальнофілософські методологічні засади дослідження сформульовані у межах сучасної гуманістичної філософії, у зв'язку з чим слід говорити про людиновимірність як найбільш суттєву характеристику методології нашого дослідження. Усі процеси, пов'язані з розвитком духовної культури молоді людини, розглядаються у роботі через призму потреб особистості у самоактуалізації, розбудови та прояву власної антропологічної сутності і власних сутнісних сил.

Соціально-філософська методологія дозволяє аналізувати становлення та буття особистості у соціокультурному просторі, забезпечуючи атрибутивність духовної культури молоді процесам соціального розвитку та відповідно соціальної детермінації. Саме принципи соціально-філософського аналізу духовної культури молоді дозволяють аналізувати цей феномен за межами психологічно-персоналістських підходів, ставлячи процеси особистісного культурного розвитку у чітку кореляцію та взаємообумовленість з розвитком соціокультурного середовища молоді людини [239].

Соціологічна методологія використовується у роботі в основному у двох аспектах. З одного боку, це кількісний аналіз тих чи інших параметрів духовної культури, що актуалізує використання конкретних емпіричних методів дослідження цього феномену. Зокрема, конкретні соціологічні дослідження проводилися і нами особисто у студентському середовищі для визначення ціннісних орієнтирів та переваг молодих людей у різноманітних сферах духовного життя. З другого боку, мова йде про редукцію філософських категорій, які використовувалися у нашому дослідженні, до системи емпірично верифікованих показників, які б давали можливість

забезпечити когерентність теоретичних гіпотез нашого дослідження та реального стану сфери духовної культури молоді у нашій країні.

Що стосується специфічного філософського понятійного апарату, то у роботі використовуються передусім поняття, які характеризують духовну сферу особистості – такі як духовний розвиток, моральність та мораль, духовне життя, духовна культура, духовний світ тощо. Найбільше значення, на наш погляд, має поняття духовності як базове для визначення специфіки духовної культури молоді. Зокрема, авторка використовувала концепти «духовності» та «бездуховності» як методологічну основу аналізу різних вимірів когнітивного та аксеологічного аспектів духовної культури молоді.

У роботі був задіяний також системний підхід, який дав можливість забезпечити взаємозв'язок дослідження інтеграції усіх складових та репрезентацій духовної культури молоді у соціокультурному контексті. Структурно-функціональна методологія, зокрема, використовувалася для визначення змісту складових процесу формування духовної культури молоді. Однак слід сказати, що системний підхід використовувався не лише для аналізу структури та функціональних характеристик об'єкта аналізу, а й для поєднання структурно-функціонального та просторового підходів до дослідження сфери духовної культури молоді. Це дало можливість забезпечити застосовність постмодерністських методологій, орієнтованих на динамічну складову культурного розвитку, у поєднанні її з традиційним інституційним підходом.

У контексті соціокультурної детермінованості духовної культури молоді найбільше значення має використання соціокультурного підходу, достатньо добре розробленого у вітчизняній літературі [29]. У межах цього підходу відкриваються можливості аналізу досліджуваного феномену як результату та одного з атрибутів соціокультурних взаємодій у суспільстві. Відповідно духовна культура молоді постає як результат взаємодії соціальних агентів та чинників, що акцентує саме соціальну атрибутивність духовних цінностей, які складають основу духовної

культури. Саме соціокультурний підхід дозволяє найбільш предметно виокремити соціально-філософську предметність духовної культури, у тому числі і на особистісному рівні. Він також має розглядатися як одна з найбільш евристично плідних методологій забезпечення міждисциплінарного синтезу у дослідженні духовної культури молоді.

Проте найбільше значення з-поміж постмодерністських методологічних підходів для нашої роботи має використання синергетики. Синергетична методологія використовувалася для обґрунтування характеристик процесу формування духовної культури української молоді у постмодерному соціокультурному середовищі як інноваційному просторі становлення і буття людини та просторі ризику. У межах синергетичних підходів духовна культура молоді розглядається у контексті поєднання детерміністських та індетерміністських уявлень, що дає можливість схарактеризувати її на основі принципів невизначеності, притаманних культурі епохи постмодерну.

Необхідною методологічною передумовою наукового осмислення феномену духовної культури молоді України є визначення її сутності й специфіки. Для вирішення зазначеного, на наш погляд, необхідно використовувати такі підходи вказаного завдання, серед яких найбільше значення мають методологічні підходи, що є традиційними для філософського дослідження. Це дає можливість осмислити сутність духовної культури молоді, її ціннісні орієнтації. Також вважаємо важливим при дослідженні духовної культури української молоді використовувати особистісний та евристичний (творчий) підходи, які впливають на розвиток гуманістичних ціннісних орієнтацій особистості та є складовою частиною менталітету українського суспільства. Логіко-когнітивний підхід відкриває можливість виділити основні погляди на духовність і духовну культуру і здійснити узагальнене визначення досліджуваного феномена у вигляді логіки понять, визначень і теоретичних конструктів. Онтологічний підхід дає можливість розглядати духовну культуру молоді на рівні основ, у контексті

виявлення вихідних принципів та закономірностей духовного буття людини та суспільства. Гносеологічний підхід дає можливість осмислити сутність духовної культури молоді, вивчити її структуру та критерії її визначення по відношенню конкретно до молоді, а за необхідності визначитися з субкультурною структурою досліджуваного феномену, етапами його розвитку і типологією. В аксіологічному підході духовна культура сучасної молоді України розглядається як соціокультурно-ціннісний феномен, сама молода особистість досліджується через призму спрямованості до високих цілей й ідеалів, до поєднання власного сенсу життя з цілями та цінностями суспільства.

Використання міждисциплінарного дослідження, що спирається на класичну філософську методологію аналізу соціокультурних феноменів, дозволяє суттєво розширити спектр наукових розвідок у царині духовної культури молоді за рахунок поглиблення знань про неї і можливості її комплексного аналізу, змістовного розкриття даного феномену в цілісній системі предметних, міжпредметних та метапарадигмальних побудов. На цій основі відкриваються можливості поглиблення уявлення про зв'язок між різними аспектами та вимірами духовної культури молоді, а також репрезентування різних точок зору і підходів до її розуміння. Інтегрована у межах соціально-філософського дискурсу міждисциплінарна методологія дає також можливість переходу від одних форм галузевих знань до інших і представлення їх як цілісного уявлення про досліджуваний феномен у контексті соціально-філософської проблематики.

Загальновизнаним методологічним підходом у сучасних наукових розвідках є розуміння досліджуваного об'єкта як динамічного, такого, що знаходиться у постійному русі та трансформаціях. Розглядаючи феномен духовної культури молоді у історико-генезисному плані, потрібно розуміти, що в історії духовного розвитку діє відкритий В.Вундтом «закон гетерогонії цілей». Мається на увазі, що зміст певних ідей чи духовних цінностей у різних соціокультурних спільнотах, у різних субкультурах, на різних стадіях

розвитку розуміється по-різному. У цьому сенсі, хоча, здавалося б, найбільш загальні духовні цінності є достатньо усталеними, розвиток духовної культури доцільно розглядати як процес взаємодії та зміни певних духовно-ціннісних інтегрованих конструктів, у основі яких лежить певне розуміння феномену духовності та духовного розвитку. При цьому слід вказати на те, що характерні для певної епохи, культури чи субкультури інтерпретації духовних цінностей не втрачаються, а транслюються все у нові культурні форми, враховуючи те, що «філософська ідея, коли вона проголошується і здобуває обґрунтування, вже ніколи не може бути втраченою, оскільки потрапляє у фонд культурної пам'яті людства, стаючи основою чи складником тієї чи іншої традиції» [163, с. 94]. Відтак можна констатувати, що дослідження духовної культури молоді може бути адекватно здійснене лише із застосуванням методології, яка враховує змістовні культурно-історичні та субкультурні розбіжності у інтерпретації духовних цінностей. Мова йде про поступально-циклічні процеси, які відзначаються «максимумами» і «мінімумами» у розвитку духовної культури суспільства та окремих соціальних груп. Саме так, до речі, можна схарактеризувати і сучасну добу як мінімізацію значущості духовних цінностей у житті суспільства загалом та молодіжній субкультурі зокрема.

Найбільш плідним для розуміння віднесеності духовної культури молоді до певного соціокультурного контексту є методологічний підхід, що ґрунтується на теорії ідеальних типів Макса Вебера і дає можливість говорити про певні «духовні епохи». Використовуючи обґрунтований ним «ціннісний підхід» до дослідження культурних феноменів, доцільно у якості критеріїв для виділення характерних ознак духовної культури молоді використовувати цінність того чи іншого духовного феномену для носіїв культури. Згідно з М. Вебером «ідеальний» тип духовної цінності створюється шляхом посилення певного погляду і створення множини одиничних феноменів, які існують дифузно. Внаслідок своєї відповідності більш виразним поглядам, які домінують у суспільстві,

відповідні їм духовні феномени і складають єдиний ідеальний образ, який може розглядатися як певна духовна культура [33, с. 10]. Зосередження різноманітних духовних феноменів у ідеальному образі духовної культури дає змогу виробити свого роду когнітивний еталон, з яким можна звіряти конкретні духовні процеси у суспільстві і розуміти їх суть.

Духовні цінності визначаються мораллю суспільства та людства загалом. Ще І.Кант наполягав на категоричному імперативі моралі як найвищому принципі моральності людства. Як відзначає І.Кант, тільки безумовний принцип, тобто безумовний пріоритет моралі, може мати силу справжнього морального закону [89].

Імператив моральності по різному проявляється в історії людства. Відповідно у кожній епосі людина мала свої світовідчуття та світобачення, мала свої цінності, ідеали, якими керувалась. Наприклад, в античні часи ідеалом вважали політично активну, вільну людину-громадянина, в Середньовіччі – Бог став в центрі буття, ідеалом рахувалась людина – аскет, яка своє життя віддала служінню Богові і слідує його заповідям. В епоху Відродження – це творча вольова особистість, яка стала називатися титанічною особистістю, вона зрівнялася з Богом, тобто утвердилась ідея богоподібності людини. В епоху Просвітництва – в центрі стає людський розум, який здатен до неймовірних відкриттів, неповторність людини та її можливостей, яка нерозривно зв'язана з суспільством і прагне його перебудувати на просвітницьких засадах, спроможність людини проникнути у всі таємниці світоустрою. Романтизм поставив в центрі виняткову особистість, з її неповторним внутрішнім світом. В епоху модернізму виступає людина – індивідуаліст, творчо активна людська особистість, яка спроможна перебудувати світ, оскільки влада людини над світом розумілася як безгранична за рахунок науково-технічних досягнень. Таким чином, у кожній епосі людина мала власні орієнтири духовного розвитку і духовного ідеалу, намагалась утвердити себе як цінність, знайти своє місце, розкрити

глобальний сенс життя, намагалась зрозуміти те, що діється із нею, із оточуючим світом.

Безумовно, при цьому потрібно розуміти, що реальне духовне життя завжди значно багатше аніж узагальнений ідеальний образ. У зв'язку з цим, наприклад, чимало сучасних феноменів духовної культури молоді не можуть укластися у традиційну схему протиставлення духовності та бездуховності, яка зараз часто використовується. Звідси зрозуміло, що методологія ідеального образу духовної культури молоді має бути доповнена аналізом її конкретних репрезентацій у контексті як субкультурних особливостей, так і загального соціокультурного оточення.

Останнє є особливо важливим, оскільки з методологічної точки зору, спираючись на наше розуміння змісту соціально-філософського дискурсу дослідження духовної культури молоді, потрібно, в першу чергу, визначитися з соціально-філософським розумінням духовної культури в контексті молодіжної проблематики, яка в основному пов'язана зі становленням особистості в умовах динамічно мінливого соціокультурного оточення. На нашу думку, в основі філософського розуміння культури молоді як духовного феномену має лежати підхід, при якому остання виступає як система сукупності цінностей і змістів у єдності з соціальними механізмами, які ці цінності продукують та змінюють. Досліджуваний об'єкт при цьому розуміється як символічна система, у якій усі її цінності й змісти визначаються на основі відповідних значень, осягнення яких і виступає основою процесу соціалізації молоді. Основу духовних цінностей при цьому складають антропологічні цінності, пов'язані зі становленням людини в процесі соціалізації, відтак потрібно говорити про трансформуючу природу культури щодо людини, а через її діяльність – щодо навколишнього світу. У той же час у межах цінностей-значень, які визначаються культурою, формується духовний світ підростаючого покоління, молодь інтегрується в упорядковану культурою картину світу, набуваючи здатності взаємодії з

іншими людьми в межах доступної для всіх системи розуміння та оцінювання соціальних чи природних феноменів.

Сучасна молодь представляє собою соціальну групу, про життєве та моральне благополуччя якої турбуються суспільство, держава, соціальні інститути, батьки та близькі. Завданням усіх перерахованих вище агентів соціалізації є забезпечення ціннісної орієнтації молоді на духовні пріоритети краси, добра та істини, любові, милосердя та справедливості, мультикультуризму та толерантності як основоположні (категоричні) новітні пріоритети розвитку інформаційного глобального суспільства. Саме у цьому контексті представляється важливим розглядати духовну культуру молоді як постмодерний феномен.

Уточнюючи соціально-філософський аспект духовної інтерпретації культури, слід виходити передусім з того, що культура є єдино можливим способом існування не тільки людини, але й суспільства. Культура має соціальний характер, будучи сутнісно-атрибутивною складовою суспільства, вона й людині притаманна саме як соціальній істоті. Відтак важливою соціально-філософською методологічною настановою слід вважати тезу щодо постійної присутності духовної культури в людині внаслідок того, що людина є соціальна істота, а суспільства без культури як духовного феномену не існує. Безумовно, що сама міра культурності людини є різною, і можна говорити про духовну кризу сучасного суспільства, виходячи з рівня духовної культури його членів. Проте це лише свідчить про зростання ролі духовної культури як стабілізуючого фактора та необхідність концентрації на духовному потенціалі розвитку підростаючого покоління як основного чинника розвитку людського потенціалу взагалі. Таким чином, у межах сучасного соціально-філософського дискурсу роль духовної культури визначається тим, що діяльність людини як соціальної істоти у сфері культури носить одухотворений характер, і міра цієї одухотвореності, що визначається специфікою процесів соціалізації підростаючого покоління, визначає перспективи розвитку суспільства.

Принциповим тут є те, що усвідомлена духовно-культурна діяльність одночасно і створює людину як соціальну істоту у процесі соціалізації, і олюднює зовнішній світ, трансформуючи його в складову світу людини відповідно до її ціннісних орієнтацій та розумінням сенсу буття. Проблеми становлення духовної культури слід осмислювати як екзистенційні проблеми, це проблеми людини щодо осмислення власного життя, власної сутності, власної ролі, власного ставлення до найбільш важливих складових свого світу. У методологічному плані тут необхідно звертатися до традицій української філософії, якій притаманний саме екзистенційний спосіб осмислення духовних феноменів та екзистенційний спосіб світосприйняття, зокрема, у творах Г. Сковороди, П. Юркевича, І. Франка, В. Соловйова.

Культура як духовний феномен, тобто в її інтелектуальному й морально-естетичному вимірі, формує у людини в процесі соціалізації людські за суттю норми поведінки й способи задоволення потреб. «У цінностях духовної культури (моральних, естетичних, релігійних) втілюється й реалізується суспільна природа й творча активність самої людини, відтворюються умови її специфічно людського буття» [50, с.204]. Таке розуміння духовної культури молоді є не лише плідним у методологічному плані, а й опирається на достатньо поважні історико-філософські традиції. Тракткування культури як чисто духовного утвору, що визначає сутність людини у процесі її становлення, має серйозну основу в історії філософської думки. Видатні мислителі минулого інтерпретували розвиток культури саме як розвиток людського духу, який втілюється в прогресі моральної (І. Кант), естетичної (І. Ф. Шіллер) або філософської (Г. В. Ф. Гегель) свідомості. Однак при цьому потрібно не забувати, що будь-які духовні феномени пов'язані з людською діяльністю у межах суспільства, тобто з достатньо матеріалістичними феноменами. Специфіка культурної діяльності людини як соціальної істоти полягає в тому, що вона суперечливо поєднує в собі духовно-ідеальні цілі й матеріальні засоби їх реалізації.

У зв'язку з цим виникають онтологічні передумови матеріалістичного викривлення духовної за своєю природою культурної діяльності, що проявляється в таких дихотоміях як гуманізм і прагматизм чи необхідність і воля, а у інтегрованому вигляді – як духовність та бездуховність, чи не основна категоріальна дихотомія, у межах якої розглядається сучасна духовна культура молоді. Реальна духовна культура молоді ґрунтується на конкретних формах суспільної свідомості, репрезентує найрізноманітніші види духовної діяльності й функціонує як інституціоналізована підсистема суспільства. А це означає можливість впливу на неї дуже великої кількості як позитивних, так і деформуючих чинників соціального характеру. З'ясовуючи роль духовної культури в становленні молоді особистості, необхідно чітко розуміти взаємодію духовних та матеріальних чинників культурного розвитку. Професор І.А. Бокачев говорить у зв'язку з цим, що «культура виростає на матеріальній основі й неухильно розширює її; проте, проявляє свою справжню сутність саме в області духу, що знаходить своє вираження насамперед в удосконалюванні самої людини, а не в навколишньому її матеріальному багатстві, хоча одне не заперечує іншого, а перше неможливе без другого» [30, с. 166.].

З усього сказаного випливає найбільш цінний у методологічному відношенні висновок для нашого дослідження. Філософським «стрижнем», дослідження духовної культури молоді є гуманізм у самому широкому сенсі, тобто розуміння досліджуваного феномену передусім як багатовимірного культивування загальнолюдських цінностей в інтелектуальній, етичній сферах, підпорядковане утвердженню цінностей істини, добра й краси. Саме в цьому сенсі можна говорити про людиновимірність культури як духовного феномену, що ґрунтується на нерозривному зв'язку культури з людиною, її духовним світом, моральними засадами й духовністю в цілому.

У контексті особистої визначеності процесу становлення духовної культури молоді найбільш важливо сформулювати методологію аналізу духовного розвитку особистості, що соціалізується. Цей процес слід розуміти

як пробудження і активізацію її духовних сил, який здійснюється через засвоєння та упорядкування ідеалів, моделей поведінки, цінностей, смислів. Важливо, щоб цей процес носив гармонічний характер, оскільки різноспрямованість ідеалів і смислів спричиняє ціннісну дезорієнтацію особистості, більший чи менший духовний дисонанс у її формуванні.

Духовний розвиток особистості у ході соціалізації як процес становлення її духовної культури має кілька вимірів. В онтогенетичному вимірі доцільно говорити про унікальний процес духовної трансформації особистості у різних періодах її життя. Культурологічний вимір доцільно інтерпретувати як включення особистості у процес духовно-творчої діяльності, пов'язаний зі створенням певних духовних надбань. У філогенетичному вимірі мова йде про приєднання особистості до духовної культури як надбання людства чи конкретного народу. На нашу думку, поєднання вказаних вимірів потребує синтезу соціально-філософської методології щодо дослідження духовної культури та психологічних підходів щодо розуміння процесу духовного розвитку особистості, які можна інтерпретувати як духовно-особистісну методологію. Саме у межах такої інтеграції можна отримати найбільш адекватні концептуальні уявлення, і моделі для розуміння особистісних процесів духовного зростання. Зміст такої методології має філософську складову у вигляді концептуальної парадигми як сукупності настанов щодо становлення духовної культури особистості і загальних соціокультурних ознак цього процесу та власний концептуально-методологічний інструментарій філософсько-культурологічно-психологічного характеру, на основі якого можна адекватно аналізувати духовний розвиток молоді.

У межах такої методології найбільше значення має кілька принципів. Принцип духовно-особистісної інтеграції орієнтує на дослідження духовної культури молоді на основі її розуміння як складової цілісної системи – людини як інтеграції духовних, соціальних та біологічних складових. Принцип ієрархічності утверджує духовну сферу людини як найбільш

розвинене, функціонально значуще і складне особистісне утворення по відношенню до психофізіології, емоційно-почуттєвої та інтелектуальної сфер, тому саме від духовної культури людини вирішальною мірою залежить її становлення як особистості, спрямування свого життя на розв'язання найважливіших проблем буття, гармонійне співвідношення усіх сфер. Принцип ціннісно-сислової детермінації означає, що саме зміст ідеалів, цінностей і сенсів, які складають духовну культуру, скеровує всі особистісні функції та процеси, детермінуючи особистісно-духовну спрямованість діяльності людини у процесі соціалізації.

Вищезазначений аспект особливо важливий при розвитку евристичного (творчого) підходу у формуванні духовної культури молоді. На наш погляд саме цей підхід надає можливість згенерувати евристичну особистість як мету позитивної соціалізації молоді. Під евристичною особистістю ми розуміємо активного суб'єкта, основою діяльності якого є постійна спрямованість на креативність як новації, інновації, творчість і конструктивний спосіб мислення, що приносить користь у різних видах діяльності. Евристична особистість допомагає найбільш повному розкриттю культурних та цивілізаційних основ прийняття рішень конкретної персони.

Тому важливим аспектом методології дослідження є розмежування у чинниках духовного розвитку молоді культурних та цивілізаційних детермінант. Проблема співвідношення термінів культуратацивілізація є достатньо актуальною саме у соціально-філософському дослідженні духовної культури, оскільки стосується визначення не лише соціальних механізмів її формування, а й суті як соціокультурного феномена. На нашу думку, найбільш позитивним тут є методологічний підхід, який є продовженням дихотомічного розуміння культури як духовно-матеріального утвору. У цьому сенсі важливою є думка видатного мислителя М. К. Реріха, який вважав, що цю проблему потрібно розглядати з погляду взаємодії духу й матерії, тому що культура є явище духу[171]. У історико-філософському плані цю ж думку досить аргументовано відстоював Г. В. Ф. Гегель,

вважаючи, що культура – це буття духу [48]. Сучасні вчені у зв'язку з цим вказують, що «культура є дух творчої діяльності людини, а цивілізація – матеріальна форма цієї діяльності» [11, с. 35].

У зв'язку з цим під час дослідження потрібно чітко виділяти результати впливу на духовний світ молоді духовно-культурних та матеріально-цивілізаційних складових соціального розвитку. Ці складові, безумовно, тісно взаємно пов'язані, але не лише мають зовсім різні джерела свого існування, а й абсолютно різний смисл своєї сутності, напрям впливу на соціалізації підростаючого покоління і відповідно методів пізнання.

На нашу думку, основною рисою культури як прояву людського духу, на відміну від цивілізації як результату матеріальної діяльності, є наявність такої характеристики, як самоорганізація. Культура є результатом природної та спонтанної діяльності людського духу, з сутністю та результатами якої пов'язана сама родова визначеність людини. Культура як духовне життя людини розвивалася разом з розвитком самої людини і знаходить свій прояв перш за все у самій людині, у той час як цивілізація створюється цілеспрямовано матеріальною людською діяльністю. У сучасній науці (фізика тонких енергій, кібернетика) є тенденція уподібнювати «дух» «енергії» в її найбільш тонкому стані, що дає підстави на методологічному рівні зіставляти самоорганізаційні процеси Всесвіту з самоорганізацією культури як результату діяльності людського духу.

У межах такого розуміння цілком закономірним є використання синергетики як методології аналізу духовної культури молоді, оскільки саме у межах синергетики сформульовані універсальні принципи, що мають відношення до будь-якої енергетичної структури як системи самоорганізації. Методологічно важливим є також те, що підхід до духовної культури молоді як до системи, що самоорганізовується дає можливість використати евристичний потенціал когнітивно-системних підходів як результату упорядковуючої ролі свідомості та сучасного системного мислення у розвитку сучасної гносеології. Відповідно поєднання системної та

синергетичної методологій дає можливість представляти та аналізувати духовну культуру молоді як таку, що осмислюється у вигляді відкритої, динамічної та рівноважної системи.

У цьому вимірі досліджуваний у нашій роботі феномен представляє собою багатомірну й неоднорідну реальність, яка взаємодіє з іншими соціальними та природними феноменами. Багатоваріантність духовної культури як інваріант можлива лише за умов існування людини, відкритої світу, яка знаходить сенс і суверенність свого життя у певному локусі, що детермінується зустріччю зі співбуттям [39, с.12]. Динамічні зміни всередині культурної системи, які сьогодні визначаються такими цивілізаційними факторами як інформатизація та глобалізація, виступають як чинники культурогенезу стосовно конкретних культурних репрезентацій, таких як культура молоді, викликаючи зміну культурних форм, появу нових, відмову від традиційних тощо.

У межах синергетичної методології рушійною силою духовної культури молоді визнається творча діяльність її суб'єктів. За рахунок прояву творчої природи людського духу здійснюється розвиток духовної культури як самоорганізованої системи до все більш високого стану. Звичайно, цей процес не є лінійним і духовний поступ є далеко не таким очевидним, як матеріально-цивілізаційний. Однак при цьому слід відмітити таку його перевагу, як незнишуваність. Практично всі дослідники сходяться на тому, що культура як духовна цінність є безсмертною, вона може деградувати у більшій чи меншій мірі, проте ні у якому вимірі не може бути знищена – на відміну від цивілізації.

Це є дуже важливою методологічною передумовою дослідження духовної культури молоді в умовах системного дегуманізаційного впливу таких наслідків розвитку сучасної цивілізації, як цінності суспільства споживання та електронні мас-медіа. У багатьох дослідженнях, починаючи, напевно, від Ф. Ніцше та О. Шпенглера, проводиться думка, що ХХ століття стало унікальним у тому сенсі, що тут вперше за останні два тисячоліття має

місце відхід цивілізації від культури. Сучасні філософи основною характеристикою цього феномену вважають підміну цілей життя засобами, результатом чого є глобальна духовна криза обезкультуреної(заЖ. Бодрійаром- знеціненої) цивілізації.«Позбавлена духовності, позабувши любов та віру, культура трансформується в цивілізацію – свою плоску проекцію, що демонструє голос технічної майстерності й холодні, машинні серця»[91, с. 94]. Будь-яке кризове явище у сучасному світі, включаючи бездуховність підростаючого покоління, є проявом порушення балансу між культурою та цивілізацією, який можна відновити лише у царині людського духу, за рахунок глобальних змін у царині духовної культури.

Саме у цьому контексті важливо у методологічному плані виявити вплив глобалізаційних процесів на формування духовної культури молоді, оскільки ця проблематика є однією з головних при дослідженні даного феномена. На нашу думку, принциповим тут є те, що глобалізація має розглядатися як зовнішньо-соціальний стосовно людини процес, тобто форма розвитку цивілізації. Як вказують дослідники, «глобалізація за своєю природою обмежена як в історичному часі, такі в соціальному просторі (будучи лише цивілізаційним процесом)», а тому «єдиною природною перешкодою ...її експансії є культура» [2, с. 418–419].

Коли ми говоримо про дослідження проблем духовної культури молоді у глобалізованому світі, потрібно мати на увазі, що вирішити їх за рахунок поширення глобалізаційних процесів у культурній сфері (чи очікувати, що вони вирішаться автоматично, скажімо, у вигляді формування певної однорідної наднаціональної культури) неможливо. Культура знаходиться за межами дії глобалізації у своїй духовній суті. В основі глобально-цивілізаційних процесів, у тому числі і комунікаційних, знаходяться принципи універсалізації та уніфікації, а в основі культурної взаємодії знаходяться відмінності унікальних та самобутніх особистостей, що відображають національну неповторність культур. Духовні цінності є онтологічними, вони виражають сутнісні характеристики буття людини.

«Істина – знання буття. Добро – твердження буття. Краса – тяга до буття» [56, с.19].

У межах такого методологічного висновку і сучасну масову культуру, яка є основним чинником дегуманізаційного впливу на духовну культуру молоді, слід розглядати як матеріалістично-споживацьке перекручення духовної суті культури, що пов'язане саме з цивілізаційними дисонансами і позбавляє людину високих сенсів життя, прирікаючи молоде покоління початку ХХІ століття на абсурдність свого існування. І, слід сказати, що молодь це відчуває і гостро реагує на цивілізаційно-культурні колізії. «Молоде покоління, що перебуває в активному періоді соціалізації, гостро сприймає ... девальвацію ціннісно-значенневих орієнтирів буття», – вказує у зв'язку з цим дослідниця В. А. Беляєва [17, с. 8].

На нашу думку, у контексті взаємодії цивілізаційних та культурних чинників становлення духовного світу молоді слід у якості важливої методологічної проблеми ставити питання співвідношення стихійного розвитку культури як фактору хаосу та деградації, зумовленого «обезкультуреною цивілізацією», і свідомого культивування духовних чинників як механізму відродження істинного сенсу культури і виходу суспільства з духовної кризи, що проявляється у організованому на загальносоціальному рівні формуванні духовної культури молоді. Відтак проблема формування духовної культури молоді набуває глобально-системного значення у контексті можливостей проектування необхідних для постіндустріальної цивілізації змін у духовно-ціннісній сфері.

При цьому слід мати на увазі, що у всіх культурних системах і філософських традиціях проблема духовності і формування духовних цінностей підрастаючого покоління мала (і зараз має) особливе звучання й різні підходи в оцінці. Серед найбільш цікавих для нашого дослідження підходів до розуміння процесу формування духовної культури молоді можна відмітити світські, релігійні, естетичні, психологічні, соціологічні, культурологічні, і звичайно, філософські уявлення про даний феномен.

Історична, світоглядна, дисциплінарна і методологічна розбіжність розуміння духовної культури цілком зрозуміла, оскільки мова йде про феномен, який охоплює всі сфери й рівні людської життєдіяльності. Духовна культура молоді як складова процесу становлення людини може вважатися соціокультурним феноменом, що аналізується в різних областях знання, на найбільш різних рівнях емпіричного та теоретичного осмислення.

Разом з тим потрібно розуміти, що за своєю суттю духовна культура - явище онтологічне, особливо організована система буття людини, що проявляє себе як її саморегульовальна ціннісна поведінка. В основі такого її розуміння у сучасній філософській думці знаходяться передусім ідеї Е. Гуссерля про конституюючу роль свідомості в бутті людини, ідеї субстанціональності індивідуального людського буття, розроблені в екзистенціальній філософії А. Камю й Ж.-П. Сартра, вчення про буттєві основи екзистенції М. Хайдеггера, роздуми К. Ясперса про духовність і віру, а також розроблені у сучасній філософській феноменології настанови стосовно внутрішнього життя, індивідуального буття духу тощо. Загалом уся сучасна філософія є людиновимірною й обґрунтовує фундаментальну вкоріненість індивідуального людського духу в бутті, що є підставами визначення онтологічних підстав духовної культури.

Духовна культура є надзвичайно важливою для розуміння процесу соціалізації, і у цьому сенсі вона є ключовим фактором становлення людини і розуміння внутрішнього світу суб'єкта цього процесу, молоді. Духовна культура може розглядатися як механізм реалізації й функціонування духовності молоді людини, спосіб здійснення її суб'єктивності, самостійності й цілісності, який лежить в основі її становлення як особистості та саморозвитку. Структурні компоненти духовної культури утворюють ті «константи», які є самодетермінованими феноменами стосовно особистості. За Е. Гуссерлем, духовна культура може розглядатися як основа свідомості тільки в тому випадку, коли особистість відкрита нескінченності існуючих і можливих досвідів розрізнення змістів, коли вона пов'язує

свідомість з сенсожиттєвими питаннями становлення людини у вигляді «надаючих сенсів переживань» [57, с. 65.]

Людиновимірність духовної культури є важливим наслідком і учення А. Бергсона, який підкреслює, що сутність життя людини визначається організацією її духовного світу, міра якого є й мірою здійсненності самої людини. «Не світ і його іпостасі зв'язують людину з ним, а її дух зв'язує або розриває людину зі світом» [18, с. 145]. Екзистенціалізм також виходить з пріоритетності власних ціннісних основ буття людини, віддає кожній людині у володіння її буття й цінності, і на цій основі покладає на неї повну відповідальність за своє існування, за те, ким вона стає. У філософській антропології принципи буття індивіда також визначаються духовними основами у вигляді «життєвого прориву» (М. Шелер), коли цінність індивідуального буття визначається духовним зв'язком з буттям іншого, на основі якого й виникає індивідуальна зустріч із буттям і його цінностями. Знаходження себе через осягнення буття й цінностей іншого й означає для людини набуття духовного змісту, що набуває культурної цінності, тобто становлення її духовної культури, яка в цьому разі є синтезом онтологічного й аксіологічного змісту [218, с. 120].

Таким чином, можна констатувати, що у методологічному плані у різних філософських школах і напрямках, у різноманітних формах і логічних побудовах утверджується думка про те, що в основі культури як духовного феномену знаходиться розуміння людини як самоцілі у своєму становленні та самобудуванні, як цінність саморозвитку для самої себе, і відповідно процес формування духовної культури може розглядатися лише як складова особистісного саморозвитку, а ніяк не обмежуючий цей розвиток вплив ззовні. При всьому різноманітті до розуміння духовного виміру взаємозв'язку особистості з соціокультурним середовищем також спільною домінантною ідеєю філософських настанов є визнання духовно-культурної автономності людини, яка, хоча і знаходиться під впливом середовища свого

буття, проте при цьому своє буття створює сама, виступаючи творцем цінностей життя й культури на рівні свого індивідуального буття.

Безумовно, ціннісні підстави духовної культури не є щось спонтанне стосовно індивіда і його внутрішнього світу. Самобудівництво власного духовного світу людина здійснює на основі своїх внутрішніх ресурсів стосовно самосвідомості та зміни власних ціннісних орієнтирів як символів культури. Вказані ресурси також мають духовну природу, будучи складовими психологічної й інтелектуальної організації людини і включаючи такі її складові як самосвідомість, свідомість у її різних станах, підсвідомість, емоційно-почуттєві форми сприйняття, надсвідомість, інтуїцію, віру, волю тощо. Як соціальна істота людина своєю духовною культурою визначає різноманіття формування нових і різноманітних видів соціальних зв'язків, спільнот і комунікацій.

Відтак одним з аспектів методології дослідження духовної культури молоді є визначення співвідношення індивідуальної та соціальної її складової. На нашу думку, тут також має домінувати принцип людиновимірності. Якщо духовну культуру сприймати як формування людиною самої себе, то культура як індивідуальна творчість власного духовного світу вимагає своєрідного «зречення» від культури в її загальносоціальному розумінні як способу життєдіяльності людини в суспільстві в його раціональних формах.

Очевидно, що вказана проблема є достатньо глибокою і стосовно визначеності самої духовної культури. Якщо культуру розглядати як особливий духовний вимір соціального життя, проте дистанційовано від людини, то її цілком можливо досліджувати як логічно визначений і достатньо однозначний і раціонально осяжний об'єкт пізнання. Але при розгляді культури як репрезентації людської суб'єктивності, у вимірі духовного світу конкретної людини, її практично неможливо виокремити як повністю опредмечений образ. Адже детермінанти особистісного духовного світу - пізнання, пам'ять, символіка, рефлексія тощо – представляють собою

індивідуальні утворення, тобто ті індивідуально-духовні складові культури, які дозволяють людині зв'язувати своє буття із собою як з унікальним елементом універсуму. Людина через власну духовну культуру і сама виступає як своєрідний ідеальний світ, світ духовних цінностей, незалежний від загальної культури у тій мірі, у якій він виступає як автономний світ духовної «особистісно-нормативної» значимості. Людина формується у своєму індивідуально-культурному бутті і залишається один на один із цим власним ідеальним світом, який виступає як самобудування особистості, трансформоване в особистісне буття. Само собою зрозуміло, що у цьому контексті пізнання духовної культури особистості вимагає набагато більш тонких методів, ніж раціонально-культурологічні, їх ми і знаходимо у межах екзистенціальної філософії, феноменології і у постмодерністському дискурсі.

Постмодернізм взагалі можна розглядати як новий стан у розвитку культури, як ситуацію, яка охопила і все суспільство загалом. У духовному вимірі його витокami можна вважати стан мислення людей, який полягає в розчаруванні у прогресі, всесильності людини, в мистецтві, в науці, в релігії та моралі, тобто в основних складових духовної культури, результатом чого є розчарування людини в собі самій як суб'єкті соціального розвитку та саморозвитку. Тобто сучасна духовна культура є найбільш чіткою репрезентацією постмодернізму, у зв'язку з чим один з його теоретиків Умберто Еко вважає, що постмодернізм – не фіксоване хронологічне явище, а певний духовний стан сучасного суспільства [221, с.635].

Перехід від модернізму до постмодернізму припадає на середину ХХ століття, ознаменувавши нове розуміння духовної культури і відповідно до ідеалу духовного виховання підростаючого покоління [81, с.203]. Їх розуміння з методологічної точки зору є надзвичайно важливим, оскільки розкриває змістовну специфіку дослідження духовної культури молоді суспільства постмодерну. Людина постмодернізму вже не являється володарем світу. Світ не можна перебудувати. Людина не спроможна його досягнути. Криза антропоцентризму і скептичне ставлення до перебудови

світу утвердили так звану рівність перед усіма, перед людьми, природою. Образ сильної людини, яку висвітлювали мислителі модернізму в культурі, і здавалося так не вистачає його в суспільстві, щоб змінити його на краще, потерпів краху. В кінці ХХ століття така людина втратила цінність. Людина в епоху постмодерну осмислюється як незахищена особистість, як ніколи над нею нависла екологічна загроза, яка веде до її знищення. Саме життя вирішує питання, які постають перед нею. Вона спирається не на розум, а на почуття, вона здатна відчувати. Це активна вільна діяльна, особистість, яка ставить за основу свої життєві проблеми, вона динамічна, і одночасно ділова, прагне матеріальних благ. Найвищі її цінності свобода, раціональність, професіоналізм. Це людина нового складу, нового покоління, яку потрібно зрозуміти. І щоб там не говорили про деградацію і деморалізацію особистості, суспільства, смерть культури, про останній етап розвитку людства, культура не вмирає, вона, як ми бачимо, модернізується. Появляються нові цінності, нові установки, які створюють свої традиції, звичаї, що відрізняються своїм стилем, манерою спілкування, ідеологією від попередніх. Таким чином, постмодернізм відображає своє світобачення і погляди на сучасні тенденції. Все, що проходить в світі – це процес вічний, безперервний і пов'язаний із сутністю життя. Отже, постмодернізм – це явище неминуче, яке виникло із процесами еволюції суспільства і людини.

Філософи вслід за Ж.Ф.Ліотаром характеризують постмодернізм як «стан нашої культури, наступний за новаціями, які від кінця ХІХ сторіччя змінили правила гри для науки, літератури й мистецтва» [15, с.16]. Представники постмодернізму, такі як Ж.Дерріда, М.Фуко, Ж.Делез, Ф.Гваттарі, І.Хассан, Ж.Лакан, Д.Лодж, Ж.Батай, Р.Барт, Ж.Бодрійяр, Ж.Ф.Ліотар, Ф.Джеймісон, Д.Лодж, Р.Рорті, Ю.Кристева, У.Еко у своїх роботах розкривають методологію дослідження культурних феноменів епохи постмодерну у контексті пошуку вирішення глобальних проблем, які постали перед людством.

В.С.Малахов говорить, що постмодернізм – сукупне позначення тенденцій, що намітилися в останні два-півтора десятиліття у культурній самосвідомості розвинутих країн Заходу, і «доцільно вести мову не про «філософію постмодернізму», а про «ситуацію постмодернізму» в філософії, яка рівноцінна із «ситуацією постмодернізму» в культурі взагалі» [184, с.с.237, 238]. А І.П.Ільїн трактує його як характеристику визначеного менталітету, специфічного способу світосприйняття, світовідчуття і оцінки як пізнавальних можливостей людини, так і її місце і ролі в оточуючому світі [80, с.206].

Отже, можна зробити важливий висновок відносно того, що постмодернізм це не стільки філософська чи навіть культурна течія, а сучасне світовідчуття, світосприйняття, що охоплює всі сфери культурного простору, які формують світосприйняття людини, впливають на її становлення як особистості і прямо визначають процес становлення духовної культури підростаючого покоління початку ХХІ століття. В.Лук'янець так характеризує її: «Доба Постмодерну — це час, коли людське життя виходить з під диктатури розуму, приборканого вічними істинами метафізики, і ставить йому свої вимоги. Першою нормою етики постмодернізму стає повнота життя, а не метафізична істина. Найвище життєствердження мислителі постмодерну вбачають у сприянні максимальному зростанні волі до життя. Бо людина тільки тоді реалізує сенс свого життя, коли вільно й свідомо стверджує усе наявне в неї» [131, с.47]. В постмодернізмі життя сприймається таким яким воно є, тут продукується духовна культура і відповідно особистість відкритого типу, мінімально обмежена певними морально-етичними настановами чиекзистенційними упередженостями і нормами. А С.М.Гатальська найцікавішим у культурній ситуації постмодерну бачить: «...визнання тотальної вичерпаності раціоналістичних основ модерну, його класифікаційних схем і вільна, творча гра з тим, у чому модерністська свідомість убачала свій «сенс» [47, с.154]. У цьому контексті сильною стороною постмодернізму є заклик до подолання таких негативних

рис суспільства епохи *moderny* як «тоталітаризація», «відчужувальна об'єктивація знання», «лімітація» людини всілякими привидами загального, раціонального чи «істинного».

Проте потрібно мати на увазі, що крах важливих онтологічних основ, неприйняття метафізичних істин через нездатність пізнати об'єктивність світу, в сучасному суспільстві не тільки розширили межі відкритості, свободи, «повноти життя», але відкрили простір для агностицизму і релятивізму. Натомість у постмодернізмі «проголошується абсолютна цінність комунікації і плюралізму, значимість локального на протигагу тотальному, абсолютному, непорушно-авторитетному [209, с.249]. Ці положення постмодернізму є дуже цінними в наш час, щоб краще зрозуміти світ сучасної людської буттєвості. В.В.Бичков і Л.С.Бичкова називають основні риси постмодернізму: фрагментарність, дисгармонічність, іронізм, інтертекстуальність, еkleктизм, еротизм і називають сучасну культуру Посткультурою, де зовсім інші виміри, це перехід «...культури до чогось іншого. Фактично це характеристика глобальної системи розхитування, реконструювання, демонтажу культури як деякої могутньої цілісності; руйнування Храму. На руїнах його уже видніються якісь нові фігури і фігуранти. Монтується щось, але за клубами пилюки від святилищ, які руйнуються, ще не можна розібрати зовсім нічого зрозумілого»[32, с.82].

На нашу думку, для потреб нашого дослідження постмодернізм найбільш доцільно розглядати передусім як спосіб мислення. Певний стан людського духу, який визначає соціокультурний контекст формування духовної культури молоді. Він знаменує вичерпаність минулої культури модерна, яка все ж вплинула і в деякому сенсі продовжила себе в культурі постмодерна, і дала їй нове дихання. У методологічному плані мова йде про переосмислення и вже осмисленого, тільки по-новому, так як не було ще «процес аналізу, анамнезу, аналогії і анаморфози, який переробляє дещо «першозабуте» [117, с.59].

У цивілізаційному сенсі культурну епоху постмодернізму називають епохою постіндустріальною, інформаційною, техногенною, технократичною, технологічною, епохою споживання, ЗМІ і т.д. Індустріальна техніка поступається місцем постіндустріальній техніці, тобто інформаційним технологіям, де головне інформація, свобода і разом з тим формується нове суспільство, нова людина, нове покоління, про яке пишуть багато авторів: Е. Тоффлер, Д.Белл, У.Бек, Е.Гідденс, Р.Арон, З.Бжезинський та інші. Е.Тоффлер характеризує це суспільство як складне, швидке, рухливе, яке «спирається на високпередову технологію і постматеріалістичну систему цінностей» [202, с.31]. А У.Бек вважає, що минуле плюс «пост» - це основний рецепт, який ми протиставляємо дійсності, яка розпадається на наших очах. І називає сучасне суспільство суспільством ризику – «це суспільство науки, комунікаційних і інформаційних засобів» [15, с.56]. Д.Белл зазначає, що «постіндустріальне суспільство—це не проекція і не екстраполяція вже існуючих в західному суспільстві тенденцій розвитку, а новий принцип соціально-технічної організації життя, саме такий, як індустріальна система, що замінила собою аграрну» [224, с. 34]. Постмодерністичні трансформаційні процеси, які відбулися у сучасному суспільстві відбилися і на особистості, а особливо молодій, яка швидко адаптувалася до зміненої соціальної структури, і постала в іншому вимірі. Як вказує дослідник проблеми Г.Л.Тульчинський «ми живемо в період крайнього індивідуалізму і в той же час – глибокої деперсоналізації. Індивід прагне діяти у відповідності із особистими представленнями про життя і своїм призначенням, робити «свою справу», але всі ці представлення і способи життя відчують сильний зовнішній тиск і рано чи пізно зводяться до прагнення відповідати деяким груповим субкультурним стандартам, соціальним ролям. Сучасність віддає перевагу замість Я говорити Ми, Вони, вона просто губить Я... Від людини вимагається тільки одне – ототожнювати себе з якимись матрицями, прийняти таку матрицю як свою ідентичність» [205, с.634]. Розуміння особливостей епохи постмодернізму, як і

постмодерністської філософської методології її дослідження, має вирішальне значення для визначення особливостей духовної культури молоді постмодерного суспільства.

У межах постмодерністської проблематики важливим у методологічному відношенні є розуміння духовної культури молоді у контексті морально-ціннісного прогресу як механізму боротьби з духовною кризою сучасного глобалізованого суспільства. Сьогодні технократичні підходи до розуміння культурного прогресу вже не є актуальними, і у межах людиновимірної методології прогрес суспільства, який розглядається невід'ємно від прогресу культури і людини, не може бути відділений від духовно-морального прогресу, який загалом визначається рівнем гуманізму в суспільстві. Специфіка духовної кризи полягає у тому, що технічний прогрес сучасного суспільства не супроводжується аналогічним прогресом у духовно-моральній сфері, що виражається в руйнуванні автономії особистості та її духовних цінностей.

На нашу думку, найбільше теоретико-методологічне значення для розуміння процесу формування духовної культури молоді як механізму протидії духовній кризі мають філософські та релігійні учення про людську духовність та гуманістична філософія культури. У нашій роботі, зокрема, ми спиралися на глибоке теоретичне обґрунтування взаємозв'язку духовно-етичних феноменів і культури, здійснене Альбертом Швейцером і його висновком про необхідність вирішення глобальної кризи культури на індивідуальному рівні, за рахунок укорінення у свідомості кожної людини високодуховних морально-етичних імперативів [216]. Відзначимо також евристичний потенціал робіт відомого дослідника А. Моля з соціодинаміки культури, який розробив оригінальне вчення щодо механізмів протидії дегуманізаційному впливу масової культури на духовний світ особистості, особливо що стосується трансформації останнього на засадах «мозаїчності» та утилітарної спрямованості [146]. Низка філософів, таких як А. Вежбицька, Л.А. Мікешина, Ю.С. Степанов, Н.С. Юліна та інші у своїх роботах широко

аналізують можливості духовної культури щодо подолання кризи духовно-етичної свідомості людини загалом та молоді зокрема. Їх роботи також збагачують методологію нашого дослідження, особливо щодо вирішення дихотомії «моральні абсолюти – буттєві цінності» на користь необхідності збереження елементів абсолютного у моралі і протидії релятивізації духовно-етичного у свідомості молоді.

Співвідношення раціонального та ірраціонального в духовній культурі у екзистенційно-особистісному контексті розглянуто такими дослідниками як М. Бердяєв, Л. Гумільов, Т. де Шарден, Ж. Сартр, С. Франк, В. Франкл, М. Розанов, К. Ясперс, С. К'єркегор, Х. Ортега-і-Гассет, А. Камю, З. Фрейд, Е. Фром, Е. Коссак, В. Лях, М. Мамардашвілі та інші. Духовна культура у соціальному сенсі є відображенням процесів ірраціоналізації та раціоналізації самого суспільного буття, для якого вказані процеси є закономірно змінюваними станами. Ці стани у свою чергу зумовлені іманентним для духовного світу людини дихотомічним роздвоєнням пізнання світу, у тому числі актуалізацією ірраціонального для досягнення певних духовних цінностей.

На нашу думку, дослідження трансцендентно-релігійного виміру духовної культури молоді є також методологічно плідним у зв'язку з тим, що культурні концепти релігійного світогляду особистості є абсолютно модальними, і внаслідок цього чи не найкраще підходять для визначення передумов подолання духовної кризи людини, пов'язаної з релятивізацією культури у межах культури постмодерну та масової медіа-культури. Використання трансцендентно-релігійного підходу до розуміння духовної культури молоді дає можливість дослідження модальності абсолютного й відносного у персоналістичному образі духовної культури особистості, і на цій основі розглянути культурні концепти, у яких сьогодні виражається духовна автономія особистості у контексті як процесів секуляризації, так і процесів відродження релігійних цінностей. У цьому сенсі зміст традиційних

культурних концептів, які кореняться в релігійній свідомості особистості, є актуальним і для сучасної духовної культури молоді.

Загалом слід констатувати, що спроба замінити духовний ідеал Бога й трансцендентні духовні цінності приводять до негативних результатів, перш за все тому, що втрачаються вищі духовні цінності у вигляді духовного ідеалу, ідеалу Творця як основа вибору сенсожиттєвих пріоритетів особистості. Багато дослідників констатують, що «духовним ідеалом для народу може бути лише надособистісний образ, що наставляє на благі дії й застерігає (карає) за несправедливі вчинки» [17, с. 9]. Таким духовним ідеалом для українського суспільства, починаючи з Володимира Великого, був образ Божий, який визначав духовні й моральні цінності буття, насамперед у межах православної віри та православної культури. Православна духовна культура орієнтує особистість на піднесення над собою на шляху вдосконалення навколишнього світу й життя самої людини в ньому, і це є надзвичайно актуальним з погляду завдань духовного відродження нашої країни в умовах глобалізованого суспільства ХХІ століття.

У межах православної духовної культури вищі цінності сприймаються як святиня, вони є абсолютними й безцінними, що може стати фундаментом у протистоянні ціннісному релятивізму сучасної епохи за рахунок формування стійкості особистості й визначеності її поведінки. У межах православної духовної культури відбувається становлення людини шляхом її морального подвижництва і власних духовних зусиль, а інноваційні зміни в суспільстві облагороджуються за рахунок традицій, які зберігаються в духовній спадщині українського народу.

Духовна культура молоді особистості важлива насамперед тому, що саме у її межах відбувається забезпечення (або навпаки, руйнування) етичної автономії особистості, яка у свою чергу виражається в культурних концептах морально-етичного спрямування. У зв'язку з цим важливе методологічне значення має обґрунтування використання евристичного потенціалу даних

концептів для дослідження духовного світу молоді. Як вказують дослідники, «культурні концепти - це динамічні значеннєві схеми, які в універсальній, загальній формі виражають ціннісні установки людей як індивідів, їх ментальність, базові емоції й потреби» [71, с.4–5].

Чесноти поняття культурного концепту як інструмента дослідження духовної культури полягають у тому, що воно є базовою одиницею зберігання інформації та комунікації, яка має динамічний характер. Можна вважати, що культурний концепт представляє собою елементну одиницю духовного світу особистості, у межах якого здійснюється інтеграція загальносоціальних духовних цінностей та особистісних духовних орієнтирів людини, тобто, філософською термінологією, опосередковується загальне й одиничне в особливому. Відтак культурні концепти можуть бути використані для аналізу формування духовної культури особистості як процесу взаємного перетворення абсолютних та відносних цінностей у духовному житті людини та суспільства. Культурні концепти також можна розглядати як ту предметну область у дослідженні духовної культури молоді, яка дозволяє використовувати різноманітні форми взаємодії діалектики, феноменології й герменевтики, використані для інтерпретації культурного змісту концепту.

Зокрема, застосування феноменологічної та герменевтичної методології дає підстави вважати, що «світський і релігійний зміст гуманістичної культури комплементарні (доповнюючі), що дозволяє підкреслити можливості діалогу богослов'я й світського гуманізму» при формуванні сучасної духовної культури молоді [71, с.6]. Справа у тому, що криза сучасної культури вносить неупорядкованість у систему духовних цінностей, розмиваючи грань між відносним і абсолютним, а відповідно й між абсолютними релігійними духовними цінностями й відносними цінностями світського характеру, що культивуються у суспільстві. У сучасній культурі в умовах домінування віртуальних форм комунікації переважає перформативно-ігрове розуміння духовних цінностей, що витісняє їх абсолютний зміст. Саме релігійна духовна культура за таких обставин

виявляється способом трансляції глибинної ціннісної інформації, яка може бути використана в процесі формування духовної культури молоді у вигляді ресурсів відповідних культурних концептів. Герменевтичний аспект проблеми полягає в тому, що традиційний моральний тезаурус може бути витлумачений як динамічна система змістів і цінностей, як духовна традиція, що допомагає відновити абсолютний вимір духовних цінностей в умовах їх динамічних змін.

Соціоцентрична та духовно орієнтована установка релігійної свідомості зберігає цінність суспільства та духовних цінностей, особливо слід у цьому контексті відмітити антиіндивідуалістичну установку традиційних цінностей православ'я та християнства загалом. І цей ресурс формування духовної культури молоді має бути задіяний як протипага діяльності електронних мас-медіа, які максимізують почуттєву матеріалістичну культуру, підсилюючи відносну модальність культури, яка найбільш швидко сприймається молоддю й конституюється індивідуальним моментом у духовному змісті її особистісної свідомості, формуючи потенціал бездуховності.

Специфіка формування духовної культури молоді у контексті постсучасних трансформаційних процесів полягає у тому, що особистісна автономія набуває повноту духовності у специфічних умовах медійно-інформаційного середовища, утверджуючи зміст абсолютних цінностей через своєрідну інтелектуально-емоційну естетичну мовну гру, характерну для комунікації у віртуальному електронному просторі. Це змушує змінювати орієнтири впливу на процес соціалізації особистості, активізуючи процеси її духовного саморозвитку в якості пріоритетних. І головним завданням при цьому стає становлення особистісної автономії на основі свідомого вибору духовних цінностей, відповідно духовний потенціал особистісної автономії має розглядатися як основне завдання формування духовної культури молоді, головний національний капітал країни. Формування високої духовної культури молоді в ситуації кризи може народжувати нову особистість, яка

здатна свідомо протистояти процесу тотальної релятивізації культурних цінностей, характерному для масової культури інформаційного суспільства, з'єднати абсолютну й відносну модальності людської суб'єктивності, які транслиуються в соціокультурній динаміці духовних цінностей і забезпечують системну трансформацію суспільства в гуманоцентричному напрямі.

У цьому контексті методологічно важливим є питання про співвідношення процесів розвитку духовної культури на особистісному та соціальному рівні. Духовна культура характеризується автономністю, яка виражає автономію людини у суспільстві. Тому процеси розвитку культури на індивідуальному та соціальному рівнях є взаємопов'язаними, і неможливо вважати, що щось з них є первинним, а щось має другорядне значення. Культурні зміни у суспільстві безумовно є наслідком формування того чи іншого типу духовної культури на особистісному рівні.

Враховуючи неперервний характер та динамізм соціокультурних змін у інформаційному суспільстві, важливою у методологічному плані є проблема новації та традиції у духовній культурі молоді. З одного боку, ми можемо говорити про необхідність збереження й відновлення традиційних вітчизняних духовно-моральних цінностей, що лежать в основі менталітету й сенсів життя людини, яка укорінена у національній культурі. У цьому сенсі духовну культуру молоді, очевидно, потрібно пов'язувати не з культурологічними настановами загалом, а конкретно з духовною культурою України.

Філософський аналіз питань духовної культури молоді у національному вимірі актуалізується в сучасних умовах, умовах поглиблення різноманітних глобальних суперечностей, подолання яких неможливе без звернення до світогляду, духовних цінностях, моральних принципів, гуманістичних ідеалів, а їх розуміння неможливе без філософського пізнання національної культури. У світі відбуваються стрімкі зміни, які часто характеризують як перехід до нових форм соціальної організації

(інформаційне суспільство, суспільство сталого розвитку, ноосферне суспільство тощо), і в умовах перехідної епохи до постсучасності, яка характеризується пошуком людством нових духовних підвалин та витоків життя, визначення духовно-національних вимірів людського буття стає пріоритетною проблемою розуміння соціальних змін.

З методологічного погляду без національного виміру вивчення духовної культури молоді взагалі є неможливим. Соціалізація особистості, формування духовної культури молоді здійснюється у специфічних умовах впливу національних ментальності, характеру, духовних цінностей, загалом складаючи один з напрямів розвитку української духовності. Дослідження духовного розвитку особистості вимагає визначення особливостей української культури через її екзистенційну сутність, значною мірою і її амбівалентний характер, загалом проблем культуротворчих параметрів національної духовності. Слід мати на увазі роль, яку відіграє духовна культура у забезпеченні націокультурної ідентифікації, оскільки, як справедливо вказує Г. П.Отюцький, «якщо з культури вихолощується духовність, вона вироджується в мертвий кістяк цивілізації, втрачається культурна, а отже, і національна ідентичність»[156, с.252].

Екзистенційний характер духовної культури означає необхідність поєднання її індивідуального і соціального вимірів, а в самій людині – раціонального та ірраціонального аспектів свідомості таким чином, що духовний світ людини дає їй можливість як інтегруватися у соціокультурне оточення, так і протидіяти його негативним впливам, протиставляючи власний духовний розвиток негативним тенденціям суспільного життя.

В українській духовній культурі екзистенційність визначається особливостями культурного архетипу, а саме екзистенційно-філософуючим національним характером. Вітчизняні дослідники так описують особливості національної духовної культури: «Максималізм як нестримний потяг у всьому дійти до краю, хронічне відчуття дисгармонійності буття, пристрасна скерованість до трансцендентного майбутнього, ідея необмеженої свободи,

визнання рівного права кожної людини в суспільстві, де самоцінним вважається індивід з його толерантним ставленням до іншого індивіду, прагнення до самопізнання, заглибленість у себе, прагнення до усамітнення, уявлення окремої людини мікркосмосом, глибока емоційність, романтичний дух, втілений у філософії серця – кордоцентризмі призводять до того, що суб'єкт мислить себе як факт всередині буття, переживає світ як власну долю і пізнає світ через пізнання власного сенсу життя» [189, с.15].

Особливе значення має формування таких складових новітньої національної духовної культури як активна терпимість у пошуках єднання на випередження негативних подій; компромісність як моральний орієнтир у постсучасному світі та екзистенціальний індивідуалізм. Вони мають стати основою гуманістичної спрямованості національної духовної культури, її трансформації через перебудову ставлення до світу і новий тип ціннісної орієнтації кожної людини. Нові духовні цінності орієнтують особистість на самореалізацію не просто як процес індивідуального самовдосконалення, а як більш складову духовно-планетарного процесу утвердження антропокосмічного виміру розвитку в напрямі духовності, що поєднують основні складові буття – людину, суспільство, Всесвіт.

2.2.Ціннісно-соціокультурний вимір сучасної духовної культури молоді.

Духовність – найвищий стан свідомості особистості і суспільства, який орієнтує на загальнозначимі цінності. Біологічно людині дається тільки організм в який закладено визначені функції, задатки, тощо. І саме в процесі життєдіяльності людина формується як культурно-історична істота. Людське дитя, яке виростало поза людським спілкуванням, не зможе стати людиною не дивлячись на всі свої фізичні дані. Чим більше духовності в людині, тим вище вона стоїть в людському суспільстві.

«Духовна культура – надзвичайно складне явище, як складне і суспільство, що відбивається нею. В ній є різні елементи: істотні і другорядні, прогресивні і регресивні, ті, що народжуються, і ті, що вмирають; істинні і невірні; постійні і минучі. Але серед них немає жодного елемента, який був би цілком байдужим до даного суспільства або до якого було б байдуже це суспільство» [67, с.295]. Отже духовна культура – це розумова сфера людської життєдіяльності, це духовне життя людини і суспільства, вона проявляється через різні чинники, детермінанти такі як: міфологія, освіта, наука, філософія, мова, писемність, політика, право, естетика, свідомість, мораль, релігія, мистецтво, ідеологія тощо. Всі ці детермінанти формують особистість, вони орієнтують її на добро, милосердя, на віру в ідею Бога, на ідею краси, естетичний смак, на ідею істини, визнання людини як найвищої цінності тощо [235].

В сучасних умовах духовні основи розвитку українського суспільства є опорою проектування системних змін. При цьому вирішальну роль відіграє духовна культура молоді, оскільки ціннісні основи її виховання по суті визначають реальні соціальні відносини в українському суспільстві уже в недалекому майбутньому. «На яких ціннісних засадах буде виховуватися наша молодь, таким ми й побачимо наше суспільство через яких-небудь років п'ятнадцять-двадцять» [22, с. 365]. Як вказує В.С. Чопей, «молодь розглядається як потужний інтелектуальний прошарок, що виконує роль так званого атрактора соціального прогресу» [215, с.15].

Відтак принципи духовного розвитку молоді мають цілком реальний вимір у контексті суспільного розвитку, а духовна культура молоді є реальним соціальним феноменом, що як сам знаходиться під впливом різних соціальних чинників, так і здійснює цей вплив на реальні соціокультурні процеси.

Передусім слід уточнити, яку соціальну групу населення України презентує феномен духовної культури молоді. Існують різні погляди на межі віку молоді. Так, ще в давнину Піфагор вважав, що «весна», яка охоплює

дитинство і юність, триває до 20 років. Солон же говорив, що юність починається з 14 років, а розквіт фізичної сили припадає на 21–29 років. В Англії періоду Середньовіччя вважалося, що поки людина не досягне 23 років вона не має правильних суджень і в неї недостатньо досвіду, щоб управляти собою. А от в середньовічній Німеччині людина вважалася молодою, поки не створила свою сім'ю. До XVIII століття молодь не виділялась в окрему соціальну групу. Етап дитинства закінчувався разом зі статевим дозріванням, після якого людина вступала у доросле життя.

Таким чином можна констатувати наявність різноманітних підходів, проте ми вважаємо найбільш адекватним для соціально-філософського аналізу проблеми розуміння молоді як соціально-демографічної групи, що знаходиться у процесі професійного та соціального становлення. За таких умов для визначення молоді «можна прийняти за нижню границю 15–18 років – вік закінчення середньої школи, а за верхню – 30 років – період остаточного включення в соціально-професійну структуру суспільства» [119, с. 19.]. Слід сказати, що саме цей підхід домінує і на нормативно-законодавчому рівні. У радянській юридичній літературі вікові рамки молоді визначались від 16 до 30 років. Відповідно до статті 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» до молоді відносяться громадяни України віком від 14 до 35 років.

Роль духовної культури як соціального феномена, що визначає весь процес соціалізації підростаючого покоління, пояснюється її статусом як базового та системного елемента всього духовного життя. Процес змін духовної культури проявляється у трансформаціях духовного виробництва, сфер освіти, мистецтва, моралі тощо. По суті саме духовна культура в інтегрованому вигляді репрезентує динамізм розвитку духовного життя суспільства. Визначення характеристик галузей духовної культури – наукової й освітньої діяльності, естетичної та моральної культури тощо – дає можливість здійснити інтегроване дослідження духовного життя як системи.

Ще більш важливим є прямий зв'язок між духовною культурою та формами життєдіяльності молоді. Потреби, інтереси, мотиви підростаючого покоління є прямим наслідком сформованих під впливом соціокультурних чинників духовних цінностей. Взаємозв'язок духовної культури і способу життя молоді є і єдністю життєдіяльності й умов життя, і вирішальним чинником репрезентування духовних цінностей у сфері соціальної активності. Значення духовної культури для становлення молодої особистості настільки велике, що успішний процес соціалізації вирішальною мірою залежить від ефективності виховної дії духовно-моральних цінностей.

Духовна культура молоді у реальному соціокультурному вимірі найбільш всебічно репрезентується системою цінностей, на основі якої її представники визначають власні сенсожиттєві пріоритети та способи життєдіяльності. Цінності ми розуміємо як особистісно значимі для молодих людей духовні об'єкти, які визначають їх морально-ціннісні орієнтації. Для стабільного і успішного розвитку соціуму, навіть його безпеки і виживання необхідне збереження і постійне відновлення системи духовно-культурних цінностей, які складають ціннісний смисл людського буття. Саме на основі цінностей відбувається процес соціалізації, тобто процес засвоєння індивідом зразків поведінки та норм, які дозволяють йому успішно адаптуватися до життя в суспільстві. Засвоєння духовних цінностей є основою первинної соціалізації, тобто перетворення індивіда у зрілу особистість.

Практично всі вітчизняні дослідники констатують, що відсутність сформованих та «артикульованих» адекватно соціокультурній ситуації духовних цінностей приводить до інтенсивного відчуження від духовної культури основних груп молоді, поширення маргінальних субкультур та бездуховності.

Як вказує вітчизняний дослідник К.А. Гайдукевич, «категорія духовності нероздільна з поняттям цінності, що конкретизує соціально-історичне значення явищ культури для суспільства і людини та становить

важливий фактор соціальної регуляції поведінки особи. Культурні цінності, виявляючи позитивний або негативний зміст явищ та об'єктів дійсності, окреслюють межі добра і зла, прекрасного і потворного, ідеального і негідного та визначають відповідність вчинків людей потребам суспільства» [44, с.6].

Духовна культура визначає ціннісні орієнтації молоді як моральні, когнітивні, естетичні засади здійснення оцінок дійсності. Для нашого дослідження найбільш прийнятним є розуміння ціннісних орієнтацій як духовної основи внутрішньої структури особистості, у межах якої відбувається визначення її світогляду та сенсожиттєвих пріоритетів, формується особистісний спосіб мислення і діяльності. У цьому сенсі формування духовної культури молоді особистості є не що інше, як процес становлення її ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації є критерієм у визначенні ставлення людини до тих чи інших соціокультурних феноменів і основою формування переконань. Вони визначають позитивне чи негативне значення тих чи інших складових середовища буття для людини в залежності не від їхніх властивостей, а від їхнього місця у системі цінностей та соціальних відносин, критеріїв оцінки, що виражені в моральних принципах.

Безумовно, слід підкреслити соціальний вимір цього феномену, оскільки він прямо пов'язаний з впливом на особистість соціуму у процесі сумісного буття і діяльності з іншими людьми. Належність особистості до молоді як соціально-вікової групи (чи її окремої підгрупи) проявляється у певних спільних ціннісних орієнтаціях, які можна розглядати як інтегральну соціально-групову характеристику.

Це дає підстави для аналізу духовної культури молоді у ціннісному вимірі поєднувати соціокультурний та ціннісний підходи. Соціокультурний підхід ми розглядаємо як розгляд досліджуваного феномену як єдності культури і соціальності, створюваних та трансформованих діяльністю людини. Соціокультурне – це єдність соціального та культурного, яка розглядається як цілісність, яка не зводиться до характеристик окремих частин. Оскільки особистість при соціокультурному підході розглядається як

пов'язана з суспільством системою відносин, що ґрунтуються на сукупності цінностей і норм, то феномен духовної культури молоді слід розглядати як ціннісно-соціокультурний, тобто єдність соціальності та культури, що ґрунтується на інтеріоризації на особистістому рівні духовних цінностей суспільства.

Цінності духовної культури виконують ключові для соціалізації молоді функції узгодження діяльності особистості та українського суспільства, особливо стосовно морально-конвенційних застережень у сфері поведінки та задоволення потреб окремої людини. Відтак духовна культура обумовлює наявність чи відсутність ціннісно-орієнтованих дій молоді людини, спрямованих на особистісну самоактуалізацію у соціально-конструктивному напрямі. Її наявність є не лише корисною для суспільства, а й відкриває широкі можливості для зростання самої особистості. Ефективність саморозвитку молоді людини залежить від ступеня інтеріоризації духовних цінностей за змістом та у спосіб, які нормативно закріплені у суспільстві. Це дає молоді можливість ефективної реалізації власного потенціалу розвитку, що у свою чергу суттєво розширює межі суб'єктивної свободи та можливостей вибору форм життєдіяльності.

Ціннісно-значеннєві орієнтації особистості проявляються, закріплюються й коректуються саме на етапі її становлення як соціального суб'єкта, тому процеси їх формування та процес соціалізації є взаємодетермінованими. «Молодіжний вік – це час завершення соціалізації, остаточного формування цінностей, особистісних установок, потреб і переваг, які в комплексі формують активного соціального суб'єкта. Тому важливим представляється зміст і якість цінностей і зразків поведінки, засвоєваних молодими людьми» [99, с.161].

Соціокультурне середовище, у якому відбувається становлення молоді людини, виступає як основний детермінуючий для процесу формування цінностей молоді фактор. Перш за все це виховання, це вплив освітньо-культурний – сім'я, оточення, дитсадок, школа, державні і суспільні

інститути, засоби масової інформації тощо. Ми бачимо, що сім'я, суспільство і культура впливають на молодь «суспільство забезпечує функціонування людини як колективної істоти, а культура спонукає її до індивідуалізації, як способу заволодіння трансцедентними силами космосу» [112, с.107]. Формування особистості молодшої людини здійснюється сьогодні під впливом декількох відносно автономних соціальних факторів, найголовнішими з яких є: сім'я(родина), школа, вуз, друзі, організації чи групи за інтересами, засоби масової інформації. Всі ці фактори змінюють психологію, характер молодшої людини, формують особистість, але її ціннісний світ все ж залишається нестабільним, несформованим. Адже у неї невеликий життєвий досвід, невизначені соціальні ролі, вона не впевнена в своєму соціальному статусі.

За сучасних умов основною детермінантою формування духовної культури молоді є занурення підростаючого покоління інформаційного суспільства у віртуальний медійно-інформаційний простір. Сьогодні відсутні будь-які обмеження доступу до інформації, що у культурному сенсі означає і відсутність якихось кордонів між різноманітними культурами і субкультурами, духовними цінностями, способами життя тощо. Потік різноманітної культурно-ціннісної інформації у електронному медійно-соціальному просторі – це основний фактор формування духовної культури молоді. «Сучасні електронні технології сприяють радикальному індивідуалізму, змінюючи систему цінностей, які у свою чергу змінюють природу суспільства з урахуванням процесу зміни поколінь» [99, с. 162].

Зрозуміло, що цей вплив є особливо ефективним в умовах дії на людину, що знаходиться у процесі свого соціального та особистісного становлення. У попередньому розділі ми обґрунтували належність медіа-культурного впливу глобалізованого суспільства до матеріально-цивілізаційних факторів, з чого випливає і пріоритет матеріальних цінностей над духовними у медійно-інформаційному просторі, у який занурена особистість, що соціалізується. Дослідники відмічають, що «існуючі у наш

час можливості, які особистість використовує у своєму розвитку й самовдосконаленні, не завжди виявляються корисними для її духовної сфери, а часом і зовсім ведуть до втрати «людського в людині». Підсумком ситуації, що склалася, стала дезорієнтація сучасної молоді: у значної частини підростаючого покоління перекручені або зовсім відсутні основні уявлення про ті цінності, які становлять ядро моральності особистості» [45, с. 25].

Глобальні зміни торкаються всіх областей життя – від повсюдного поширення інформаційних технологій і генної інженерії до трансформації духовної культури й морально-етичних принципів. Глобалізація представляє собою всесвітню інтеграцію й уніфікацію у всіх сферах буття людини та соціуму. Одним з аспектів глобалізаційних процесів є руйнування духовно-моральних цінностей, що розглядається як закономірний процес формування постіндустріального суспільства, одним з вимірів якого є вихід за межі традиційних цінностей. У реальності цей процес постає як перевищення швидкості зміни навколишнього світу можливостей трансформаційно-адаптаційних змін свідомості та духовного світу загалом людей. Криза моральних засад виступає як прояв нездатності суспільства та людини до адекватної духовної відповіді на швидкоплинні глобально-цивілізаційні зміни постіндустріального зразка. Відповідно замість духовного зростання постсучасна цивілізація пропонує підростаючому поколінню економічний прагматизм, викорінювання гуманітарних витоків буття і культури, примітивізацію та уніфікацію свідомості та поведінки.

У результаті прояву глобальних проблем відбуваються процеси руйнування естетичних, моральних, етичних ідеалів, а устояні цінності витісняються новими, які продукуються та транслуються масовою культурою. Як вказують дослідники, «в духовному і культурному середовищі масове розповсюдження отримують псевдокультурні і псевдоморальні цінності – «масова культура» в її агресивному, людиноруйнівному вияві» [215, с.13].

Традиційні духовні цінності стандартизуються, спрощуються й усереднюються, формування молоді особистості на основі їх засвоєння приводить до різкого зниження загального рівня духовної культури молоді. Це особливо ставить проблему «спадкоємного відношення до минулих цінностей» [90, с. 182].

Поширення низькопробної масової культури споживацького та дозвільного способу життя, безвідповідальності й уседозволеності впливає на формування духовної культури сучасної молоді, що може привести до негативних і необоротних наслідків для майбутнього нашого суспільства. Зокрема, у духовному відношенні мова йде про «повне знеособлювання молодого покоління, яке в майбутньому не зможе самостійно оцінювати те, що відбувається навколо».

Російський дослідник М. Є. Покровський, характеризуючи ціннісні орієнтації підростаючого покоління, говорить про формування по суті нової спільноти, яка орієнтована на матеріальне споживання. Для цієї нової спільноти характерні такі риси як постійне звуження поля соціального інтересу, перетворення людей в «площинні фігури» без глибокої духовно-моральної складової, культурна всеядність, підпорядкування світу «симулякрів» і штучних міфологем як наслідок віртуалізації культурної сфери [192, с. 89].

Матеріалістична спрямованість інтенцій ціннісного розвитку особистості формує і відповідний тип духовної культури, у якій превалює цінність матеріального споживання та життєвого успіху, необхідного для отримання ресурсів для цього споживання. Високі духовні цінності при цьому залишаються незадіяними, що і є основною соціокультурною детермінантою бездуховності молоді XXI століття.

Про сучасну молодь можна почути різні думки і судження, вона є предметом дискусій і суперечок. Одні дослідники підкреслюють її позитивні сторони, вказуючи на інтелектуальність, досвідченість, широкий діапазон інтересів. Інші вказують на душевну кризу, великий раціоналізм і

утилітаризм, жорстокість, бездуховність, безвідповідальність. Так, можна погодитись із одними і іншими дослідниками. Молодь не вірить, що здатна якимось чином вплинути на прийняття рішень, які пов'язані із життям рідного району, міста, держави. На жаль, не вистачає заінтересованості, здорового патріотизму. Багато дослідників вказують на інфантилізм молоді, як характерну проблему нашого століття, яка породжує правопорушення, злочинність, алкоголізм, наркоманію. В даний час декілька мільйонів молодих людей живе з ВІЛ/СНІДом. Проблема наркоманії, алкоголізму і смертності дуже гостро стоїть сьогодні, багато молоді покинуло Батьківщину в пошуках роботи, багато молодих дівчат (жінок) вивезені у сексуальне рабство. Погіршення умов життя, руйнування інфраструктури, зменшення внутрішнього валового продукту тощо ведуть до росту емоційних перевантажень, протиріч в сім'ї, аморальної поведінки, дитячої безпритульності, злочинності.

Дуже вдало Б.О.Ручкін вказав на тенденцію розширення процесу десоціалізації та маргіналізації молоді у пострадянський період, а також на «зростаючий шар маргіналів, які перетворюються в люмпенізований шар (бідні, волоцюги, бомжі і т. д.). Ряди нижчого класу активно поповнюються із шарів інтелігенції і службовців. До кожної соціальної групи в більшій чи меншій мірі належить молодь... Володіючи соціальними ознаками різних спільнот, вони розрізняються за матеріальними можливостями, ціннісними орієнтаціями, способу та стилю життя. Аналіз показує, що важливою характеристикою сучасної молоді є збільшене розшарування за соціально-економічними показниками. ...Збільшується кількість молодих людей, які ведуть асоціальний, аморальний спосіб життя. В силу різних причин і в різній ступені до них відносяться: інваліди, алкоголіки, волоцюги, «професійні бідні», особи, які відбували покарання у виправно-трудових закладах. ...Проходить люмпенізація і криміналізація молоді» [174, с.91,92]. Розповсюдження серед молоді девіантної поведінки є саме показником економічної кризи. Але не потрібно звинувачувати тільки економічну кризу,

бо покращення матеріального стану як в суспільстві, так і в сім'ї автоматично не підвищить морально-духовний стан людини. Подолати бездуховність не можна тільки матеріальним забезпеченням, для цього потрібно багато факторів, і одним із головних являється виховання особистості на духовно-моральних засадах, за яких людина здатна вийти за межі вітальних проблем, усвідомити сенс свого існування, тобто самореалізуватися, щоб вибудувати свою дорогу та стратегію екзистенційного проекту. Адже тільки за таких умов можливий перехід до інноваційної людини, яка здатна усвідомити життя за ради загальнолюдських цінностей.

Отже, по-перше, економічна криза, яка охопила не тільки наше суспільство, але і цілий світ, суттєво впливає на молодь.

По-друге, ще одна проблема, яка впливає на її формування: останні кілька років українська молодь масово і цілеспрямовано отруюється слабоалкогольними напоями і тютюном, модифікованими продуктами і т.д., все це веде до фатальних наслідків людства.

По-третє, нинішня система влади не має чіткої програми щодо підтримки молоді, на державному рівні ідуть розробки та втілюються безліч програм, які не дають ефективних змін. На сьогоднішній день у молоді не має ніякої перспективи, вона відчуває свою неповноцінність. У неї не має можливості заробляти гроші, хоча бажання у молоді велике, адже вона сповнена сил та енергії, бо рівень зарплати у нашій країні розраховано так, щоб ледве вистачало лише на їжу і одяг. Кожна молода людина знає, що вона працюватиме все життя, але все одно не купить собі квартиру чи достойної машини, не зможе поїхати десь в подорож на відпочинок за кордон, якщо не переступить закон.

По-четверте, ЗМІ дають спотворену картину світу, диктують визначені модою стереотипи, шаблони, які в деякій мірі є аморальними, спрямовані на дезорієнтацію молоді, на її духовне розкладання.

По-п'яте, традиції України відійшли в минуле, а народна творчість стала раритетом. Також відійшли теми національного самовдосконалення і

патріотизму, а патріотизм був завжди рушійною силою в становленні держави, він виводить націю на якісно новий рівень розвитку і формує її. Молодь мало знає про історію свого народу, культуру, звичаї, обряди. Адже не знаючи свого минулого ми не побудуємо яскраве майбутнє, тільки на міфології та на усній народній творчості можна відродити духовність. Знищення традицій і забуття народної культури, не усвідомлення їх глибинного смислу та значення завжди ототожнювалося із занепадом нації. Сучасні вчені стверджують, що у XXI столітті основне протистояння буде не між економічною сферою, а між культурною.

По-шосте, низька моральність, бездуховність, відсутність культури все більше утверджується як норма повсякденного життя. Боротьба за виживання стає критерієм багатьох молодих людей. Молодь розуміє, що надіятися потрібно тільки на самого себе, тому росте недовіра до органів державної влади, судової влади, правоохоронних органів.

Проблема виживання стала основною в нашому складному суспільстві, а особливо для молодого покоління. «В свідомості і поведінці молоді посилюється прагматизм, прагнення до матеріального добробуту, орієнтація на підприємництво. Культ грошей піднявся на перше місце в ієрархії ціннісних орієнтацій в значній частині молоді, що відбило як особливості часу, так і різне розуміння життєвих перспектив молодими людьми: гроші виступають як умова задоволення потреб не тільки у розвагах, але і в духовному зростанні, саморозвитку. Має значення комерціалізація сфери молодіжного дозвілля, туризму, спорту, яка все менш доступна для середньо- і малозабезпечених молодих людей, молодих сімей. Цим скорочуються можливості для засвоєння світу в формі гри, самодіяльного мистецтва, подорожі і т.д. Долаючи ці перешкоди, молодь в значній своїй частині прагне до самозабезпечення» [133, с.31].

У зв'язку з самозабезпеченням особистості освіта стала пріоритетною життєвою цінністю, головним критерієм не тільки для інтелектуального розвитку, а стверджувати особисту професійність, впевнено іти по життю із

вибраною метою, а також як досягнення успіху, здобуття престижної професії, забезпечення матеріально себе в майбутньому.

Наявні дослідження фіксують відірваність шкал цінностей та оцінок соціально-психологічного поля молоді особистості від процесів соціальної взаємодії, результатом чого при формуванні власних уявлень про навколишній світ у неї виникають розбіжності у їх тлумаченні. Внаслідок цього у молоді виникають значні складнощі у встановленні когерентності між власним духовним світом та соціокультурним оточенням, а це є основою виникнення дискомфорту особистості з домінуванням амбівалентності. Невпевненість у власних можливостях щодо орієнтації у навколишньому світі сприяє деструктивним формам самоствердження у вигляді самоізоляції чи схильності до маніпулювання. У результаті цього найбільш вірогідним напрямом духовного розвитку особистості є формування соціально інертного індивіда, схильного не до конструктивної комунікації, а до конфліктності чи до конформізму й соціальної апатії.

Так, вітчизняна дослідниця В.С. Чопей вказує на те, що цінності сучасної молоді є вкрай раціональними і прагматичними, а молоде покоління є егоїстичним і цинічним. Разом з тим вона вказує на такі позитивні його риси як активність, ініціативність, креативність, орієнтацію на власні сили, звільнення від ідеологічних та морально-нормативних умовностей тощо. Такі якості молоді є результатом стихійного впливу соціокультурного оточення на процес її соціалізації. Динамічність ціннісних орієнтацій молоді обумовлена її проміжним становищем як одночасно пасивним об'єктом соціального впливу та активним суб'єктом соціальної дії. Проте домінує все ж тенденція до відсутності власної відповідальності за утвердження нових соціальних відносин [215, с.14].

Характеризуючи особливості духовно-ціннісних орієнтацій молоді України слід звернути увагу на такі риси як жорстка соціальна детермінованість світоглядних орієнтацій, відсутність персональної автономії у вигляді підпорядкуванні вищих духовних цінностей утилітарним

соціальним цінностям, неспроможність розмежувати соціальне та духовно-моральне відсутність інтегруючого духовний світ особистості ціннісного орієнтиру, фрагментарність та ціннісна різнополярність у відображенні світу, перфомансансе сприйняття власного буття, матеріалістичність цілей та інтересів тощо.

Дослідження вітчизняних фахівців показують, що серед найбільш важливих загальнолюдських цінностей українська молодь визначила такі, як любов, доброта, взаємодопомога, гуманізм, дружба, сім'я, життя, здоров'я, мораль, відданість, відвертість, мудрість, взаєморозуміння, авторитет у суспільстві, чесність, порядність. Серед національних цінностей домінують такі пріоритети як культура, мова, традиції, пам'ятки української культури, релігія, справедливість, свобода, територія, історія, діловитість. Однак при цьому дослідники відмічають, що емпіричне дослідження духовних цінностей української молоді є достатньо складним, оскільки навіть її освічені представники (студенти) ставлять на один рівень і цінності, і почуття, і риси характеру особистості. Також неодноразово відзначається, що представники підростаючого покоління не в змозі визначити для себе пріоритетні цінності як зразки духовного розвитку [63, с. 13, 14].

Українські дослідники вказують на такі негативні складові сучасної системи цінностей молоді як байдужість, пасивність, відчуження, прагматизм і зорієнтованість на власні інтереси, слабка зацікавленість у суспільних справах, низький рівень соціальної солідарності тощо [199, с.3]. Аналіз ціннісного світу молоді свідчить, що сучасне молоде покоління віддає перевагу саме цінностям мікрорівня перед сферами суспільного, національного. У суспільному житті ж виявляється тенденція прагнення успіху, здобуття авторитету, позицій лідерства, значною мірою егоцентричні орієнтації. Прагматичні орієнтації у свідомості української молоді більшою мірою пов'язані з можливостями досягти успіху, зробити кар'єру, отримати гарну освіту [12, с.47].

Аналіз дозволяє зробити такі висновки: найбільш цінним для молоді є здоров'я, сім'я, робота, кар'єра, матеріальне благополуччя (гроші, житлові умови тощо), друзі. В систему цінностей увійшли друзі, які відіграють важливу роль в житті молодої людини. Як ми бачимо, в ієрархії цінностей посідають особистісні інтереси, біологічні і матеріальні потреби, молодь хвилює приватне життя, матеріальна забезпеченість. Задоволення своїх інтересів привело до процесів індивідуалізації, а також до свободи молоді, турботи виключно за своє власне, а не суспільне життя. Поняття свободи не ототожнюється із вседозволеністю, а із свободою думки, поглядів, вибору, це свобода, яка дає можливість реалізувати себе, повністю проявити себе і самоудосконалюватись. Але деякі молоді люди не вміють користуватись цією свободою і повертають її в погане русло. Звідси і падіння духовності.

Загалом узагальнення існуючих даних про ціннісні орієнтири української молоді дає підстави зробити наступні висновки. Молоді люди, які проживають на території України, по-перше, все більше усвідомлюють себе громадянами демократичної держави, знають свої права, можуть відстояти свою точку зору. По-друге, вибір який стоїть завжди перед молоддю, і що вона обере, буде відігравати важливу роль у подальшій долі людини та країни. По-третє, індивідуальне начало все ж домінує і дає можливість зрозуміти, що молода людина здатна самостійно приймати рішення і розраховувати сама на себе, а плюралізм думок і бачень, дають можливість вибрати свій особистий стиль життя, який притаманний способу мислення індивіда. По-четверте, прагматизм та домінування особистого над колективним викликаним постмодерністичною парадигмою, яка постала, де на першому плані це боротьба за виживання. По-п'яте, сфера дозвілля є важливою фазою розвитку і формування молоді, де основним є спілкування, розваги, самоосвіта, і якій потрібно з боку держави надати важливого значення. По-шосте, науково-технічний прогрес привів до прискорення розумового розвитку та мобільності молодих людей, раніше формується логічна пам'ять, молодь легко користується поняттями, категоріями,

доступністю будь-якої інформації. По-сьоме, молоді люди розрізняються не тільки за віковою категорією, але й за особливою субкультурою, соціальним статусом, мовою, модою, стилем життя, манерою поведінки тощо. Характерним для них є відсторонення від старшого покоління, від його цінностей і норм.

Сформовані в українській молоді ціннісні нормативні моделі поведінки дуже часто є джерелом хибних уявлень та стереотипів, які зокрема, є перепорою соціокультурним інноваціям, що сприймаються як руйнування особистого світу. За таких умов цілком зрозумілі і об'єктивно обумовлені розбіжності між особистісними цінностями та реаліями соціокультурного середовища не стають джерелом розвитку, самоактуалізації, а зумовлюють постійний внутрішньо-особистісний конфлікт між суб'єктивним та об'єктивним світами. Потрібно підкреслити, що це є саме соціокультурно-світоглядна, а не психологічна проблема, оскільки всі дослідження показують, що оптимальне включення індивіда у систему міжособистісної комунікації забезпечує необхідний рівень соціальної мобільності для формування мотивів духовно-ціннісного розвитку та оснований на ньому соціальної активності. Відтак потрібно зробити висновок, що соціокультурна заангажованість молоді людини у вигляді певної системи інтеріоризованих цінностей, яка дає їй відчуття перспективи власного розвитку у соціальному часі і просторі, є необхідною передумовою формування високої духовної культури.

Як вказують вітчизняні дослідники, «інтереси, потреби та запити молоді особи суттєво випереджують пропонований соціальними інститутами рівень функціонування офіційно затверджених етично-нормативних моделей, норм, стандартів і стереотипів пізнання, спілкування та духовно-творчої діяльності» [35, с.19]. Дослідник молодіжного середовища В. Є. Семенов наголошує, що «головною перепорою в реалізації суспільного виховання молоді в даний час являється протиріччя між його просоціальним, моральним характером і антисоціальними, аморальними

умовами вітчизняних нецивілізованих ринка, інфраструктури дозвілля і ЗМІ»[178, с.42].

Це є результатом невідповідності духовного виробництва та репрезентації морально-етичних цінностей соціокультурним характеристикам української молоді. У відповідь на це у молодіжному середовищі набувають поширення тенденції маргінальності у сфері духовної культури. Проявом цього можна вважати відчуження від духовних цінностей старшого покоління (аж до повного ціннісного нігілізму) та прийняття цінностей інших культур українською молодіжною субкультурою на рівні достатньо бездуховної та низькохудожньої масової культури.

Відхід від традиційних форм духовної культури, характерний для сучасної молоді, є однією з причин її ціннісної дезорієнтації. Адже традицію визначають як «фундаментальну антропогенетичну якість людини, народу, соціуму», «об'єктивний закон історичного самовизначення народу, ... тому що саме в традиції відображені об'єктивний зміст і границі розгортання в історії національного духу» [58, с.55]. Духовно-моральна традиція, визначає основний зміст культури як середовища соціалізації підростаючого покоління, по суті національну онтологію цього процесу. Становлення духовної культури молоді неможливе без визначення себе як частини свого народу, своєї культури, оскільки національно-культурні традиції є глибинною основою всього різноманіття напрямків і форм вітчизняної культури загалом. Саме відірваність від національно-духовних цінностей зумовлює ситуацію, коли молодь не може відрізнити справжні духовно-моральні цінності від уявних і стає беззахисною перед деструктивним впливом масової культури.

Між тим, на думку вітчизняних дослідників, значення духовних цінностей для соціалізації молоді визначається тим, що вони складають культурний код народу [63, с.3]. Це особливо важливо для збереження націокультурної самоідентифікації підростаючого покоління в умовах

полікультурного простору, де відбувається взаємодія культурних образів діяльності різного національного походження.

Таким чином, можна констатувати проблему кризи духовно-моральних цінностей в українському суспільстві. Ця проблема, характерна для цивілізації XXI століття загалом, у нас була доповнена процесом ціннісної дезорієнтації, який супроводжував модернізаційні реформи. По суті справи, Україна сьогодні знаходиться у такому становищі, коли в основі розвитку суспільства відсутня система чітко сформованих і артикульованих цінностей, які могли б стати основою формування духовної культури молоді.

В нашу епоху, в якій відбувається переоцінка цінностей в нових умовах соціального життя, а також дестабілізація в державі веде до прагматизму та індивідуалізму, де кожен за себе. «Пішов в історію міф, що «молодим всюди у нас дорога». Неможливість задовольнити потреби за рахунок хорошого навчання, добросовісної і чесної праці формує у одних невпевненість. А у інших – цинічне ставлення до життя, установку: «гроші не пахнуть», що сприяє до злочинної поведінки. Так звана ринкова економіка жорстка до людей, особливо до слабких і непристосованих до тягарів життя, які звикли до постійної опіки. В умовах соціально-економічної кризи..., у винятково складній ситуації опинились багато юнаків та дівчат. Стан невизначеності в майбутньому, необхідність платити за здобуття освіти, зростання безробіття, зневажливе ставлення уряду до життєвих турбот підростаючого покоління приводять до «запрограмованого неблагополуччя молоді» [118, с.99].

Дослідники одностайно констатують наявність глибокої духовно-світоглядної кризи, яку відомий фахівець В. І. Слободчиков назвав «світоглядною катастрофою» [183, с. 34]. На його думку, до основних проявів кризи духовної культури молоді слід віднести «руйнування форм культурної, історичної й духовної ідентифікації людини, розмивання будь-яких світоглядних основ її самовизначення й одночасно – заклик уповати тільки на свою власну самість як основу й сенс життя» [182].

Сучасна молодь вирішує основні екзистенціальні питання людського існування відповідно до матеріальних і утилітарних потреб індивіда, що приводить до тотального руйнування духовної сфери молодшої людини. Пошук молоддю відповідей на споконвічні життєві питання буття відбувається не на основі духовних цінностей національної культури, що передаються від покоління до покоління, а в межах псевдоцінностей, що переповнюють віртуальний медійно-інформаційний простір. В умовах споживацького світогляду комунікація перетворюється у свого роду споживання інформації як своєрідний ціннісно-значеннєвий орієнтир - керівництво для підростаючого покоління до побудови власного життя у ХХІ столітті, і це замінює віковичне прагнення людини до духовних цінностей, задоволення якого можливе тільки на основі власного духовного досвіду та власних духовних зусиль. Тільки власний духовний досвід як «досвід, що відкриває людині доступ до любові, совісті й почуттю обов'язку, до права, правосвідомості й державності, до мистецтва й художньої краси, до очевидності й науки, до молитви й релігії» здатний указати людині, «що є справді головне й найцінніше в її житті; дати їй щось таке, чим варто жити», тобто формує особистість як духовну істоту, як людину [79, с. 55]. Перебування молодшої людини у сучасному соціокультурному просторі, який зорієнтований на матеріальні цінності, приводить до того, що процеси її соціалізації, включаючи і освітньо-виховний вплив, «втрачають своє людиностворююче значення»[96, с. 31], що ставить під загрозу цілісність особистості, яка формується.

Розмитість і суперечливість ціннісних орієнтацій сучасної молоді пояснюється кризою духовності в українському соціумі, відсутністю чітко вираженої національної ідеї, заповненням вакууму в духовно-моральній сфері бездуховною масовою культурою. Засилля останньої демонструє той факт, що згідно досліджень, зірки шоу-бізнесу для значної частини молоді ближче, ніж представники власної вікової чи професійної групи, а віртуальне

спілкування стає основою формування власної референтної соціальної групи [99, с. 162].

Наша держава, ставши на шлях незалежності, самостійності почала втілювати системні реформи, але мало було приділено відродженню духовної сфери, яка є фундаментом успішного розвитку країни у XXI столітті. І найперше цю духовність потрібно розвивати у молоді, яка стане головним носієм культури, яка сформує свої ідеї, погляди, переконання, цінності на основі духовності, а отже на загальнолюдських цінностях. У вітчизняному науковому світі різні теорії розвитку духовної сфери суспільства. Зокрема, заслуговує на увагу для аналізу сучасного стану суспільства щодо розвитку цінностей праця Ю.П.Сурміна «Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект», де автор розглядає проблеми ціннісного розвитку після розпаду Радянського Союзу. «Переоцінка цінностей являє собою відкритий процес, коли не тільки переглядається значущість окремих цінностей у системі, а й відбувається зміна самої системи цінностей. Саме такий процес переживає сучасна Україна, коли відбувається перехід від цінностей авторитарно-патерналістської держави до цінностей ліберально демократичного суспільства, від класових цінностей до національних цінностей. Переоцінка цінностей включає в себе кілька хворобливих складових: відмова від старих цінностей, освоєння нових цінностей, конкуренцію і боротьбу цінностей, спроби їх поєднання. Важливо і те, що відбувається зміна самих систем оцінювання. ...Швидше молоде покоління соціалізує старше, ніж старше – молоде. Для молоді держава дедалі більше розглядається як інститут свободи і забезпечення самореалізації» [193, сс. 93–94,96]. А Г. П.Ситник вдало підкреслив, що розвиток духовності народу має базуватися «на гарантійному поєднанні загальнолюдських та специфічних національних цінностей України» [181, с.373]. Також заслуговує на увагу для висвітлення та розуміння проблем розвитку духовної культури в Україні фундаментальна праця В.Андрущенка, Л.Губерського та М.Михальченка «Культура. Ідеологія, Особистість:

методолого-світоглядний аналіз», у якій висвітлюються та аналізуються проблеми взаємозв'язку культури, ідеології та особистості. Молоде покоління є рушійною силою сучасного світу. У наш час молодь мобільна і гнучка, її відкрито весь суспільний простір і наскільки вона активно залучена в суспільні процеси все залежить від неї. Це проявляється великою кількістю молодіжних об'єднань та організацій різного напрямку. Проблема молоді, на нашу думку, полягає у неудоконаленій системі соціального захисту молоді, а допомога з боку держави дуже потрібна, як держава буде ставитися до молоді таку віддачу вона отримає.

Молодь в процесі дорослішання та соціалізації, переходу від навчання до зайнятості, створення сім'ї тощо сама намагається вирішити свої проблеми. Так, Л. О.Кияшко вважає, що головна проблема молоді є її особистісна незахищеність, а також суспільна нестабільність, яка спостерігається зараз, вона зазначає, що «новий етап суспільно-історичного розвитку України характеризується соціально-економічною нестабільністю, що неодмінно позначається на формуванні всіх рівнів свідомості, індивідуально-психічному стані та властивостях особистості. Суспільна нестабільність спричинює індивідуально-психічні прояви тривожності, фрустрації, агресії, втрату надії й сенсу буття, політичний нігілізм [94, с.158].

Трансформаційні процеси, які пройшли в нашому суспільстві, спричинили маргіналізацію, кризу влади, зміну цінностей, схильність молодих людей до девіантності. У сучасної молоді корінним чином міняються соціальні цінності і соціальні норми, серед них знаходять прояви західні ціннісні орієнтації, це призводить до певної девіантності молоді [85, с.40]. Розвиток суспільства, вихід із кризової ситуації нашого суспільства також безпосередньо зв'язані із становищем молоді, її можливої участі в цьому процесі. «При цьому кризові моменти розвитку виявляються найбільше гостро в економічній стагнації, деформаціях у соціальній сфері, руйнуванні системи морально-духовних цінностей. А це в свою чергу істотно загострює конфлікт між суб'єктивним і об'єктивним, між

прагненнями, очікуваннями і дійсністю при входженні різних груп молоді до суспільного життя» [13, с.15].

Соціальні умови, сучасний соціум, в якому нерідко панують конформізм, нігілізм у суспільній свідомості, втрата духовності, моральних норм - все це впливає на становлення молоді як особистості, формування власних цінностей, які визначають її поведінку. «З'ясовуючи причини девіантності поведінки сучасної молоді, необхідно, передусім, їх шукати не лише у біологічних особливостях молодої особи, але й в особливостях соціальної сфери, у якій вона живе..., у особливостях соціального макро- і мікросередовища, яке її оточує» [85, с.27].

Загалом слід констатувати, що проблема формування духовної культури молоді в Україні має чітке аксеологічне визначення. Якщо говорити про духовну культуру високоморальної спрямованості як опору ціннісної та відповідно буттєвої стійкості людини в системі соціальних відносин, то її основу складає переконаність особистості у правоті своїх дій, а остання опирається на суб'єктивні ціннісні орієнтири і оснований на них діяльність. Мова йде про ті цінності, які визначають внутрішньо-особистісні засади вибору ціль і засобів діяльності людини у соціумі. Якщо такими цінностями є матеріальні, утилітарні, то саме вони і визначають ціннісно-мотиваційну основу буття людини, відображаючи ціннісну основу буття суспільства.

За таких умов покоління, виховане в умовах домінування матеріального прагматизму як основи ціннісного вибору, не лише не спирається на високі духовні ідеали, а й взагалі може не мати уявлення про їх існування. Безумовно, духовна сфера не зникає й тоді, коли про неї починають забувати. Проте вона наповнюється ідеальним відображенням матеріального світу, тобто ми спостерігаємо тенденцію матеріалістичного перекручення духовної культури на основи домінування матеріальних засад.

Важливим чинником впливу на духовну культуру молоді є динамічний розвиток науки і ріст технологій з широким використанням їх у житті людини. Швидкоплинність науково-технічного прогресу спричинює зміни у

свідомості підростаючого покоління інформаційного суспільства. Сьогодні вже важливим є не обсяг знань чи накопиченого життєвого досвіду, а вміння самовдосконалення. Це по новому ставить проблему як значущості духовних засад діяльності, так і нових підходів щодо трансляції традиційних духовних цінностей. Як використання техніки, так і вирішення проблеми спадковості поколінь і традицій залежить від пріоритетів і цілей розвитку підростаючого покоління, а вони визначаються наявністю чи відсутністю суб'єктивних цінностей високої духовної культури.

Таким чином, вплив сучасного соціокультурного середовища на духовну культуру молоді проявляється передусім як вплив на процес становлення внутрішніх цінностей підростаючого покоління. Виховання в молоді потреби в освоєнні цінностей загальнолюдської й національної культури; створенні й збільшенні цінностей духовної культури; громадянське становлення; патріотичне, моральне, естетичне виховання як основи становлення духовної культури особистості виступають і як імперативи успішного розвитку українського суспільства, а не просто як освітні проблеми.

Головним завданням розвитку сьогоднішньої молоді в контексті управління соціокультурними впливами є розвиток її духовності, зорієнтований на культивування ціннісних орієнтирів високої духовної культури особистості. Як вказує дослідник проблеми В.Н. Сагатовський, «справжня духовність є діалог і співтворчість душі й духу (екзистенції та трансценденції), що є запорукою гармонії, яка розвивається, людини та світу (особистості, суспільства й природи)» [175, с.48.].

Формуючи духовну культуру молоді, суспільство по суті забезпечує соціоцентричну орієнтацію процесу соціалізації, перетворення людини в особистість. Духовна культура розкривається як людська здатність подолання відчуженості, досягнення духовної єдності. Тільки сформованість духовної культури дає можливість підростаючому поколінню подолати прірву між світом духовних цінностей и сферою матеріалістично-

утилітарного відчуження. «Тільки народ, що складається з таких особистостей, може бути по-справжньому, тобто духовно-соціально, вільний» [41, с. 128]. Набуття духовних цінностей молодим поколінням за рахунок власного життєвого досвіду і духовної праці з оволодіння ними є основною передумовою становлення вільної та процвітаючої країни, і у цьому сенсі – соціокультурною основою модернізаційного розвитку українського суспільства. «Молодь – це майбутнє суспільства і від того, якою сьогодні вона прийде в самостійне життя, багато в чому буде залежати вигляд суспільства, система його цінностей і пріоритетів», – вказує вітчизняний дослідник [199, с.3].

Характеризуючи основну спрямованість зусиль суспільства у царині забезпечення процесу формування соціо- та гуманоцентричних цінностей сучасної української молоді, потрібно акцентувати насамперед той вимір, який пов'язаний з її роллю у системних соціокультурних трансформаціях суспільства. Дослідники також відмічають значущість саме інноваційного потенціалу молоді в умовах стрімкого науково-технічного розвитку й постійного відновлення соціального життя [99, с.161]. Саме молодь характеризується як соціальна група, у межах якої людина включається у систему соціальних відносин, набуваючи у процесі соціалізації нових знань, здатностей, цінностей, що і обумовлює таку її якість як здатність до сприйняття нового і зміни життєвих пріоритетів та ідеалів.

Молоді притаманні категоричність суджень, відсутність достатнього досвіду, максималізм, вона не сприймає норми і регламенти, відмовляється від соціальних канонів, утверджує життєву альтернативну позицію, для неї головне новизна, динамічність, стремління до нових креативних ідей. І тому система цінностей у молодих людей носить автономний характер, разом з тим їм притаманна переоцінка цінностей, бо їх моральні погляди тільки складаються. Молодь стоїть перед життєвим вибором, вона шукає свого місця в соціальній структурі і в особистому житті. Тому створюються молодіжні організації, де молодь направляє свої бажання бути не як всі,

привернути увагу, виразити протест, а можливо і для подолання розпачу, невпевненості, відсутності цілі в житті.

Можна помітити ще одну особливість молоді, а саме спрямованість на новизну, самостійність, на творчі пошуки нових культурних цінностей, на нові звершення, які зв'язані із психічними властивостями молодості. Молодь не приймає шаблонів минулого, життєві цінності батьків і намагається виділитися, керуватися своїми виробленими установками. Саме ХХІ століття формує всебічно розвинену особистість, яка прагне реалізуватися в суспільстві, знайти себе. Молодь сьогоднішня навчилась мислити неординарно, що саме допомагає їй висловити свою власну думку. Вона стала більш вільною, здатною на самооцінку, активним суб'єктом у вирішенні свого життя. Молодь шукає шляхи розвитку і самовдосконалення своєї особистості і така людська особистість стає домінуючою в сучасному суспільстві.

Причиною цього є те, що молодь у нашому соціумі отримала можливість сама обирати свій шлях. За соціологічними даними найголовнішими цінностями життя молоді являються сім'я, оточення друзів та робота. Більш високий рівень зацікавленості представників молодого покоління у політиці та власному бізнесі, що вже означає міжпоколінні зрушення та зміну системи життєвих орієнтирів. Треба відзначити також, що нова сучасна реальність трансформується в нові установки та ціннісні орієнтації, перш за все серед молодого покоління. Більш третини молоді вважає, що люди самі повинні нести відповідальність за те, щоб себе забезпечити, а не покладати надії на державу...Важливим є пріоритет розвитку особистості у свідомості молоді, як запоруки покращення майбутнього життя. Молодому поколінню притаманне самостійне вирішення власних нагальних проблем та максималістська життєва позиція [12, сс.37,47]. Як ми бачимо, виросло нове покоління, яке пронизане свободою думки, зацікавлене політикою, власним бізнесом, покладається на свої сили, на свою свободу. Саме ХХІ століття викликало нові цінності, нове

бачення на людину, пріоритет свободи особистості, а не соціальної рівності, заміну колективного «ми» на особисте «я», де людська особистість на першому плані.

Отже, ми бачимо, що створилась нова система цінностей, яку виробила сучасна молодь, і яка постала від модернізації, автоматизації та глобалізації життя, і являється моделюючою по відношенню до всього суспільства, і ці нові цінності, які несуть з собою руйнування стереотипів минулого, авторитарної системи, повинні сприйматися разом із усталеними цінностями, що саме і обумовить становлення соціалізації молоді людини. Молодь не тільки не хоче, але і не може жити цінностями минулого, на її інтелектуальному, виховному, психологічному рівні вони не сприймаються, вони їм чужі і не зрозумілі, пройшла переоцінка цінностей в зв'язку з новою постмодерністичною парадигмою, радянські цінності за якими жили і можливо ще і живе значна частина старшого покоління, які згідно з К. Р. Поппером, жили в закритому суспільстві, були орієнтовані на авторитарно встановлені зразки, змінилися у бік капіталістичних цінностей, а отже постала нова людина, а разом із нею нова молодь, яка прагне свободи вибору, думки, бачення, відкритого діалогу, самореалізації, має свою точку зору на все, може за себе постояти і не примириться з формулою «так треба», як усі, на її місце постала формула «так хочу», як Я.

Молоді як інноваційному суб'єкту духовної культури притаманні соціальна динамічність як прагнення нових соціальних сподівань та їх постійна незавершеність; інтенсивність та різноманітність соціальних комунікацій; становлення внутрішньої суб'єктної цілісності через напружений пошук власного сенсу життя, ціннісних пріоритетів тощо[215, с. 17]. Сприйняття інновацій пояснюється і такими рисами молоді як широтта та інтенсивність соціальних контактів, прагнення до пізнання світу та розширення власних знань, багатоаспектне і часто полярне бачення проблем з радикальних позицій, максималізм, критичне ставлення до минулого тощо.

У сучасних умовах інноваційний потенціал молоді у сфері духовної культури в основному реалізується деструктивним для українського суспільства способом, у вигляді некритичного засвоєння чужорідної масової культури та нігілізму стосовно високих моральних цінностей. На нашу думку, подолання вказаної тенденції вимагає гармонічного поєднання при створення сприятливого для духовного розвитку молоді соціокультурного середовища традиційної та інноваційної культури. Традиція та новація мають бути гармонічно поєднані у процесі формування духовної культури молоді, свідомості молоді повинна бути сформована як інноваційна спрямованість діяльності, а з іншого - розвинена духовно-моральна складова на основі культурної традиції. Взаємодія традицій і новацій у процесі соціалізації молоді відома дослідниця проблеми Т. А. Зайцева вважає необхідною передумовою включення підростаючого покоління в глобальний діалог культур в умовах збереження власної націокультурної ідентичності [74, с.15].

Вітчизняна дослідниця В.С. Чопей вказує, що формування духовної культури молоді відбувається як поступовий перехід від домінування традиції у процесі набуття молоддю власного досвіду і становлення нових світоглядних парадигм, а тому «традиція та інновації в їх органічному поєднанні є найбільш характерною рисою, яка притаманна соціокультурній сфері молоді в трансформаційний період» [215, с. 9]. Іншими словами, інноваційний потенціал молоді у аксіологічній царині отримує конструктивну спрямованість свого розвитку тільки у тому разі, якщо його розвиток буде опиратися на націокультурну традицію.

Така традиція на сьогодні є ще досить сильною. «Україну б давно спіткало велике лихо, якби наша молодь не мала б багато елементів культури у своїй національній свідомості, яка так себе репрезентує на культурно–ціннісному підґрунті», – влучно зазначив О.А.Морган. Він подає нам головні особливості ментальності української молоді такі як раціональна сміливість, «недоторканість», яка переходить у непризволящість, зневажання «гніту як зради» одного українця над іншими; приховане

(латентне) прагнення до соціокультурного лідерства, тяжіння до створення сім'ї в умовах «абсолютної незабезпеченості» і за схемою «будь що буде» і т.д. і приходять до висновку, що «у цих особливостях багато маргінального, що йде і від історії, і від сучасного «роздвоєного», маргінального життя» [147, сс.162–163]. Для того, щоб позитивний націокультурний потенціал був ефективно використаний сучасною українською молоддю, необхідна як цілеспрямована робота з духовного виховання на національних традиціях, так і системні соціальні реформи, спрямовані на подолання деструктивних тенденцій у розвитку суспільства.

Слід вказати, що такий підхід може бути і механізмом протидії негативним глобалізаційним впливам на духовну культуру української молоді. Відомо, що прихильники глобалізму виступають проти національної культури, вважаючи її рудиментом минулого в епоху уніфікації побуту, способу життя, споживання [15]. У нашій країні також достатньо поширені нігілістичні погляди на роль національного фактора у системі соціалізації, і, на нашу думку, саме некритичне підпорядкування реформ у культурно-освітній сфері глобалізаційно-уніфікуючим цінностям під виглядом інтеграції у світовий та європейський культурний простір значною мірою зумовлюють негативні процеси у сфері духовності підростаючого покоління.

Такі погляди ігнорують те, що національні традиції, що формувалися протягом століть, містять високий потенціал духовності. Духовна культура людства є сукупністю національних культур, у межах яких здійснювалися інтелектуально-духовні шукання сенсу життя, визначень добра й зла, морального наповнення традицій. Духовні цінності є не породженням автономної свідомості тієї чи іншої людини, а соціальним продуктом, результатом взаємодії й комунікації соціально та національно ідентифікованих носіїв культури в їхньому зв'язку із традиціями власного народу.

Зазначимо, що участь молоді в суспільних процесах багато може змінити в структурі суспільства. Яскравим прикладом цього може бути

Майдан 2004 року, де саме наша молодь показала, що вона може приймати рішення, відстоювати за свої права, за долю своєї країни. Духовний розвиток нації залежить від нашого молодого покоління і потрібно виховувати патріотизм, національну самосвідомість молоді.

Дуже важливо, щоб молодь не цуралась своєї історії, мови, культури, щоб ставши на самостійний життєвий шлях, вона визначилась із своєю національною ідеєю, щоб ця ідея була в неї в душі. Адже якщо людина усвідомить хто вона, яка її культура, душа, усвідомить свої національні корені, звичаї, традиції, то це насамперед буде найпершим кроком до самоусвідомлення. Ця духовна грань повинна запалати в неї з перших років становлення на межу, яку ми характеризуємо молодістю. Саме від молоді залежить наше майбутнє, майбутнє України, бо тільки їй, молодій українській людині можливо все змінити.

Безумовно, кажучи про стратегію забезпечення духовного розвитку української молоді, потрібно зважати не лише на національні традиції, а й знаходити шляхи її інтеграції до світової культури XXI століття. Одним з аспектів становлення духовної культури молоді, яка одночасно носить інноваційний характер і відповідність високим моральним цінностям, слід вважати концептуальний підхід світового співтовариства у межах так званої «культури миру». Багато авторів вважають саме дану програму, розроблену ЮНЕСКО й затверджену Генеральною Асамблеєю ООН, духовно-моральним проривом у сучасному суспільстві [149, с. 71].

Культура миру, заснована на широкому з погляду залучення духовних цінностей, які сприймаються як загальнолюдські, і позитивному з погляду конструктивного розуміння інтересів людини та суспільства XXI століття розумінні світу. Вона пропонує підростаючому поколінню орієнтуватися на інноваційну духовну культуру інформаційного суспільства у вигляді сукупності ціннісних установок, світоглядних поглядів, моделей поведінки і способів життя. Складовими такої духовної культури є:

- повага до життя у всіх її проявах, повага до людей, їх гідності та прав;
- відмова від будь-яких форм насильства в соціальних відносинах будь-якого рівня, використання діалогу та співпраці як основи вирішення соціальних проблем та попередження конфліктів;
- гендерна рівність;
- визнання рівноцінності переконань і права на одержання інформації;
- прихильність принципам демократії, волі, справедливості, терпимості, солідарності, співробітництва, плюралізму, культурної різноманітності, діалогу й взаєморозуміння;
- орієнтація на цінності соціально орієнтованого суспільства, у центрі якого стоїть людина і взаємна підтримка між людьми;
- відстоювання принципів суспільства для сталого розвитку та екосистемних цінностей [70].

Культура миру розглядається як основа духовного розвитку суспільства XXI століття, оскільки орієнтує на таку систему соціальних відносин, в основі якої знаходяться високі морально-духовні цінності [3, с.54–55]. Заснована на ній програма «На шляху до культури миру» розглядається як основа формування миротворчих за духом поколінь молоді, при цьому остання сприймається не просто як адресат певних формуючих впливів, а як стратегічний ресурс розвитку людства.

Таким чином, суспільне і культурне середовище впливає на людину, а особливо на молодь. Відбувається процес соціалізації людини, тобто засвоєння індивідом суспільних цінностей, норм. Наше суспільне життя багатогранне та різноманітне. В його площині ми можемо знайти такі феномени, які знаходяться на протилежних полюсах, або дуже близькі за своєю суттю, змістом. Між цих явищ є такі, які відіграють важливу і навіть домінуючу роль у життєдіяльності молоді. До них потрібно віднести в першу чергу такі детермінанти духовної культури як політику і мораль,

науку і релігію, мистецтво тощо. Сьогодні постала всесвітня криза: економічна, політична, духовна. І найбільш болючішою стає духовна криза, яка найбільш впливає на молоде покоління, яке формується, набуває досвіду, пізнає світ, а разом з тим шукає сенс свого життя і саме під впливом гострих конфліктів в духовній сфері. Детермінанти духовної культури впливають на нашу молодь, роблять її зовсім не схожою на молоду людину ХХ століття. Адже ХХІ століття – це нові віяння, нові течії і разом з тим, нова людина і культура, особливо це стосується духовної сфери. Аналіз ціннісного світу молоді показує, що молоде покоління покладається тільки на свої сили та знання. Молоде покоління з властивим йому неприйняттям старого, легковажністю, самозакоханістю, максималізмом і підвищеною активністю склало свої реалії, потреби, де домінуючими постають прагматичні та егоцентричні орієнтації. Ми повинні гордитися нашим молодим поколінням, тому що більшість із них намагається знайти своє місце в суспільстві, адаптуватися до соціальних умов. Але складні соціокультурні умови формування духовних цінностей молодого покоління спричиняють системні девіації, уникнення яких можливе лише в умовах поєднання ефективних модернізаційних реформ, що покращить загальну ситуацію у суспільстві, та цілеспрямованого процесу культивування духовних цінностей у процесі соціалізації підростаючого покоління.

Висновки до другого розділу

Інтегрована у межах соціально-філософського дискурсу міждисциплінарна методологія, що опирається на класичну філософську методологію аналізу соціокультурних феноменів, дає можливість цілісного уявлення про досліджуваний феномен. Найбільш плідним для розуміння віднесеності духовної культури молоді до певного соціокультурного контексту є методологічний підхід, що ґрунтується на теорії ідеальних типів, який має бути доповнена аналізом її конкретних репрезентацій у контексті як

субкультурних особливостей, так і загального соціокультурного оточення. Соціально-філософське розуміння духовної культури в контексті молодіжної проблематики пов'язане зі становленням особистості в умовах динамічно мінливого соціокультурного оточення. Духовна культура молоді виступає як система сукупності цінностей і змістів у єдності з соціальними механізмами, які ці цінності продукують та змінюють. Досліджуваний об'єкт при цьому розуміється як символічна система, у якій усі її цінності й змісти визначаються на основі відповідних значень, досягнення яких і виступає основою процесу соціалізації молоді. У межах сучасного соціально-філософського дискурсу роль духовної культури визначається тим, що діяльність людини як соціальної істоти у сфері культури носить одухотворений характер, і міра цієї одухотвореності, що визначається специфікою процесів соціалізації підростаючого покоління, визначає перспективи розвитку суспільства.

З'ясовуюючи роль духовної культури в становленні молоді особистості, необхідно чітко розуміти взаємодію духовних та матеріальних чинників культурного розвитку. Основною рисою культури як прояву людського духу, на відміну від цивілізації як результату матеріальної діяльності, є наявність такої характеристики, як самоорганізація. У межах такого розуміння цілком закономірним є використання синергетики як методології аналізу духовної культури молоді. Підхід до духовної культури молоді як до системи, що самоорганізовується дає можливість використати евристичний потенціал когнітивно-системних підходів як результату упорядковуючої ролі свідомості та сучасного системного мислення у розвитку сучасної гносеології. Відповідно поєднання системної та синергетичної методологій дає можливість представляти та аналізувати духовну культуру молоді як таку, що осмислюється у вигляді відкритої, динамічної та рівноважної системи.

Філософським «стрижнем», дослідження духовної культури молоді є гуманізм у самому широкому сенсі, тобто розуміння досліджуваного

феномену передусім як багатовимірного культивування загальнолюдських цінностей. При всьому різноманітті до розуміння духовного виміру взаємозв'язку особистості з соціокультурним середовищем спільною домінантною ідеєю філософських настанов є визнання духовно-культурної автономності людини. Як соціальна істота людина своєю духовною культурою визначає різноманіття формування нових і різноманітних видів соціальних зв'язків, спільнот і комунікацій. Відтак одним з аспектів методології дослідження духовної культури молоді є визначення співвідношення індивідуальної та соціальної її складової на основі принципу людиновимірності. У цьому контексті пізнання необхідні не лише раціонально-культурологічні методи, а й підходи у межах екзистенціальної філософії, феноменології і у постмодерністському дискурсі. Екзистенційний характер духовної культури означає необхідність поєднання її індивідуального і соціального вимірів, а в самій людині - раціонального та ірраціонального аспектів свідомості таким чином, що духовний світ людини дає їй можливість як інтегруватися у соціокультурне оточення, так і протидіяти його негативним впливам, протиставляючи власний духовний розвиток негативним тенденціям суспільного життя.

Духовна культура молоді у реальному соціокультурному вимірі найбільш всебічно репрезентується системою цінностей, на основі якої її представники визначають власні сенсожиттєві пріоритети та способи життєдіяльності. Взаємозв'язок духовної культури і способу життя молоді є і єдністю життєдіяльності й умов життя, і вирішальним чинником репрезентування духовних цінностей у сфері соціальної активності. Значення духовної культури для становлення молоді особистості настільки велике, що успішний процес соціалізації вирішальною мірою залежить від ефективності виховної дії духовно-моральних цінностей як духовної основи внутрішньої структури особистості, у межах якої відбувається визначення її світогляду та сенсожиттєвих пріоритетів. У цьому сенсі формування духовної культури молоді особистості є не що інше, як процес становлення

її ціннісних орієнтацій. Загалом слід констатувати, що проблема формування духовної культури молоді в Україні має чітке аксеологічне визначення

Вплив сучасного соціокультурного середовища на духовну культуру молоді проявляється передусім як вплив на процес становлення внутрішніх цінностей підростаючого покоління. Одним з аспектів глобалізаційних процесів є руйнування духовно-моральних цінностей, що розглядається як закономірний процес формування постіндустріального суспільства, одним з вимірів якого є вихід за межі традиційних цінностей. Наявні дослідження фіксують матеріалістичну спрямованість інтенцій ціннісного розвитку особистості, відірваність від високих духовних цінностей, сенсожиттєву дезорієнтацію з домінуванням амбівалентності. Це є результатом невідповідності духовного виробництва та репрезентації морально-етичних цінностей соціокультурним характеристикам української молоді. В основі розвитку суспільства відсутня система чітко сформованих і артикульованих цінностей, які могли б стати основою формування духовної культури молоді.

Розмитість і суперечливість ціннісних орієнтацій сучасної молоді пояснюється кризою духовності в українському соціумі, відсутністю чітко вираженої національної ідеї, заповненням вакууму в духовно-моральній сфері бездуховною масовою культурою. У відповідь на це у молодіжному середовищі набувають поширення тенденції маргінальності у сфері духовної культури у вигляді відчуження від духовних цінностей старшого покоління та прийняття цінностей низькохудожньої масової культури. Відхід від традиційних форм духовної культури, характерний для сучасної молоді, є однією з причин її ціннісної дезорієнтації.

Тільки сформованість духовної культури дає можливість підростаючому поколінню подолати прірву між світом духовних цінностей і сферою матеріалістично-утилітарного відчуження. Зусилля мають бути спрямовані на максимізацію інноваційного потенціалу духовної культури молоді як найбільш відкритої до змін у процесі соціалізації. У сучасних умовах інноваційний потенціал молоді у сфері духовної культури в

основному реалізується деструктивним для українського суспільства способом, у вигляді некритичного засвоєння чужорідної масової культури та нігілізму стосовно високих моральних цінностей. Подолання вказаної тенденції вимагає гармонічного поєднання при створення сприятливого для духовного розвитку молоді соціокультурного середовища традиційної та інноваційної культури. Такий підхід може бути і механізмом протидії негативним глобалізаційним впливам на духовну культуру української молоді. Стратегія забезпечення духовного розвитку української молоді має поєднувати національні духовні традиції та інтеграцію до світової культури XXI століття. Одним з аспектів становлення духовної культури молоді, яка одночасно носить інноваційний характер і відповідність високим моральним цінностям, слід вважати концептуальний підхід світового співтовариства у межах так званої «культури миру», яка має реалізовуватися не просто як адресат певних формуючих впливів, а як стратегічний ресурс розвитку людства.

Основні положення другого розділу висвітлені у наступних публікаціях:

Духовна українська культура молоді на зламі століть. / О. І. Лопуга // Перспективи. Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. – Одеса, 2005. —№ 3 (31). – С. 133–138.

Методологические аспекты исследования духовной культуры личности / О. И. Лопуга. // Приволжский научный вестник. Научно-практический журнал. – Ижевск: Издательский Центр Научного Просвещения, 2015. – №9. – С. 46–50.

Ціннісні орієнтації української молоді в сучасному суспільстві. / О. І. Лопуга // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства: Матеріали Міжнародної наукової конференції, 26–27 травня 2015 року, м.Одеса. – Одеса, 2015. – С. 52–57.

РОЗДІЛ ІІІ

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

3.1. Репрезентації духовної культури молоді у сучасних вітчизняних соціокультурних ландшафтах

Суспільство повинне забезпечувати всі необхідні умови для самореалізації, самовираження людини перш за все як особистості і індивіда. Але саме ця індивідуалізація неможлива без духовної культури, яка формує людське світосприйняття, погляди, ціннісні орієнтири. Бо духовна культура - це світ людських почуттів, це духовний стан людини і тому вона розширює границі пізнання, вносить в них суб'єктивний зміст. Це самопізнання, самобудівництво людської особистості в процесі суспільних комунікацій. А тому формування молоді обумовлено конкретними проявами духовної культури, яку в сукупності найбільш всебічно представляють мистецтво, релігія, наука, морально-етична сфера, політика, освіта.

Традиційно культура найбільш чітко співвідноситься з такою складовою духовної культури, як мистецтво. Необхідність аналізу його впливу на вітчизняну молодь пояснюється не лише тотальністю впливу мистецтва на духовний світ особистості, а й його амбівалентністю. Відомі дослідники проблем мистецтва та естетики Л. Виготський, М. Бровко, Л. Троєльнікова переконливо показали, що образи мистецтва можуть сприяти формуванню у людини не лише високих почуттів та цінностей, а й достатньо приземлених прагнень. Цей висновок найкраще підтверджується музичним мистецтвом, яке є нероздільним з повсякденним побутуванням сучасної молоді і широко використовується в комерційно-рекламних цілях.

У свій час відомий мислитель П.Сорокін, вказуючи на тотальну духовну кризу суспільства як «кризу мистецтва й науки, філософії й релігії, права й моралі, способу життя й вдач» [187, с. 429] поставив кризу мистецтва на перше місце. Це цілком справедливо, тому що саме мистецтво

підкреслює відносність як духовних цінностей, так і їх вираження в етико-естетичних концептах. Стосовно мистецтва, яке визначає соціокультурне середовище становлення сучасної молоді, можна сказати, що мистецтво стає високотехнологічним, але безбожним, аморальним, потворним і психопатологічним.

Знову ж таки йдучи за П.Сорокіним і його аналізом культурно-мистецьких форм, ми можемо сказати, що сучасне мистецтво є репрезентантом почуттєвої культурної суперсистеми [187, с. 430-431], і його атрибутами є товарність, продажність, мізантропізм, антикультурність і антисоціальність. Сучасні дослідники, такі як А. Моль і О. Тоффлер підтверджують ці атрибутивні для релятивістських духовних феноменів характеристики мистецтва епохи постмодерну. Так, А. Моль ввів поняття «мозаїчної культури» для визначення результатів впливу сучасного мистецтва на особистість, яка в результаті цього впливу стає пасивним об'єктом маніпулювання, маючи ірраціональний світогляд. Споглядальність сучасної молоді як соціокультурного суб'єкта вирішальною мірою пов'язана з його естетичною модальністю [146].

Конкретні емпіричні дані щодо художніх пріоритетів вітчизняної молоді вказують на негативні тенденції, пов'язані із засиллям масової культури. Інтелектуальні форми мистецтва посідають лише третє місце у дозвіллі сучасної української молоді, яка віддає перевагу пасивному сприйняттю розважальної інформації. Так, відвідують театри лише 10,9 % опитаних, у той час як 63 % опитаних молодих людей найбільше часу проводять біля екрану телевізора. Незважаючи на засилля різноманітних шоу на екранах телебачення, насправді аматорська творчість молоді, яка була дуже поширена в Україні у радянські часи, різко скоротилася, і сьогодні лише 23 % опитаних молодих людей слухають та виконують музику. Соціологічні дослідження свідчать, що високу професійну музику, у тому числі і національну, слухає лише невеликий прошарок національної інтелігенції та фахівців сфери культури [44, сс. 10-11]. Натомість у

геометричній прогресії зростає кількість відвідувачів нічних клубів та різноманітних розважальних заходів.

Дослідники також вказують на «повальне захоплення молоді всіх вікових груп комп'ютерними іграми, які сьогодні виявляються більш привабливим заняттям, ніж читання книг і навіть поглинання кіно-, теле- і відеопродукції... Молодь усе більше відчужується від літературної та національно-культурної спадщини, оскільки практично вся естетика екрана побудована на іншокультурній змістовній графіці образів, персонажів, інтер'єрів, ландшафтів тощо. Комп'ютерні ігри сприяють розпаленню пагубних пристрастей: до властолюбства й марнославства, наживи й нездорового азарту, неправди, жорстокості» [105, с. 266]. Засилля електронних мас-медіа та їх значення у житті сучасної молоді дає підстави говорити про її медіа-соціалізацію, або кібер-соціалізацію.

Мистецтво значною частиною молоді сприймається через певні стандарти розваг та споживацького ставлення до культурних цінностей. Т. Адорно писав: «Велика кількість людей, що не бажає розставатися з тим життям, яким вони живуть, щоб не знати правди про неї, здійснюють втечу в мистецтво: зручно, якщо бігти треба недалеко» [1, с. 527]

Сучасне мистецтво завдяки останнім технічним розробкам стало широко доступним практично для всіх прошарків молоді і функціонує у якості шоу-бізнесу. Наприклад, що стосується кіно, то «головною естетичною чеснотою сучасного фільму стає видовищність.... Фактично свобода творчості підмінюється прагненням догодити глядачеві, відгадати його приховані бажання. ... Досягнення ж високих комп'ютерних технологій перетворюють кінотворчість у самоціль, у технічний трюк, підмінюючи собою справжнє мистецтво» [116, с. 17].

Сьогодні масова культура все частіше проявляється у вигляді поп-культури, тобто функціонує по суті як низова культура, сприяючи деградації молодого покоління, оскільки останнє по суті стає нездатним сприймати справжнє мистецтво, а разом з тим – і високі духовні цінності. Поп-культура

позбавляє молодь і інтенцій до активної діяльності, оскільки без серйозних зусиль з боку самої людини забезпечує їй не тільки розваги, а й необхідні для комфортного самовідчуття емоції та переживання. В умовах ринкових трансформацій мистецтво стало орієнтуватися на реальний попит споживача, і вирішальним фактором діяльності мас-медіа стало забезпечення аудиторії розважальним змістом, а моральні наслідки такої діяльності залишаються поза увагою виробників розважальних послуг.

Цілком очевидно, що сьогодні необхідно цілеспрямовано впливати на смаки як молодого покоління, так і митців. Естетичний розвиток виступає однією з найбільш важливих форм становлення духовної культури, і у світі, де домінує перформативне ставлення до дійсності, саме воно має повернути рівновагу в духовний світ людини та гармонію в її розвиток, будучи серйозною перепорою споживацьким та гедоністським цінностям масової культури. «Естетичне начало пронизує всі елементи сучасного суспільства в цілому, тому абсолютно необхідно розбудовувати й прививати естетичні цінності у підростаючого покоління» [90, с.184].

На нашу думку, у методологічному плані для розуміння сутності проблеми взаємодії молоді та сучасного мистецтва дуже корисним є аналіз взаємозв'язку автономії, свободи і творчості у межах персоналістської єдності відомим філософом М.Бердяєвим. Він вважав, що тут основну роль має критерій іррелевантності автономності людини стосовно духовної автономності мистецтва. Виходячи з цього він так оцінював роль мистецтва в духовному житті людини: «Мистецтво має бути вільним. Автономність мистецтва затверджена навіки. Художня творчість не повинна підпорядковуватися зовнішнім для нього нормам, моральним, суспільним або релігійним. Але автономія мистецтва зовсім не означає того, що художня творчість може або повинна бути відірване від духовного життя і від духовного розвитку людини» [20, с. 19].

Таким чином, справжнє мистецтво, яке може слугувати опорою формування високої духовної культури підростаючого покоління, має

виростати з духовної глибини і свободи самої людини. Свобода самовиразу в мистецтві має бути творчою, позитивною, відповідальною. Автономність мистецтва визначається духовними засадами його функціонування, а не відірваністю від потреб суспільства і людини. Автономність мистецтва, яке має потенціал позитивного впливу на молоду особистість, полягає в тому, щоб вийти із замкненого існування й перейти до творчості нового життя, яка визначається духовними цінностями постмодерної культури [104, с.12]

Загальною основою впливу на духовну культуру молоді у контексті мінімізації негативних наслідків поширення масової культури слід вважати «формування у молодого покоління естетичного розуміння життя» [90, с. 183]. Мається на увазі таке розуміння дійсності і ставлення до неї, коли визначальне значення має цінність прекрасного в будь-якій формі. Розуміння естетичного забезпечує людині в епоху домінування масової культури повноцінне існування, оскільки дає змогу вийти за межі деструктивного впливу низької культури і звернутися до художньої творчості. Вся система соціалізації українського суспільства, насамперед культурно-освітня сфера, має переорієнтовуватися на виховання естетично-моральних імперативів поведінки молоді.

Естетичний смак як наслідок естетичного розуміння є головною перепоною на шляху нігілістичного нівелювання цінностей у сучасній молоді, оскільки він забезпечує зв'язок з культурно-мистецькими традиціями минулого і загалом культурну спадковість поколінь. Сформованість естетичного смаку дозволяє молодій особистості вільно орієнтуватися у соціокультурному оточенні, гармонізуючи своє буття та світобачення, а з іншого боку – слугує змістовно-ціннісною основою розвитку творчого потенціалу молоді людини. У цьому сенсі завдання формування духовної культури молоді чітко корелюють з класичними філософськими уявленнями про сутність естетичного. «Смак, - писав І.Кант, - є здатність робити висновки про предмет або про спосіб уявлення на підставі задоволення або невдоволення, вільного від усякого інтересу. Предмет такого задоволення

називається прекрасним» [89, с.212]. І. Кант, як і багато інших мислителів, переконливо показав, що естетичні об'єкти суттєвою мірою визначають якість життя людини, стимулюючи її до душевно-духовної діяльності, а тому людина з розвинутим естетичним смаком обов'язково відзначається і наявністю високих духовно-моральних якостей.

Естетичне розуміння світу сприяє розвитку особистості, її духовному самовдосконаленню, повноцінному у всіх відношеннях життю. Молода людина, сформована на ідеалах прекрасного, постійно одержує духовно-моральне підживлення культурно-мистецького характеру, яке виконує функцію превенції від негативного впливу низькопробної масової культури і загалом захисту від негативних впливів соціокультурного середовища. Для постмодерної реальності особливо важливим є те, що формування естетичного сприйняття в умовах культури, що глобалізується, й характерної для неї стандартизації рятує індивідуальність людини. Людина з розвиненим естетичним смаком має можливість опиратися на віковічні традиції культури та мистецтва і здійснювати правильний вибір у різноманітті постмодерної культури. Одночасно і цим своїм вибором, і власною життєвою творчістю людина бере активну участь у духовному наповненні масової культури і формуванні високодуховної культури майбутнього [227].

Зі змістовного боку духовна культура найчастіше ототожнюється зі сферою моралі. Моральність є особливо важливою складовою духовної культури молоді, оскільки в основі усього культурного життя українського народу завжди знаходився моральний досвід. Навіть у таких теоретичних сферах, як філософія, онтогносеологічні побудови у вітчизняній історії лежить моральність, пошуки блага. Моральність у традиційній вітчизняній духовній культурі завжди була первинною при конструюванні онтологічної картини світу, моральні пошуки лежать в основі вітчизняної філософської думки.

Головним устремлінням української культури є пошук моральних першооснов життя. У цьому контексті представляється особливо важливим

обґрунтування абсолютної значимості моральної філософії для культури суспільства й особливо підростаючого покоління. Вона має стати своєрідною духовно-ціннісною превенцією моральної патології, що перекручує вже не лише духовні, а й «фізичні основи людського буття, стає нормою ... зовсім аморального життя» [135, с.78].

Моральна спрямованість національної традиції тим більш є актуальною, в умовах, коли сьогодні дослідники констатують, що «найбільш доступною виявляється інформація, що веде не до духовного піднесення й удосконалюванню свого внутрішнього світу, а до моральної деградації» [16, с.94]. Пояснюється це тим, що негативні нахили є більш привабливими, ніж моральні чесноти. З психологічної точки зору це визначається тим, що в структурі почуттів людини негативні емоції і кількісно, і якісно (за інтенсивністю) домінують по відношенню до позитивних. У свою чергу така психологічна закономірність визначається характером соціальних відносин споживацького суспільства, де конкуренція і прагнення до наживи формує світ бездушних відносин, у якому люди використовують один одного як речі і закриті для сприйняття себе як духовної істоти.

Духовність і ринкове суспільство споживання загалом протилежні за ціннісними орієнтирами. Сьогодні взаємне відчуження між людьми посилюється віртуалізацією комунікативного простору, в результаті якого підростаюче покоління взагалі втрачає навички спілкування в реальному світі, а тим більше спілкування духовного. Моральність досить важко сформувати в умовах масової культури, оскільки остання стверджує тотожність матеріальних і духовних цінностей, що виступають як продукти масового споживання, звідки випливає і зневажливе відношення до проблем духовного виховання й гуманітарної освіти як основи основних моральних принципів [225].

Між тим мораль відіграє пріоритетну роль у становленні молоді особистості, оскільки представляє собою «спеціальний тип регуляції відносин людей, направлений на їх гуманізацію; совокупність прийнятих в

тому чи іншому соціальному організмі норм поведінки, спілкування і взаємовідносин» [151, с.648]. Вона виступає як «...не тільки форма суспільної свідомості, а соціальний інститут, що виконує в суспільстві функції пізнання, комунікації, виховання, наслідування тощо. Моральні норми дають можливість людині оцінити свої і чужі вчинки» [4, с.120].

Духовна криза нашого суспільства, перш за все відобразилася на моральних ідеалах молоді. Те, що вважалось традиційним, моральним стало нетрадиційним, аморальним, загальнолюдські моральні цінності відійшли на другий план, поступились місцем щоденній боротьбі за виживання. Споживацтво стало основним сенсом життя. «Споживацтво у сучасних умовах проявляється різнобічно, але основна його риса – це дисгармонія матеріальних і духовних потреб, коли на першому плані стоять усе зростаючі матеріальні потреби, культ речей за всяку ціну, а духовність, моральність при цьому розглядаються як щось «застаріле», що відійшло у минуле. Для певної частини сучасної української молоді головним став принцип «Ціль виправдовує засоби» [85, с.99].

У період трансформаційних зрушень вітчизняна молодь все менше звертається до духовного, культурного оновлення. Традиційні цінності перестали бути традиційними, тому що не можуть забезпечити сучасні духовні потреби людей. Відеокасети та диски, які стали загальнодоступними, все більше замінюють читання книг, театр замінюється анімацією комп'ютерних ігор, які створюють ілюзію світу, кращого за реальний, в якому завжди можна повернутись на попереднє місце і почати все спочатку. Засоби комунікації, Інтернет дають можливість більше спілкуватися. Відповідно і мораль підростаючого покоління теж змінюється оскільки «зміст і сутність моральних норм змінюється разом із змінами у соціальному житті суспільства» [85, с.93]. Проте важливо, щоб загальнолюдські моральні цінності не втратили зовсім свого значення, щоб вони збереглися, бо саме вони роблять наше суспільство більш безпечним, людяним.

Зараз, у переломний період переоцінка ідеалів і норм кожна людина повинна робити свій моральний вибір. Сьогоднішня молодь сама шукає дорогу в життя, перед нею відкриті всі шляхи і, вибір, який вона зробить - стане визначальним для її майбутнього. Попри всі негаразди, моральне обличчя сучасної України зазнало значних змін, які направлені в сторону гуманізації суспільних відносин, посилення уваги всесвітньо відомих міжнародних організацій до питань захисту прав людини. Мораль та її норми в сучасних складних умовах життя допомагає вистояти молодому поколінню, не втратити своєї духовності. Тільки мораль здатна збагатити молоду людину, звільнити її від злості, жорстокості, заздрості, розкрити неповторність її індивідуальності.

За Гегелем мораль і моральність це дві категорії, які мають різні функції. Мораль – це духовна перевага, яка закладена в слові «дух», в душі людини, в особистісному переконанні і належить до сфери індивідуального. Моральність – це дії людини, її особистий спосіб життя, який спрямований на підпорядкування інтересам держави, це відносини людини і суспільства і моральність належить до суспільної сфери. В уста Ісуса Христа філософ вкладає думку, яка нагадує категоричний імператив: «Те, що ви би хотіли бачити загальним законом для всіх людей, в тому числі і для вас, тим керуйтеся в своїй поведінці – це і є основний закон моральності, суть всього законодавства» [48, с. 48].

Вчені вважають ХХІ століття періодом кризи моралі. Ми простежуємо найголовніші кризові моменти в житті сучасної молоді. Перша з них: втрата сімейно-родинних цінностей (за даними соціологічних досліджень, більшість молодих людей ставляться з неповагою до своїх батьків, до старших). Друга: переважає агресивність і нетерплячість в молодіжному середовищі, втрата толерантності. Третя: перевага особистісно значимим характеристикам, для молоді культурно-моральні критерії не є домінуючими. Девальвація культурно-моральних принципів робить молодь байдужою, егоїстичною, злою.

В останні десятиліття ХХ - на поч. ХХІ століття особливою загрозою для моральних цінностей молоді особистості стали такі прояви як нетерпимість, конфліктність, агресивність, тероризм. ХХІ століття повернуло в сторону вседозволеності, неприйняття будь-яких кордонів, нескромності, жорстокості, вигоди. Тепер ніхто не дивується, коли в черговий раз чує про масові терористичні акти в різних куточках світу. Слова «тероризм», «зброя», «кровопролиття» та «війна» стають темами для розмов в суспільстві. Проблема війни і миру та гонки озброєнь в глобальному масштабі заповнили світ. Події останніх років значно посприяли змінам політичної атмосфери світу і стало зрозумілим, що жодна держава у світі, незалежно від своєї військової чи економічної могутності, стоїть перед загрозою тероризму, війни, це торкнулося кожного і це проблема цілого світу. Тисячі невинних людських жертв під час воєнних антитерористичних операцій в світі ніколи не будуть виправданням для політиків.

Терористичні акти деколи прикриваються релігійними та іншими гаслами, але жодна з релігій не може бути основою для тероризму, жодне політичне гасло не може стати війною, яка забирає невинні жертви людей. 2014 рік позначився для України терористичними актами і це звичайно відлуння тої ситуації, яка є зараз на Україні. Ми живемо у глобалізованому світі і політичні цілі, які поставленні на карту вкрай негативно відбиваються на внутрішньому і зовнішньому житті людей, а особливо молодого покоління, яке уже формується під цими факторами: війни, тероризму, насилля, кривавої розправи тощо. І особливо важливо було б, щоб засоби досягнення внутрішніх і зовнішніх політичних цілей, принципи і механізми взаємодії народів різних культур, моральна культура особистості зазнала суттєвого вдосконалення. Непростий етап свого розвитку переживає Україна, що спричинено трансформацією його політичної, економічної, суспільної, соціальної системи, війною, зміною ціннісних орієнтирів, основне для культури в цей час зберегти власну самобутність.

Проблема моральних цінностей – це проблема всього суспільства, і все більше ми відчуваємо потребу у моральних критеріях, повернення до моральних основ життя, до духовних витоків, до поняття совісті і честі без яких не можна вийти із світової кризи. У ХХІ столітті ми дивимось в майбутнє, яке обов'язково повинно бути зв'язане з ненасильством, злагодою, подоланням конфліктів. Людина повинна постати над особистим споживанням і технічним удосконаленням в ім'я гармонійної єдності з життям у всіх його багатобразних проявах, вона повинна відчути себе невід'ємною частиною природи. Мораль виступає як квінтесенція духовності, вона створює орієнтир людяності для підростаючого покоління. Мораль регулює поведінку людей, а також суспільства в цілому, а моральні цінності виступають центром духовного світу людини, суспільства і впливають на політичні, правові, релігійні, етичні погляди, позиції. В критичних, екстремальних ситуаціях мораль залишається єдиною опорою людини.

У ХХІ столітті мораль стає всесвітньою, коли безумовним стає примат глобальних проблем над проблемами регіональними. Це такі проблеми як виживання людства (мова іде про голод, війну, утиснення, пригнічення, нерівності в світовій політиці та економіці, екологічну небезпеку, вичерпаність природних ресурсів). Подібні проблеми ставлять перед необхідністю створення нового бачення світу, створення нової моральної парадигми, яка істотно переосмислює традиційні моральні цінності, така система має базуватися на загальному інтересі виживання людства із всіма його конфліктами і протиріччями [240].

Мораль визначає спосіб поведінки людини, вона регулює дії людини в суспільстві. Спосіб життя молодого покоління є динамічним і активним і воно зараз виробило і виробляє свої моральні цінності, які відповідають повністю сучасній епос. Молодь ніколи не стоїть на місці, вона йде вперед, завжди рухається, і цей рух направлений завжди до якоїсь мети, яку молода людина ставить перед собою і всі вони хочуть домогтися поставленої мети. У сучасному світі найчастіше причиною йти до своєї мети є можливість якома

більше заробляти. Ставитись до цього факту можна по-різному, але навряд чи можна заперечувати його правдивість. Сучасна молодь зрозуміла, що за гроші зараз можна купити практично все і тому така жага до можливості розбагатіти.

Кожна молода людина спрямована в майбутнє, реалії життя підштовхують молодих людей бути цинічними і байдужими до навколишнього світу. Сьогоднішнє покоління – це покоління споживачів, яке росло в атмосфері пресингу реклами і ЗМІ. Проте сьогоднішні молоді люди, як ніколи раніше, скептично ставляться до того, що нав'язують мас-медіа, вони вже не такі наївні і вірять тільки в те, що бачать на власні очі. «Вони вчать розпізнавати фальшиве спілкування, відокремлювати пусті слова від реальних дій, помічати лицемірність і не плутати їх з правдою і з істинним бажанням допомогти» [5, с. 327].

Як ми бачимо, основними пріоритетами сучасної молоді є: здоров'я, благополуччя, кар'єра, фінансова незалежність від батьків та старших, сім'я, лідерство, саморозвиток, освіта. Сьогодні переважають особисті пріоритети – гроші, здоров'я, сім'я, робота, друзі. Це хороші здорові цінності, які викликані епохою.

Але не потрібно забувати про такі негативні явища як наркоманія, алкоголізм, злочинність тощо. Нерідко замість доброзичливості в суспільстві ми відчуваємо злість, байдужість і це стає нормою повсякденного життя. В сучасному суспільстві виробилось поняття «нова мораль», яка тотожна з аморальністю. Проте це лише поверховий процес становлення нової системи моральних цінностей, який потребує глибокого філософського осягнення. У межах моральних пошуків підростаючого покоління переосмислюється місце і роль в світі людини, а також постають нові можливості для молоді створювати відповідну до епохи систему цінностей, основним критерієм якої є взаєморозуміння, співпраця, саморозвитку.

У зв'язку з цим є підстави надіятися на позитивні результати моральних пошуків нашої молоді, а разом з тим – і на вихід нашої країни з

кризи. Адже, як стверджує дослідник проблеми Т. Тимошенко. духовні, моральні, релігійні цінності – основа суспільства, його живе коріння, і якщо вони є, то жодні кризи не страшні, люди можуть впевнено дивитися у майбутнє. Неможливо подолати кризу доти, доки не знайдемо спасіння від спустошення в умах і серцях людей, доки моральність не заповнить серця не лише пересічного громадянина, а й відповідального політичного діяча. Для відродження країні необхідним є передусім відродження національної культури України, її давніх моральних традицій, «духу народу» [198, с.6]. І саме таке відродження ми очікуємо від моральних пошуків нинішнього молодого покоління українців.

Моральні інновації в духовній культурі сучасної української молоді тісно пов'язані з радикальними зрушеннями у науково-технічній царині. Ставлення молоді до техніки постійно змінювалося і було завжди достатньо різноманітним, включаючи і апологію, і протест і ескапізм. Однак наприкінці ХХ століття з'явилося «покоління Х», для якого інформаційна техніка фактично стала творцем нової реальності. Молоде покоління ХХІ століття значну частину свого життя проводить у віртуальному просторі, створивши там свій образ світу як світу необмежених можливостей. Під впливом віртуальної реальності формуються абсолютно нові молодіжні субкультури типу акціонізму чи флеш-мобілізації, соціальні мережі стали домінуючою основою формування комунікації та відносин у молодіжному середовищі [231].

І цей вплив на духовну культуру молоді цілком зрозумілий, адже, як вказує дослідник Д.Калімуллін, «жодна сфера духовної культури не виявила настільки істотного й динамічного впливу на суспільство, як наука. І в нашому світогляді, і у світі навколишніх речей ми повсюдно маємо справу з наслідками її розвитку» [87, с. 84]. Наука і техніка лежать у основі матеріальної діяльності людини зі створення власного культурного середовища. Завдяки їм навколишнє середовище, природні ресурси і праця людини сьогодні трансформувалися в технічну сферу, яка поступово

переростає у ноосферне середовище буття людини. «Наука налаштована на отримання таких знань, які не залежать ні від людини, ні від людства. Жоден інший компонент духовної культури (ні мистецтво, ні ідеологія, ні релігія і ін.) такої мети перед собою не ставлять» [132, с.53]. Сенса науки і породжуваної нею техніки полягає у мінімізації залежності людини від природи і використанні матеріальних ресурсів для реалізації її призначення. Як справедливо вказує К. Ясперс, для технічної людини цінність речей визначається їх придатністю для реалізації власних цілей [223, с. 117]. Наука і техніка дають людині проявити свою основну сутність як діяльній істоті – жити у середовищі, яке створене самою людиною.

Більше того, наука і техніка не просто дозволяють людині досягти певних цілей, але й створюють нові сфери діяльності з новими цілями життя. Науково-технічний розвиток стає свого роду ключем, що відкриває нові сфери діяльності людини, у яких проявляються нові грані її сутності. Наука – «сфера культури, яка зв'язана із спеціалізованою діяльністю по створенню системи знань про природу, суспільство і людину» [107, с.71]. Наука є однією із найважливіших детермінантів духовної культури. «Її особливе місце у духовній культурі визначається значенням пізнання у способі буття людини у світі, у практиці, у матеріально-предметному перетворенні світу» [132, с.53]. Саме за допомогою пізнання людина пізнає навколишній світ і саму себе, вона формується як особистість. Духовна культура і всі її форми нерозривно зв'язані із пізнанням. А наука займає важливе місце в житті людини. Вона стала своєрідним епіцентром культури, допомагає людині сприймати дійсність, що її оточує. Якщо подивитися, наприклад, на комунікативну складову наукового розвитку як найбільш важливу для сучасного інформаційного суспільства, то ми побачимо, що сама сутність людини розкривалася завдяки науковим відкриттям. Багатство людської культури постійно зростало по мірі розширення мовно-комунікаційних можливостей.

Тривалий час в історії людства наука давала уявлення про необмежені можливості людини і її розуму, про безмежну і невичерпну природу. Людина модифікувала, пристосовувалась і підкоряла собі природу. Наука зайняла домінуюче місце в соціумі, що в кінці ХІХ століття породило таку світоглядну позицію як сцієнтизм (стосовно техніки - технократизм), де наука виступає найвищою цінністю як для культури, так і для суспільства. Однак в кінці ХХ століття кризові моменти, екологічні катастрофи, пов'язані із розвитком науково-технічного прогресу, призвели до розчарування у науці, оскільки остання вийшла за межі відповідального контролю з боку людини. Внаслідок того людство постало перед проблемою виживання.

Людство усвідомило цю проблему, але на жаль, зараз мало розвинута серед населення екологічна культура. Досі немає взаємодії, єдності людини з середовищем, в якому вона існує. Переоцінка цінностей призвела до знищення священних принципів моралі, і людина все більше забуває своє місце в біосфері. Людина, живучи в природному середовищі безтурботно і безпечно, не може зрозуміти наскільки ця проблема серйозна і становить собою велику загрозу для її життя. Вплив науки на культуру був настільки сильним, що людина впевнилася у своїх необмежених можливостях панувати над природою. І все це призвело до відділення у культурі людини від природного існування, а також до кризових явищ в культурі.

На сьогодні у духовно-ціннісній сфері українського суспільства відбувається протистояння сайєнтично-технократичних та ноосферних підходів до розуміння розвитку науки та місця людини в ній. Це протистояння достатньо чітко проявляється у духовній культурі молоді, де поступово стають переважаючими цінності ноосферного та екосистемного мислення, прихильність до принципів коеволюційного розвитку, сповідування ідеалів концепції сталого розвитку тощо.

У центрі уваги цього аспекту духовної культури молоді стоїть проблема взаємодії людини з навколишнім середовищем, суттєво

модифікована новими науковими досягненнями. У наш час наука значно розширила свої можливості: всесвітня мережа Інтернет, відео- і супутниковий зв'язок стерли всі просторові і часові границі. Перед сучасною людиною відкрилося багато можливостей, життя стало різноманітним, різноплановим, Інтернет став культурною моделлю нового суспільства. Сучасні наукові досягнення змінили життя суспільства, вони вплинули на всі сфери життєдіяльності людини. Вона отримала можливість мати доступ до всіх практично джерел інформації і робити свій власний вибір. Але в той же час перед людством постає все більше проблем і конфліктів, основні з яких породжені необмеженою технологічною експансією людства, в основі якої лежать постулати сайєнтизму.

Сьогодні у соціокультурному оточенні соціалізації молоді домінуючі позиції займає антисайєнтизм, проте в культурі наука продовжує займати домінуючі позиції як основний інструмент людського пізнання. Проте це вже дещо інша наука, і вона відкриває можливості поєднання в духовній культурі молоді пріоритетів пізнання світу та його перетворення з гуманоцентричними та екосистемними цінностями. Як вказують дослідники А. Толстоухов, І. Парапан «...гордовито-незалежний ідеал наукової раціональності класичної науки, коли будь-який об'єкт поставав як даний «сам по собі»..., трансформується в постнекласичний, у рамках якого людина, як суб'єкт пізнання розташована «всередині» природи, біосфери разом зі своїми цінностями і світоглядними настановми» [200, с.19]. Постнекласична наука включає сучасні процеси, рішення проблем глобального характеру і вибору життєвих стратегій людства у контекст духовних цінностей і духовної мотивації людської діяльності. Відтак постнекласична наука втілює ідеали «відкритої раціональності» і активно бере участь в пошуках нових світоглядних орієнтирів, які визначають стратегії сучасного соціокультурного розвитку [190, с.713].

Сьогодні імперативом розвитку постнекласичної науки стає потреба повернутися до цінностей духовної культури, насамперед гуманізму.

Як вказує дослідник В.Мельник, «технологічні іновачії мають стати не самоціллю, а сприяти створенню відповідних умов духовного вдосконалення людини та інституалізації людством ефективних соціальних форм своєї організації для досягнення людиновимірних цілей» [141, с.44].

У сучасних умовах науково-технічний прогрес з погляду проблем духовної культури репрезентується насамперед формуванням електронних мас-медіа та комп'ютерних технологій. Інформаційна індустрія може бути визначення як галузь науки та техніки, пов'язана з виробництвом нових знань із метою культурного розвитку і розвитку самої людини. Її специфічним атрибутом, який принципово розширив межі буттєвого простору людини, стала віртуальна реальність, яка на сьогодні сприймається як домінуючий і динамічно прогресуючий соціально-культурний феномен.

Незважаючи на наявність стандартизуючого і маніпулятивного впливу на особистість, віртуальна реальність насправді відкриває багато можливостей культурного розвитку для молоді. Спілкуючись у віртуальних просторах, молодь різних країн одержує можливість отримання адекватної інформації про культурні цінності чи соціальні стандарти, що веде до звільнення від багатьох оман стосовно переваг чужого способу життя чи культури і дає можливість раціонально обрати власні культурні зразки і моделі діяльності.

Породжена наукою інформаційна індустрія і створений нею віртуальний світ породили справжню революцію у сфері соціальних комунікацій, а відтак і у сфері духовної культури [83, с.6]. Сьогодні мультимедіа є не просто засобом комунікації чи навчання. Комп'ютерні технології стають інструментами художньої творчості, вони створюють нові можливості екранних мистецтв і нових жанрів мультимедіа, обумовлюють можливість різних форм побудови інтерактивного й віртуального інформаційного простору, у межах якого все більше функціонують і складові духовної культури. Уже цілком явною виглядає перспектива еволюції

техніки як форми свідомості людства і засобу об'єднання його в єдину мережу.

Науково-технічний розвиток приводить до повної зміни культурного середовища буття підростаючого покоління. Під натиском синтетичних мистецтв, які виникають на хвилі комп'ютеризації суспільного життя, ідуть із активного художнього життя традиційні види мистецтва, такі як опера, живопис, симфонічна музика, поезія, драма. Різноманітні шоу та перфоманси стають основою мистецтва, з яким зустрічається молодь у процесі своєї соціалізації. Само по собі це не є негативним процесом, проте головним завданням при цьому оновленні духовно-культурної сфери є попередження процесів, які ведуть до розриву еволюційного потоку розвитку високого мистецтва.

На сьогодні можна вже вести мову про своєрідний синтез науки та мистецтва на підґрунті розвитку високих технологій та нової функціональності знання в інформаційному суспільстві. Традиційно саме мистецтво відображає буття людей, формуючи на цій основі духовну культуру особистості. Однак сьогодні інтеграція науки, техніки та мистецтва приводять до того, що формується певне синкретичне соціокультурне середовище соціалізації підростаючого покоління, у якій наука на рівних бере участь з мистецтвом у формуванні його духовної культури. Як справедливо вказують дослідники, «космос мистецтва й системність науки зміцнюють людський дух, що долає себе вчорашнього у процесі відновлення, самовдосконалення й висхідного руху до вищих цінностей» [87, с.89]. Нове середовище соціалізації підростаючого покоління за своїми потенціальними можливостями цілком відповідає постмодерному ідеалу максимального розвитку та прояву сутнісних сил кожної людини. Проте використання цього потенціалу залежить у першу чергу від здатності суспільства до управління соціокультурними процесами на основі пріоритетності духовних цінностей та гуманоцентричних цілей розвитку.

У цьому сенсі потрібно звернути увагу ще на одну складову духовної культури, яка традиційно ототожнюється з духовним життям. Мова йде про релігію, яка століттями була опорою та інтегратором духовної культури. Більше того, саме на релігійних образах виросла стійка система моральних, правових, художніх, економічних, сімейних й інших цінностей, які лежать в основі життя та діяльності сучасних народів, у тому числі й українського. За результатами досліджень К.Ситарама й Г.Котдела, релігія стоїть на першому місці у всіх культурах світу без винятку [180, с. 116.]

Релігійні цінності фактично лежать в основі вищих духовних цінностей будь-якої культури, оскільки «релігійна свідомість найдавніша серед інших видів людської свідомості, ...тому релігія є основою будь-якої соціальності [177, с. 12] У зв'язку з цим багато авторів взагалі виводять релігію за межі структури духовної культури, розглядаючи її як першооснову останньої. «Релігія – не особлива функція духовного життя людини, а складова глибин всіх її функцій. ....вона є субстанцією, підвалиною та глибиною духовного життя людини [197, сс. 239, 241].

І сьогодні у духовній культурі нашого суспільства широко представлена релігійна культура у вигляді цінностей та форм діяльності, сформованих під духовним впливом релігії – для нашого суспільства це переважно православна релігія. З погляду самого духовенства релігійна культура виступає як посередник між Богом і світом, будучи способом збереження й розвитку у суспільстві духовно-релігійного начала, яке спрямоване на істинне буття, що простягається у сферу духовного й у вічність.

Значення релігії значною мірою впливає з її належності до людинотворчих процесів. Як вказує відомий філософ М.Мамардашвілі, людина – це істота, яка породжує сама себе через культуру, і у цьому контексті релігія, ритуали, магія виступають як способи самоконструювання людини [136, с. 47] Інші автори підкреслюють ті можливості, які релігія відкриває у епоху постмодерну, будучи джерелом мотивації діяльності

людини. Як вказує дослідниця Г.Дуліна, «величезна соціальна значимість релігійної культури в житті людського суспільства визначається тим, що саме вона формує соціально- моральну активність людини» [64, с. 42].

Релігія має пряме відношення до духовної культури, це особливе світовідчуття й відповідна йому діяльність, що ґрунтуються на вірі в надприродне. Релігійна свідомість розкриває для людини мету і сенс існування світу та людини в ньому у межах власної світоглядної картини. В основі останньої знаходяться уявлення про існування й символічний зв'язок світу зримого, земного, людського та світу незримого, духовного, божественного [234].

У культурному відношенні особливо важливо, що релігія, будучи символічним кодом культури, становить найважливіший зміст ціннісно-значеннєвої картини світу і у якості такого має величезний вплив на становлення людини в культурі, що відбувається як процес соціалізації. У цьому сенсі «релігійна культура – частина духовної культури людства, породжена релігійними запитами людей і покликана задовольняти ці запити» [106, с.1213].

Релігійна складова світогляду сучасної вітчизняної молоді складається в умовах взаємодії двох тенденцій. З одного боку, чітко проявляється посилення ролі й впливу релігії в суспільстві, своєрідний процес десекуляризації. З іншого боку, уся сучасна масова культура орієнтована на утвердження нерелігійних і бездуховних цінностей. Масову культуру у зв'язку з цим духовенство засуджує, вважаючи її відхиленням від морального стержня поведінки людини, який їй дав Бог, джерелом гріховних пристрастей і механізмом підміни духовних і релігійних цінностей негативними прихильностями. На Архієрейських соборах РПЦ (1994 и 1997 гг.) масова культура була названа антикультурою.

Дослідження показують достатньо суперечливе ставлення до релігії сучасної української молоді. Вона у своїй більшості визнає позитивний вплив релігійної культури на моральність, мистецтво, духовне життя в суспільстві.

У самосвідомості молодих людей релігія, зокрема, православ'я, сприймається як надзвичайно важливий фактор розвитку вітчизняної культури та суспільства загалом, загально визнаним серед молоді є і розуміння того, що релігійні цінності є основою внутрішнього духовного життя особистості. Релігія здебільшого сприймається у моральному контексті, а значна частина молоді ототожнює моральність і релігійну культуру. Більшість молоді у процесі проведення соціологічних досліджень (тобто на публічно-маніфестаційному рівні) називає себе віруючими у Бога людьми і розглядає атеїзм як негативне явище, характерне для світогляду людей, які позбавлені віри та ідеалів.

Однак при цьому потрібно мати на увазі, що релігійність переважної більшості молодих людей є номінальною, у реальному житті вони орієнтовані на цінності секулярного життя, а здебільшого – і на цінності масової культури. Навіть у молоді, яка позиціонує себе як віруюча, немає цілісних релігійних вірувань, традиційні атрибути релігії, пов'язані з догматами, таїнствами, ритуалами, взагалі не мають суттєвого значення для основної маси молоді. Навіть віра в існування Бога є достатньо розмитою, оскільки Бог дуже часто ототожнюється з моральним законом, із совістю. Сьогодні, на думку дослідників, найбільше значення у плані формування духовної культури молоді має культуротрансляційна функція релігії, що «розкриває відношення релігії до духовної культури в аспекті символічних кодів повсякденності» [106, с. 1210].

Відходження від комуністичних ідеологічних догматів та входження України в культурний простір європейського співтовариства дають можливість людині вільно самовизначатися стосовно власних релігійних поглядів. Значна частина підростаючого покоління сприймає релігію у достатньо секуляризованому сенсі. Саме пошуки молоддю себе лежать у основі навернення до релігії значної частини підростаючого покоління українців. В 90-ті роки минулого століття в країні почався релігійний підйом, підйом не тільки традиційних релігій але й різних нетрадиційних сект та

культів. Молодь сьогодні з повагою ставиться до різних релігій. За даними досліджень Інституту філософії Н.Гаврилової «Сучасна релігійність. В що і як вірить молодь України», заснована на результатах більше 1000 студентів світських та конфесійних учбових закладів [42], сьогодні формується особливий світогляд віруючого, який втратив свою чітку релігійну позицію, внаслідок чого у його світобаченні спостерігається переплетення релігійних і наукових поглядів на світ і значення людини в цьому світі.

Свідомість молоді в цих умовах зазнає суттєвих змін з боку релігійного різноманіття та світоглядного плюралізму, а також впливу нових видів релігійності. Можна сказати, що молодь вірить в існування Бога, але з іншого боку вона не дотримується релігійних приписів, опирається на наукові твердження і вірить в торжество науково-інформаційного прогресу. Ця еклектичність виражається у новому релігійному світогляді молоді, що фіксується, як фахівці характеризують, як «нову для України форму релігійності — неінституціалізовану». Вона носить переважно особистий характер і породжена внутрішніми переживаннями людини. У ній молода людина сама для себе визначає свій обов'язок, а церковна організація, священнослужителі й обряди, що претендують на роль посередника між людиною і Богом, при цьому відходять на другий план за ступенем значущості. Конфесійна належність для таких віруючих неможлива, і майже 34% опитаних відносять себе до цієї групи, тоді як власну інституціалізовану релігійність відзначили 41,2% опитаних молодих людей. «Така позиція зводить прагнення вияву своєї віри до мінімуму.... Не будучи пов'язаною з конкретною конфесією, молодь залишається вільною в поведінці, способі життя, в етичній орієнтації. Для такої молодої людини притаманне особистісне сприйняття і розуміння Бога, світу, проблем життя і смерті, релігійної практики» [42, с.29].

Характеризуючи роль релігійної культури у формуванні духовних цінностей молодого покоління, слід констатувати переплетення часом дуже різних чинників та потреб. З одного боку, присутні власне пошуки Бога як

спроба компенсувати втрачені якості сакрального пізнання, утрачені раніше цінності, певною мірою – осмислити своє місце у світі через релігійно-національне минуле народу. Дуже сильними є мотиви звернення до релігійних цінностей як своєрідна захисна реакція в умовах кризового, мінливого чи просто невизначеного соціокультурного оточення. Можна говорити також про наявність потреби у самозахисті для людини у світі, де зруйновані практично всі елементи стабільності – націокультурні, світоглядні, соціально-стратифікаційні тощо. Для деяких представників молоді вирішальним є почуття прив'язаності до національної культури, яка сприймається через призму релігійних цінностей.

Дослідження показують, величезний плюралізм релігійної культури вітчизняної молоді. Серед молоді існує багато представників, які прийшли до віри з батьками, як і тих, які не мають певного ставлення до релігії а також і атеїстів. У молодіжному середовищі поширені такі конфесії, як українська православна церква московського патріархату, українська православна церква київського патріархату, українська греко-католицька церква, протестанти «свідки Іегови» та багато інших християнських та мусульманських общин, крім цього почали фіксуватися язичницькі рухи. Домінуючу позицію займає церква Московського патріархату, та на західній Україні греко-католицька церква.

В Україні існує чимало громадських об'єднань, що ставлять за мету релігійне виховання молоді, це такі об'єднання як Українська молодь Христові (УМХ), Київське молодіжне православне братство св. Бориса і Гліба, ВМГО «Спілка молодих християн України». Загалом вплив релігійних організацій на духовну культуру молоді дуже позитивний, оскільки «церква закликає людей виконувати свій громадянський обов'язок, зміцнювати сім'ю, приймати участь у вирішенні екологічних та інших глобальних проблем, боротися з моральними недоліками суспільства» [222, с.23], і чимало релігійних організацій працюють щодо запобігання соціальних проблем

(наркоманія, ВІЛ/СНІД, алкоголізм, аборти та інше), а також надають гуманітарну поміч хворим дітям.

Більшість молодих людей перейняли традиційні моральні цінності від своїх батьків щодо релігії, вони звертаються за допомогою до церкви, беруть участь у місіонерській діяльності, правда, їх не велика кількість, свідченням цього можна знайти в Одесі, а саме при відділку місіонерства Одеської єпархії виходить газета «Місіонерська освіта», де молодь друкує свої статті. Також створюються різні недільні школи для молоді, молодіжні об'єднання та клуби, православні релігійні організації такі як Троїцький молодіжний центр, Молодіжний клуб «Православне покоління», центр «Преображення», молодь залучається до них, обговорює там різні теми, які торкаються церкви та закону Божого, а також гуманітарної помочі людям тощо.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що більшість молоді шукає шляхи для саморозвитку, прагне до високих ідеалів, які сповідуються церквою, залучилася до активного церковного життя і кількість молодих прихильників з часом зростає. Також треба зазначити, що зростає інтерес молоді до нетрадиційних релігійних культів. В основі розрізнення цих релігійних об'єднань лежить зв'язок з тією чи іншою культурною традицією, ми маємо на увазі, що одні з них взаємодіють із Заходом, інші з Сходом, а треті з місцевими традиціями. Створюються різні сатанинські групи, які спрямовані до негативних вчинків. І тут ми можемо говорити не лише про плюралізм релігійних переконань у сучасному суспільстві, а й про необхідність державного регулювання соціоцентричного змісту релігійної діяльності.

При всій значущості релігії для процесу формування духовної культури молоді в Україні все ж таки треба визнати, що реальний вплив існуючих конфесій не такий уже й великий. Соціологічні дослідження дають змогу говорити про процес секуляризації сучасної української молоді. Секуляризація зв'язана із зменшенням впливу релігії на духовність і суспільні

відносини. В суспільстві все більше життя розглядається без зв'язку з Богом чи релігією, бо релігія грає все меншу роль в повсякденному житті. Релігійні цінності не відіграють важливої ролі в житті молодого покоління, а церква втрачає свою довіру до молоді. «Секуляризація якраз і має прояв у тому, що людина може вірити в Бога, але в неї не має твердої переконаності, що Бог постійно присутній у її повсякденному житті, як то вважають віруючі. 94% вірять у Бога, але 70% не ходять до церкви [159, с.254]. Отже сучасна секуляризація - це не атеїзм людини, а просто релігія стала відігравати другорядну роль у повсякденному житті людини та суспільства, що є домінуючою тенденцією у всьому світі.

Цей же процес характерний і для молоді в Україні. Дослідниця Суятінова Л.О. зазначає: «роль релігії у повсякденному житті молоді поки що носить лише номінальний, поверховий характер, поступаючись значущістю впливу іншим соціальним інституціям [194, с.116]. У процесі релігійного вибору сучасної молоді провідну роль відіграє сім'я і духовна культура, яку успадковує особистість з народження. Згодом, вже на етапі формування як особистості молодь вільно обирає для себе релігію. А зараз, коли в державі наявний релігійний плюралізм, молодь має вибір.

Нині, в період трансформації суспільних відносин, в Україні зазнала суттєвих змін не тільки релігійність суспільства, а й сама його будова. Суперечності між системами інституційованих цінностей до і в ході трансформаційних процесів призвели до порушення принципу спадкоємності старших і підростаючих поколінь [212, с. 152]. Особливо яскраво це помітно на прикладі залучення до релігійної соціальної інституції, коли в одній родині батьки можуть бути атеїстами, а діти — віруючими. Звернемось до досліджень Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова. Третина опитуваних в Україні (37%) стверджують, що вони виховувались у релігійному дусі. Зауважимо, що серед молоді цей відсоток є трохи меншим: зокрема, у групі 18-29 років — 30,3%, а у групі 30-39 років — 35,8%. За даними дослідженнями, проведеного Центром А.Разумкова,

найбільшою мірою традиції релігійного виховання в родині шанують на Заході (79%), найменшою — на Сході країни (16%) [170, с. 35].

Дослідження соціалізації молоді в період трансформації суспільства у різних соціальних інституціях, проведене співробітниками лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України, показало, якою є роль релігії у житті молоді. Вплив релігії, у порівнянні з іншими соціальними інститутами, є дещо обмеженим, хоча має свої специфічні особливості і загалом всі прояви процесу секуляризації [194, с. 117].

На жаль, вплив релігії і церкви на молодь, їх інтерес до релігії не означає, що в молоді утверджуються цінності християнської моралі. Секуляризація приводить до того, що хоча вітчизняна духовна культура орієнтується на християнські моральні цінності, незначний вплив релігії на життя молоді визначає неефективність релігійної проповіді духовних цінностей. Загалом несприятливе для духовного розвитку соціокультурне середовище, де побутують соціальна несправедливість, постійні кризові моменти, політичні проблеми, споживацькі стереотипи, неможливість самореалізації – не сприяють успішному впливу релігійних цінностей на молодь як противаги моральної деградації, що відбувається під впливом мас-медіа.

Моральні християнські цінності поступилися прагматичним цінностям в суспільстві таким як гроші, влада, вигода, кар'єра. Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій молоді останніх років стверджують, що в свідомості сучасної молоді формується тип особистості, який характерний для західного суспільства — це прагматична особистість, людина-індивідуал, яка ставить себе на перше місце, цінує свою особистість і розраховує тільки на себе самого. Така людина орієнтована на самовдосконалення, але без духовної опори може формуватись егоїст, який переступить через все заради своїх цілей, в якому не присутні почуття любові, поваги, чесності, солідарності, справедливості.

Оскільки моральні цінності знаходяться у взаємозв'язку з релігією, релігія як суспільний інститут просто необхідна сучасному українському суспільству, і мають бути зроблені максимальні зусилля для залучення релігійних організацій до духовного виховання молоді. Незважаючи на різне сприйняття релігії сучасною українською молоддю, практично загальним є визнання духовних начал релігії, за якими має здійснюватися життя людини і вибір нею своєї долі. Безвідносно до реального впливу релігії на духовну культуру і фактичну поведінку молодих людей, переважна більшість з них сприймає релігію та пов'язану з нею історико-соціокультурну традицію як певний універсальний спосіб дії, який має бути прийнятий кожним як природний і єдино можливий шлях до духовно вмотивованого досягнення своїх цілей. Відтак і сьогодні релігія потенційно є дуже потужним фактором впливу на різні аспекти індивідуального й суспільного буття з метою формування духовно-ціннісних засад соціально доцільної поведінки.

Сьогодні мова не йде про відсутність релігійного виховання, оскільки в сучасній вітчизняній системі освіти воно присутнє. Однак його ефективність достатньо мала, оскільки існує величезний розрив між потребами особистості у духовному розвитку та стимулами до нього у соціокультурному середовищі. Найважливіше завдання сьогоднішнього дня - формування широкого суспільного й освітнього середовища, у якому релігійне й духовне виховання було б затребуване. Очевидно, що каталізатором подібного процесу має стати запровадження в освітньому процесі спеціалізованих курсів, таких як «Основи духовної культури», які можуть стати центром консолідації зусиль усіх, хто зацікавлений у духовному вихованні підростаючого покоління.

Що стосується прояву та форм соціальної активності молоді, то тут найбільше значення має політична культура. Адже саме політика пов'язана з механізмами формування і здійснення влади, а відтак – з можливостями реалізації молоддю своїх інтересів та потреб [207, с.430]. Сьогодні політична активність молодого покоління суттєво зросла, що свідчить про формування

«активістської», політичної культури, характерної для демократичних країн. Участь молоді у виборах, демократичних формах контролю за владою, акціях масової політики у періоди протистояння влади та суспільства показує здатність молоді приймати участь у процесах управління та перебудови українського суспільства.

Активна участь молоді в політичній діяльності здебільшого відбувається під соціоцентричними лозунгами, що свідчить про орієнтації політичної культури молоді на соціальні потреби українського суспільства. Незважаючи на суперечності, системні кризи у політичній царині України для молоді характерним є все ж таки оптимізм, молодь прагне змінювати своє життя, вірить в свої дії. Підтвердженням цього є активний вступ молоді до політичних партій та громадських організацій політичної спрямованості, це означає, що молодим людям притаманна та чи інша ідеологія, позиція. Звичайно, частина молоді бере участь у політичній діяльності не за ідейними мотивами, а за особистими кар'єристськими чи меркантильними інтересами, проте це не є узагальнюючою характеристикою сьогоденного молодого покоління України.

Наше суспільство відчуло потребу у молодому поколінні, в його здатності і силі змінити ситуацію, що відображається у дуже інтенсивних процесах організованої політичної мобілізації у молодіжному середовищі. «Останнім часом, - вказує у зв'язку з цим вітчизняний дослідник В.Головенько, - спостерігається тенденція до створення припартійних молодіжних організацій, тобто об'єднань, які намагаються залучити молодь до активної політичної діяльності... Нині майже всі політичні партії мають молодіжних партнерів» [49, с.126]. Хочу підкреслити, що темпи росту таких організацій та об'єднань з кожним роком стають все більш інтенсивними. Багато політиків усвідомлює, що без молоді і її участі в політичному житті значно складніше здійснювати перетворення у соціально-економічному розвитку нашої країни.

Активне залучення молоді до політичної діяльності ставить проблему формування її політичної культури на основі демократичних цінностей і національної самосвідомості. Сучасна Україна вирізняється своїм демократизмом, багатопартійністю, плюралізмом соціальних програм, проте далеко не завжди суб'єкти політичної діяльності узгоджують свої ідеологічні позиції та практичні дії з мораллю і моральними нормами. Між тим дуже важливо, щоб мораль впливала на політику, була її серцевиною, тому що саме це визначає співвіднесеність політичної діяльності з цілями модернізації країни, що ґрунтуються на високих духовних принципах гуманізму.

Політика є не лише складовою, а й детермінантою духовної культури і у якості такої впливає на духовні цінності молодої людини. І дуже важливо, щоб вона поєднувала в собі загальнолюдські і національні цінності, захищала права і законні інтереси людини, утверджувала демократичні принципи в суспільстві. Основою політики повинна бути національна ідея - не суто етнічна, а державно-політична категорія, чинник, який організовує життя народу (нації), передбачає ефективне використання інститутів права, духовну і політичну консолідацію всього суспільства.

Духовність політичної культури молоді вирішальною мірою сьогодні залежить від того, чи вона пронизана саме такою національною ідеєю, яка дозволяє підростаючому поколінню визначити свою громадську позицію, відчутти свою значимість в суспільстві. Без сумніву, ми повинні гордитися нашим молодим поколінням, тому що більшість із них намагається знайти своє місце в суспільстві, не лише адаптуватися до соціальних умов, а й взяти активну участь у створенні кращих умов життя та діяльності. Щоб підтримати це прагнення, потрібні системні зміни у політичному житті країни, пов'язані з подоланням корупції, кланової організації, авторитаризму, олігархізації та інших вад сучасної політичної системи України. Саме створення умов для повної реалізації соціально-політичної активності молоді відкриє перед Україною практично необмежений ресурс соціокультурної

творчості, використання якого дозволить вийти з кризової ситуації та створити високодуховне і процвітаюче суспільство.

3.2. Інноваційні підходи у царині духовного виховання української молоді.

Значущість формування духовної культури визначається тим, що саме її фахівці вважають основою розвитку та виховання підростаючого покоління [214, с. 213]. Проблема ж її формування пов'язана насамперед з тим, що молода людина живе й розвивається в умовах дії на неї величезної кількості різноманітних джерел впливу, які часто є деструктивними за своїм змістом, але при цьому повсякденно здійснюють виховний вплив на розвиток молодих людей з їхніми несталими ціннісними орієнтирами, незміцнілим і некритичним інтелектом і вкрай нестійкими і спонтанними почуттями.

У сучасних дослідженнях відмічаються такі найбільш поширені форми деградації духовно-моральної сфери життя молоді, як відсутність чітких світоглядних основ і її соціально-культурної та націокультурної ідентифікації; руйнування духовної наступності поколінь; розмивання її ціннісних основ в умовах нігілістичної відмови від традиційних цінностей та моральних норм; катастрофічне зменшення інтересу молодого покоління до спадку вітчизняної культури, до національної історії, до народних традицій, до патріотичних феноменів як носіїв національної самосвідомості; падіння престижу освіти, соціальної активності, соціоцентричних цінностей як механізмів соціалізації, соціокультурної інтеграції та особистісної самореалізації; на поведінковому рівні – перенесення активності молоді у сферу індивідуальних інтересів і низький рівень її участі у вирішенні загальносоціальних проблем.

«Впливати на духовно-моральну свідомість і виховання молоді досить складно», вказує дослідниця Чернишова, оскільки «спонтанні фактори середовища, такі як псевдокультури, середовище неформального

спілкування» впливають на молодь значно сильніше, ніж традиційні інститути соціалізації, і вирівняти ситуацію на користь суспільства можливо лише застосовуючи ефективні методологію та технології формування духовної культури підростаючого покоління [24, с.215].

Оцінюючи результати виховного впливу з метою формування духовної культури молоді, потрібно мати на увазі, що його результати у вигляді досвіду соціокультурної комунікації та духовно-моральні цінності для особистості є «предметними цінностями», тобто приводять до формування у особистості здатності оцінювати реальність у межах понять добра та зла, істини або хибного знання, краси та потворності, справедливості чи несправедливості. Результатом ефективного виховного впливу є становлення духовних цінностей, які «закріплюються в молодіжній свідомості та її субкультурі як «суб'єктивні цінності» (настанови та оцінки, імперативи та забобони, цілі та проекти), які виступають у формі нормативних уявлень та є орієнтирами діяльності особистості, спільноти й суспільства» [35, с.28].

Духовну культуру молоді доцільно розглядати у контексті її інноваційного соціального потенціалу, це не лише зміщує акценти у бік розвитку активності підростаючого покоління, а й дозволяє глибше зрозуміти процес духовного становлення молоді особистості, процесу її соціокультурної ідентифікації та соціалізації, а відтак і забезпечити актуалізацією не тільки її потенціалу духовного розвитку, а й ресурсні можливості самореалізації - психофізіологічні, фізичні, соціально-психологічні, комунікаційні тощо. Відтак проблематика впливу на духовний світ молоді поєднується із загальними завданнями соціалізації, включаючи формування інтелектуально-когнітивних, національно-ментальних, комунікаційних, психологічних та інших складових особистісного розвитку. Іншими словами, духовно вмотивований вибір молоді людини при такому підході розглядається як інтегрований результат соціалізації і сформованість всіх потенціалів для духовно обумовленої соціально-творчої діяльності і внесення свого вкладу у формування нових соціокультурних реалій.

В основі методології аналізу процесу формування духовної культури молоді лежать уявлення про необхідність поєднання чинників внутрішнього духовного становлення молоді особистості та зовнішніх соціальних впливів на цей процес, що і створює інтегроване уявлення про цілісність соціалізації особистості у конкретному соціокультурному середовищі [244].

Сам процес становлення духовної культури як саморозвиток у соціокультурному просторі може розглядатися як певна послідовність стадій духовного зростання молоді людини. Спочатку мова йде про самопізнання власних можливостей, на цій основі формується уявлення про власні можливості духовного розвитку та необхідні для його забезпечення дії, результатом стає потреба співвіднести свій потенціал з надбаннями культури суспільства. На основі цього когнітивного процесу особистість обирає необхідну траєкторія власного духовного розвитку як основі самореалізації, розкриття власних здібностей, умінь, навиків у контексті використання соціального потенціалу духовного розвитку середовища свого буття.

Духовна культура особистості формується на основі поєднання її внутрішнього потенціалу до духовного розвитку та зовнішніх впливів на процес становлення молоді особистості. Процес формування духовних цінностей визначається взаємодією внутрішніх та зовнішніх чинників, різні синтези яких можуть обумовлювати рівень духовної культури молоді людини у величезному континіумі: від духовно орієнтованої до бездуховної. Створення оптимальної інтегративної взаємодії внутрішньо-особистісних та зовнішньосоціальних чинників духовного становлення молоді людини визначають, у якому напрямі будуть використані її ресурси саморозвитку. Виходячи з пріоритету гуманоцентричних цінностей, в основі духовно-виховного впливу освітньо-культурної системи має лежати принцип любові до людини, а в основі формування необхідних для цього якостей – духовно-культурний підхід, що зумовлює звернення до людини як соціокультурного індивіда, продукт духовної культури даного суспільства. Сам соціокультурно-освітній простір при цьому має розглядатися як складова

духовної культури суспільства, він має бути адаптований до конкретного культурного середовища конкретної молоді людини. Адже «формування цінностей здійснюється під впливом численних факторів зовнішнього й внутрішнього середовища, причому дія цих факторів приймає індивідуально-особистісні форми прояву» [63, с.13].

Як правило, завжди існують неузгодженості та суперечності взаємодії чинників саморозвитку та соціокультурної детермінації процесу становлення особистості. Гармонізація потенціалів духовного розвитку індивіда і соціокультурного середовища його буття, а також максимізація потенціалу їх соціо- та гуманоцентричного розвитку є справою всього суспільства, хоча насамперед цими проблемами переймається освіта.

Відповідно і найбільше значення для формування середовища, сприятливого для духовного розвитку особистості, має освітня сфера. Освіта органічно включає всі процеси навчання, виховання та індивідуально-психологічного розвитку особистості, а також процес набуття ним соціального досвіду, тобто соціалізації. Духовно-культурна складова освіти спрямована не стільки на отримання знань і практичних навичок, скільки на особистісний розвиток молоді людини, її залучення до світу культурних цінностей. У зв'язку з цим вітчизняний дослідник В.Долженко вказує на необхідність ускладнення змісту виховання, акцентування уваги на культурологічних виховних аспектах як пріоритетних в освітній діяльності» [63, с.3]. Відтак освіта виступає основним механізмом соціального культурного наслідування, забезпечуючи розвиток молодого покоління у контексті культури власного народу та всієї цивілізації.

Освіта формує духовно-інтелектуальний потенціал нації, особливо молодого покоління. Вона разом із наукою стає головною домінантою в суспільстві. Освіта в XXI столітті безперервна, тобто людина має можливість навчатися протягом усього життя, багаторівнева та платна. Освіта стала головною і необхідною кожному в суспільстві. Без реформування освіти не можливо підняти на вищий щабель розвитку, не

можливо створити цивілізовану державу. ХХІ століття ЮНЕСКО оголосило століттям науки і освіти. Освіта України реформується, входить до європейського простору. Реформи освіти в Україні визначені державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття). Ці реформи спрямовані на розширення сучасної освіти, науки, культури, на якісне навчання і виховання українських громадян. Адже освіта повинна відповідати сучасному цивілізованому рівню, а особливо інтересам особистості, суспільства, держави. Вона повинна повернутися в сторону гуманітарних дисциплін. «Сьогодні система освіти в Україні перебуває в процесі реформування, змістом якого є перехід від класичної парадигми до некласичної» [172, с.19].

П.Сорокін вказує на те, що класична європейська освіта втратила духовні цінності, вона спрямована забезпечити розвиток тільки професійних та інтелектуальних здібностей лишаючи поза увагою моральні якості індивідів [188, с.415]. Змінилася не тільки освіта, змінився для маси молодих людей і сенс її здобуття. Все виразніше проявляється прагматичний характер: отримати високооплачувану професію, зробити кар'єру, досягти успіху тощо. Змінення цінностей не могло не відбитися на змінах у відносинах молоді до освіти. Піднялася цінність висококваліфікованої праці, особливо в комерційних структурах. «За рівнем важливості серед цінностей трудової діяльності на перше місце вийшов чинник – висока оплата праці» [12, с.38]. За соціологічними дослідженнями молоді люди мріють про «хорошу» спеціальність, яка дозволить добре влаштуватись на роботу і отримати високу зарплату. Зараз освіта іде разом із матеріальним благополуччям, стала одним із засобів його досягнення.

Класична система освіти орієнтована на людину інтелектуальну, яка керується наукою, наука стала над моральними цінностями. Х.Ортега-і-Гассет зазначає «спеціаліст прекрасно знає свій маленький закуток всесвіту, але не має найменшого поняття про все інше» [154, с.82–83]. Цей стан «глухоти», так це визначає Х.Ортега-і-Гассет, виник саме через деморалізацію,

дегуманізацію суспільства. В кінці ХХ століття, коли людство опинилося під загрозою свого існування (ядерна загроза, екологічна) стається криза європейської класичної моделі освіти на заміну якій приходить неklasична модель освіти, яка поставила в центр людину моральну, відповідальну за свої дії та високо вимогливу. Україна переходячи з класичної освіти в неklasичну визнає головним пріоритетом гуманітарну освіту, яка дає змогу людині самоудосконалюватися, самозростати і формуватися як цілісна особистість. А. Маслоу схарактеризував її ціль у вигляді самоактуалізації і самотрансценденції молодих людей [139, с.166].

Саме у цій сфері відкриваються можливості для конструювання необхідного соціокультурного середовища, яке може попереджувати або виправляти деструктивні впливи на особистість загальносоціального простору. Важливе значення освіти полягає у її інноваційному характері як транслятора духовних цінностей, оскільки саме вона є визначальним ресурсом інноваційного розвитку інформаційного суспільства. Практика багатьох країн також показує, що ефективність вирішення соціальних проблем на основі розвитку освіти, у тому числі і в духовній сфері, є найбільшою в усіх вимірах: фінансовому, часовому, ціннісному, комунікаційному тощо. Відомий дослідник проблеми К. Гайдукевич вказує, що «освіта в сучасній Україні, як і у всьому цивілізованому світі, відіграє велику роль не тільки як джерело засвоєння результатів систематизованого й адаптованого для сприйняття пізнавального досвіду людства, як чинник входження особистості в інформаційний та соціальний простір, а і як система засобів пробудження духовності людини в умовах пізнавальної діяльності» [44, с. 12]. Саме освітню сферу слід вважати найбільш адекватною для соціально організованого впливу на духовний світ молоді, який без такого впливу все рівно буде зазнавати системних трансформацій, проте вже в умовах дії стихійних соціокультурних чинників, що дуже часто носять деструктивний характер.

Слід сказати, що освіта займає достатньо важливе місце серед духовно-культурних пріоритетів сучасної молоді. Дослідниця А. О. Жабіна провела дослідження, яке стосувалося системи цінностей молоді та місце освіти в ній, де освіта зайняла 7 місце з 11 можливих поступилася таким цінностям, як здоров'я, сім'я, робота, кар'єра, любов, дружба. Але стала вище матеріальних цінностей. А от на питання чи «освіта в наш час нічого не дає» погодились 13% опитаних, проти висловилися 83%, утримались 4%. На вислови «Головне диплом, а не знання» підтримали 9% респондентів, 86% не погодились, 5% утримались і «Без гідної освіти дуже важко домогтися успіхів у житті» підтримали 74%, 22% не згодні і 4% не змогли відповісти. Як ми бачимо, з наведених тверджень студенти високо цінують роль освіти в своєму житті [73].

На нашу думку, методологія соціокультурно-освітнього забезпечення становлення духовної культури особистості має базуватися на використанні провідних інноваційних філософсько-освітніх підходах (гуманітарному, антропологічному, культурно-діалогічному, аксіологічному, онтологічному, екзистенціальному, особистісно-діяльнісному, знаково-контекстному тощо), її ж застосування має конкретизуватися сутнісними характеристиками становлення духовної культури не абстрактної, а характерної саме для сучасного українського суспільства особистості. Цей процес є постмодерним за соціокультурною якістю, тобто він є як нелінійним, обумовлений суб'єктною активністю самої особистості у процесі власного становлення і формування відповідних духовних якостей. Як вказує дослідниця Л. Лазаренко, освіта створює не просто механізми ретрансляції духовної культури, але й передбачає активне включення самої людини в цей процес [111, с.119]. Відповідно особистість, що розвивається, розглядається не стільки як отримувач певної інформації чи ціннісних впливів, а як суб'єкт духовної культури, причому не лише власної, а й свого соціокультурно-середовища, а через нього – і духовної культури суспільства загалом [7, с.67].

Процес формування духовної культури має здійснюватися не як культивування абстрактних цінностей, а як розвиток наявних у особистості духовних потенцій на фоні поєднання їх з розвитком інших здатностей - фізичних, інтелектуальних, психічних, комунікаційних тощо. Обов'язковою передумовою ефективного духовного виховання є розуміння інтегруючої ролі духовного світу особистості у її розвитку всіх її сутнісних сил загалом та врахування соціальної складової цього процесу, тобто впливу процесів комунікації і взаємодії особистості з іншими людьми і світом загалом у власній культуротворчій діяльності. За таких умов духовне становлення молоді особистості відбувається як результат усвідомленого вибору і творення власного світу духовних цінностей і сенсів, які співвідносяться з соціокультурним трансцендентним ідеалом, відображеним у національній і світовій культурі. Загалом, як вказує дослідниця Димітрієва, аналіз проблеми становлення духовної культури особистості дозволяє зробити висновок, що даний процес може здійснюватися тільки за умови активної участі в ньому самої особистості [62, с.46].

Найбільш поширеними є концепції особистісно орієнтованого підходу, які ґрунтуються на визнанні здатності молоді людини самостійно, незалежно і з високим рівнем саморефлексії та креативності реалізувати власну внутрішню потребу до самореалізації, розвитку та розкриття власних сутнісних сил. Особистість, що соціалізується, сприймається як абсолютна цінність, і в основі духовного виховання має лежати активізація її індивідуально-значеннєвої духовної сфери. Існує кілька концепцій особистісно орієнтованого підходу, які обґрунтовують сенс духовного виховання молоді. У роботах низки авторів розробляються освітньо-стратегічні аспекти духовного виховання (В. І. Байденко, А. П. Сидельковського, Н. М. Таланчука, І. А. Зимової, Б. Н. Боденко, Н. А. Морозовой); у концептуальних побудовах таких авторів як Л. І. Новикова, З. А. Малькова, І. П. Іванов, І. М. Ільїнський, М. І. Рижков, М. В. Коротов, О. С. Гребенюк основна увага звернена на обґрунтування механізмів формування

духовних цінностей підростаючого покоління; низка концепцій предметно орієнтована на духовне виховання у соціокультурному просторі освітнього закладу (Ю. К. Бабанський, О. С. Газман, А. Д. Алфьорова, Б. П. Бітінас, В. Г. Бондарев, У. Т. Лісовський. Об'єднує всі концептуальні підходи загальне розуміння духовної культури молоді як складової процесу соціалізації, що здійснюється під домінуючим соціально-освітнім впливом з боку суспільства.

Національний підхід зараз є дуже популярним, хоча і недостатньо розробленим ні в теоретико-методологічному, ні у технологічному плані. У його межах формування духовної культури молоді здійснюється на основі відродження ідей національної духовності. Багато фахівців при цьому ведуть мову про відродження православної духовності, яка протягом усієї вітчизняної історії знаходилася в основі формування національного характеру, національного менталітету, національної культури, і відповідно має визначати і засади національного виховання. Дослідники відзначають такі позитивні для духовного виховання молоді риси національної культури як духовність у вигляді особливої уваги до сфери вічного; відкритість як здатність позитивного сприйняття зовнішніх впливів, зберігаючи свою неповторність; традиційність як опору на народну культуру тощо. У межах цього підходу в основі духовного виховання знаходиться концепт любові до Батьківщини як рушійна сила формування духовної культури молоді. Однак, слід сказати, що тут більше уваги приділяється не стільки власне проблемам духовного розвитку молоді, скільки потребам її національно-культурної самоідентифікації.

Відродження релігійного підходу до формування духовно-моральної культури – це природній для України, після 90-річної перерви, шлях суспільного виховання. Релігія по своїй природі нездатна дати молодим людям певних соціальних стратегій сучасної діяльності. Вона звернена до самих глибин будь-якої свідомості і має метафізичний характер, оцінює життя з позиції вічності. На нашу думку, використання релігійних цінностей,

зокрема, православ'я може відігравати важливу роль у системі духовного виховання, проте цей підхід є малоефективним в якості ціннісно-значеннєвої й змістовної основи виховання, оскільки не дає виходу в реальні сучасні екзистенційні проблеми молоді.

На нашу думку, методологічною основою організації духовного виховання має бути інтегрований підхід, який, з одного боку, поєднує існуючі концептуальні засади освітньої діяльності, а з іншого боку, опирається на філософське розуміння процесу становлення цінностей особистості. Його можна назвати інтегровано-ціннісним, або інтегровано-аксіологічним підходом. Філософську основу такого підходу становить розуміння людини як вищої цінності і самоцілі як освітньої діяльності, так і всього суспільного розвитку, змістовно-концептуальною основою є забезпечення системної цілісності цінностей особистісного розвитку, національних, моральних цінностей, а також пріоритетів соціокультурного середовища стосовно напрямку соціалізації підростаючого покоління.

На практичному рівні реалізацію такого підходу забезпечується низкою характерних рис процесу формування духовної культури молоді.

По-перше, мова йде про суб'єктну інтеграцію, формування цінностей на основі діяльнісного розвитку молодих людей, тобто становлення їх ціннісних орієнтацій у процесі здійснення різних соціальних ролей, у межах яких вони стають активними суб'єктами соціальної діяльності, а саме формування духовних цінностей виглядає як один з аспектів інтегрованої соціальної дії – від цілепокладання до інтеріоризації соціокультурних цінностей.

По-друге, формування духовної культури молоді має орієнтуватися на поведінковий та загалом буттєвий контекст. Іншими словами, духовно-моральні цінності мають бути когерентними з подіями життя молодої людини, формуватися у процесі інтерпретації їх змісту як аспекту вибору тих чи інших форм поведінки чи життєдіяльності. Самі цінності мають представлятися особистості, що соціалізується, як результат оцінки життєвих

подій та узагальнюючих роздумів щодо їх значення у контексті впливу на її самовизначення і самовдосконалення.

По-третє, задіяння у цьому процесі не лише раціональної аргументації та знань, але й емоційної сфери молодшої людини та навіть ірраціонально-трансцендентних чинників формування духовних цінностей. Це неможливо зробити без розвитку емоційної творчості, здатностей до прояву власних емоцій та емпатії та розуміння почуттів і переживань інших людей. Гуманістична етика, яка має лежати в основі духовної культури молоді, не може реалізуватися на рівні особистісних цінностей без формування відповідних емпатичних здатностей.

Безумовно, сюди входять і традиційно загально визнані складові процесу формування духовної культури молоді, пов'язані з оптимізацією змісту та форм освітньої діяльності, поєднанням когнітивної та ціннісної орієнтацій освітнього процесу, отримання молоддю необхідних духовно-моральних цінностей, норм, установок, знань. Тут є важливим і чисто пізнавальний аспект, тобто молодь має отримати доступ до духовних знань та цінностей, тому що зараз вона часто опиняється у духовному вакуумі і про них просто не знає.

Також потрібно задіювати і ті технологічні основи, які вже добре зарекомендували себе у виховному процесі вітчизняної освіти. Необхідним представляється перш за все діалектичний взаємозв'язок духовних цінностей, і моральних норм поведінки з національною самосвідомістю. Формування духовної культури необхідно розглядати як певний синтез морально-етичного, культурно-історичного, етнокультурного аспектів цього процесу. Пріоритетними за змістом мають бути загальнолюдські цінності, а за механізмом інтеріоризації цінностей – національні, відтак молода особистість має включатися у систему загальнолюдських духовно-моральних цінностей на основі використання технології включення національних цінностей у систему світових цінностей. Важливу роль відіграє наявність у молоді

людини полікультурного світогляду, особливо у контексті значущості комунікативної складової духовної культури у сучасному суспільстві.

Нарешті, слід підкреслити і практичну спрямованість формування духовної культури молоді. У межах сучасної методології освітньо-виховної роботи це найкраще здійснювати через включення молоді в соціокультурне проектування, яке забезпечує через практичні дії становлення у особистості цілісної гуманітарно-духовної картини світу, а також створює передумови для формування гуманістичного світогляду і необхідних духовно-ціннісних компетентностей, необхідних для самопізнання, саморозвитку й самореалізації в умовах інформаційного суспільства з його широкими можливостями міжкультурного та міжперсонального діалогу і можливостей усвідомлення власної причетності до глобальних цивілізаційних процесів становлення ноосферного суспільства.

Освіта у контексті проблем духовної культури має розглядатися як спосіб розвинути у людині людське начало, розкрити діяльнісну сутність людини як соціальної істоти, що формується у просторі культури, сформувати у людині здатності до осягнення та інтеріоризації соціальних цінностей та духовних сенсів культури, виховати здатність та прагнення до конструктивного самотворення, саморозвитку й самовдосконалення на духовних засадах. Позитивним результатом освітньої діяльності у духовному вимірі є формування особистості, яка сприйняла позитивний спадок людської культури, і готова до постійного збагачення за рахунок власних духовних зусиль свого внутрішнього світу, а також до активної творчої діяльності у соціокультурному середовищі задля блага інших людей і забезпечення позитивних змін середовища свого буття і світу загалом. Саме у процесі освіти людина набуває здатностей стати творцем себе і власного життя, можливостей здійснювати різноманітні форми соціальної життєдіяльності. Проте слід сказати, що у реальному освітньому процесі, як він сьогодні відбувається, духовно-моральна складова творення сутності людини знаходиться у достатньо латентному стані, не маючи чітко вираженої

конкретики у змісті освіти і дуже часто залишаючись або за її межами взагалі, або у якості периферійного аспекту навчально-виховного процесу, що здебільшого визнається стихійним елементом становлення особистості, що відбувається саме по собі.

Повноцінному становленню й розвитку людину як «суб'єкта власного життя, як особистості в зустрічі з іншими, як індивідуальності перед особою Абсолютного буття»[183,с. 36]. може сприяти тільки така система виховання, яка опирається на цінності й традиції вітчизняної та світової духовної культури. Саме за допомогою високих духовних цінностей, що інтеріоризуються молодого людиною із власного соціокультурного та освітнього середовища, можна забезпечити превентивний вплив, своєрідний імунітет стосовно збереження цілісності особистості.

Найбільшою проблемою на сьогодні є відсутність чітко вибудованої системи виховання, що орієнтується на чітко визначений ідеал у вигляді наочного образу, який би став популярним у молоді як об'єкт для визначення власних цінностей, моделей поведінки та сенсожиттєвих пріоритетів. наявність певного образу, ідеалу, якому варто було б відповідати й до якого прагнути, приводить до дезорієнтації сучасної молоді. За переконанням відомого фахівця В. А. Беляєвої, образ адекватного суспільним та особистісним потребам духовного виховання пов'язаний зі становленням «внутрішньої людини», «що сприйняла б базові основи культури свого народу в ціннісно-значеннєвому сенсі як головний вектор у виборі своєї життєвої позиції стосовно навколишнього світу, у виборі своїх вчинків та дій»[17, с. 5-6].

Прийняття молодого особистістю ціннісних орієнтирів, які мають загальнокультурне значення та визначають розвиток духовної сфери людської особистості, має розглядатися вітчизняною освітою в якості пріоритетної мети становлення людини, у тому числі і як основну ознаку успішності процесу соціалізації. Проте, як вказує дослідниця проблеми Є.Гальцова, «як показує практика, духовно-морального зростання суб'єкту

навчання практично не відбувається: він як і раніше залишається у духовному вакууму власної неосвіченості» [45, с. 28]. Одним з негативних наслідків нехтування проблемою духовної культури молоді є девальвація у сучасній освіті таких ключових понять, як «духовне виховання», «духовне відродження», «духовні цінності», «духовна особистість» тощо.

Можна говорити про відсутність як чітко визначеної мети духовного виховання, так і його результату у вигляді модельного розуміння духовної особистості, тобто такого стану реальної молоді людини, який може розглядатися як результат духовного виховання. Як справедливо вказують дослідники, відсутня цілеспрямована державна політика, зорієнтована на моральне становлення молодого покоління, не визначені цінності, які мають бути сформовані у молоді для адекватного сприйняття і діяльності у світі [111, с.118]. «В сучасних умовах система духовних цінностей та ціннісних орієнтацій молоді є нерозвинутою, вона формується спонтанно й, переважно, середовищем масової культури. Гостро відчувається брак державної підтримки в цілеспрямованій виховній роботі з молоддю... для забезпечення успішного розвитку духовної культури в Україні» [44, с.13].

На цьому фоні у освітньому середовищі мандрують скопища симулякрів типу: формування духовно і фізично здорової людини, виховання громадянина (чи патріота. Чи гуманіста, чи націокультурно самовизначену особистість), підтримка становлення конкурентоспроможної молоді чи акцентування стимулів до самоактуалізації молоді людини. Усі ці абстрактно-метафізичні поняття лише перевантажують педагогічний тезаурус духовно виховання, не лише не сприяючи виробленню його чіткої системи, а й заважаючи цьому процесу. Духовне виховання як система цілеспрямованих дій з чітким теоретико-методологічним підґрунтям має у своїх підвалинах прагнення до конкретного ідеалу. Ефективні системи духовного виховання (наприклад, ієзуїтська) були чітко зорієнтовані на конкретику, маючи при цьому добре розроблену методологію духовного становлення людини. Останнє – найбільш складна проблема у сучасних

умовах, оскільки відсутня сама визначеність цілі духовного виховання молоді в українському суспільстві.

Національний виховний ідеал не може трактуватися у абстрактно-симулякриваному дусі як становлення високоморального, творчого компетентного і активного громадянина. Причина цьому зовсім не академічна – такий ідеал ніколи не буде значимим для молоді на особистісному рівні. З академічної точки зору, на мою думку, у всіх цих презентаційних цілепокладаннях просто відбувається змішування духовних та моральних цінностей, а ще більш конкретно- молоді замість буттєвих, екзистенційних духовних цінностей, що випливають з характеру її соціокультурного оточення та потягів до саморозвитку не зовсім зрозумілі моральні абсолюти. Між тим практика показує, що сама інтерпретація таких моральних норм на особистісному рівні може бути надзвичайно різноманітна, не кажучи вже про те, що з ними мало яка молода людина буде зв'язати свої повсякденні вчинки чи плани на життя [17, с. 5]. Загалом слід констатувати, що реального духовно-виховного ідеалу у вітчизняному культурно-освітньому просторі сьогодні немає.

На нашу думку, серцевиною змісту духовного виховання має стати національний компонент, орієнтований на формування молоді особистості у національній духовній культурі. Поліетнічний компонент, який часто пов'язують з загальнолюдськими цінностями, має виконувати функцію інтеграції національних цінностей до глобалізованої планетарної культури. Дослідники вказують, що загалом змістовне поле духовного виховання формується за рахунок поєднання цінностей національної монокультурності і полікультурності, забезпечення їх взаємної рівноваги [58, с.57]. Це можливо за умови діалогічної форми інтеграції особистості до духовного простору, яке потрібно сприймати не як механічне накладення двох протилежних ідеалів у вигляді цілісності та окремоті, монокультуралізму й мультикультуралізму, як це здійснюється у межах, наприклад принципу

толерантності (сприймати чуже як рівноцінне своєму), але як пошук певної «інтегрованої культури», коли чуже має сприйматися як своє.

Безумовно, в умовах полісуб'єктної соціальності сучасного глобалізованого світу різноманіття духовно-моральних цінностей спостерігається надзвичайне. Молоді важко у ньому зорієнтуватися, а між тим саме сповідуванні особистістю духовні сенси визначають її поведінку і способи взаємодії у суспільстві. У цьому сенсі надзвичайно важливо побудувати процес духовного виховання саме на національних цінностях. Адже в основі життєвого успіху в Україні завжди був історично детермінований культ духовного життя, зокрема, обумовлений і впливом православних духовних цінностей, у той час як трансльована сучасними глобалізованими мас-медіа західна модель «життєвого успіху» завжди орієнтувала особистість на прагматичні, утилітарні цінності та життєвий раціоналізм.

Результатом практичної відсутності у вітчизняній освіті акцентування тих її аспектів, що мають відношення до формування духовної культури, ціннісно-значеннєві орієнтири, які покликані визначати сенсожиттєві орієнтири і систему цінностей сучасної молоді людини, не артикулюються і не підтримуються достатнім чином. Вони не осмислюються у повній мірі, а часто і зовсім, молодим поколінням, що має своїм результатом невизначеність уявлень про своє життя і його ціннісні орієнтири, і відповідно відсутність міцних основ духовної культури, тенденції до постійної їх зміни та нестабільності. Змінити існуюче положення може лише цілеспрямоване й системне культивування цінностей духовної культури, акцентування духовно-моральної складової освітнього процесу, трансформація вітчизняної освіти на засадах пріоритетності духовно-виховної складової.

Необхідність упровадження спеціалізованих проектів щодо формування духовної культури в освітньому процесі та високих технологій, спрямованих на одухотворення навчального процесу визначається необхідністю через формування духовної особистості підрастаючого

покоління максимізувати конструктивно-перетворюючий потенціал українського суспільства, що опирається як на національні традиції, так і на найвищі досягнення людського духу у загальнокультурному вимірі. Виконавши цю свою місію, вітчизняна система освіти зможе вирішити і інші завдання глобального характеру, пов'язані з необхідністю збереження та примноження духовно-моральних цінностей національної культури в умовах широкої експансії у вітчизняному соціокультурному просторі псевдодуховних життєвих орієнтирів, що нав'язуються транснаціональною масовою культурою при допомозі мас-медіа.

На нашу думку, в основі стратегії цілеспрямованого формування духовної культури молоді має лежати саме принцип ставлення до цього процесу як до формування інноваційного потенціалу українського суспільства. Відповідно будь-які форми вирішення цієї проблеми можливі лише як співпраця з носіями культури, самими молодими людьми. Самоактуалізація, самореалізація, самотворення молодим поколінням самого себе і є процесом становлення його духовної культури, зміст якої має цілеспрямовано культивуватися за рахунок перш за все формування мотивів розвитку та діяльності молоді. Освітня практика показує, що саме духовно вмотивований саморозвиток молоді особистості є найбільш надійною основою інтеріоризації нею соціально значимих духовних цінностей.

Молода людина є активним суб'єктом освоєння духовних цінностей, формуючи власний духовний світ на основі індивідуально вмотивованого вибору, у відповідності зі своїми ціннісними орієнтаціями. Цей процес відбувається у будь-якому випадку, оскільки пошук і створення власних сенсів є онтологічними властивостями людської свідомості. Активність суб'єкта, що знаходиться у процесі соціалізації, проявляється у тому, що він освоєє духовні символи культури не просто відображуючи їх значення, а трансформуючи у власні особистісні змісти. У процесі формування духовної культури відбувається перетворення соціально значимого досвіду, і відповідно родовий (соціальний, національний) зміст культури

трансформується в особистісні сенси й цінності молоді людини, культурні феномени як об'єктивні характеристики буття особистості стають її внутрішнім надбанням, забезпечують подальший духовний розвиток молоді людини, а на цій основі – і розвиток суспільства.

Дослідники цілком справедливо вказують, що «необхідно здійснювати проектування освітнього процесу, спрямованого на формування ціннісно-значеннєвих орієнтирів духовно-моральної культури молоді» [17, с.13]. Мова йде про розробку в першу чергу методологічних підходів до визначення конкретних виховних технологій. Поєднання методології та технологій можливе на проектному рівні, а система проектів може розглядатися як механізм вирішення проблеми трансформації вітчизняної освіти у духовно-ціннісному вимірі. Проектування освітнього процесу як процесу формування духовної культури молоді потрібно розуміти як системну соціокультурну інновацію, тому що при цьому розкриваються теоретико-методологічні засади виховного впливу на молодь на основі реалізації певних моделей духовно-морального виховання, які визначають зміст соціокультурного та освітнього середовища соціалізації вітчизняної молоді.

Має бути теоретично обґрунтована модель формування духовної культури молоді як структурно-функціональної і природовідповідної системи морально-етичних цінностей, поєднаних з професійним становленням. Така модель має функціонувати як діяльність соціальних інститутів виховання та соціалізації, що діє на принципах системності, функціональності, структурності та цілісності діяльності. Становлення та розвиток такої моделі має здійснюватися у відповідності з потребами суспільства, окремих стратифікаційних груп чи особистості щодо задоволення потреб у духовному розвитку, ціннісній самоідентифікації та на цій основі - самореалізації особистості.

Проблема формування духовної культури молоді на проектно-модельному рівні вимагає поєднання низки підходів, що інтегрують загальнотеоретичні та праксеологічні виміри проблеми, серед них

філософський, психолого-педагогічний, історико-ментальний, соціокультурний, геополітичний, інформаційно-цивілізаційний, трансцендентний тощо. Модель формування духовної культури стосується розвитку духовно-ціннісного потенціалу, який розглядається як захист молоді людини від антикультурного впливу соціокультурного середовища у процесі соціалізації на основі залучення особистості до духовно-етичних цінностей. Одним з аспектів реалізації такої моделі є суттєве покращення морально-психологічного клімату у суспільстві за рахунок зростання комфортності особистості у системі комунікаційних відносин у власному буттєвому середовищі на основі сформованої здатності до адекватного оцінювання своєї діяльності та поведінки інших людей.

Одним з аспектів проблеми є редукування методологічно обґрунтованих підходів до формування духовної культури молоді до емпірично верифікованих показників у вигляді цілісної системи методик і технологій діагностики формування духовно-моральних цінностей особистості. Як би могли застосовувати суб'єкти освіти, виховання, соціалізації молоді. Емпірично визначені показники ефективної дієвості різних механізмів впливу на духовну культуру молоді не лише забезпечують достовірність й об'єктивність визначення ефективності соціалізуючого впливу соціальних інститутів чи конкретних суб'єктів освіти і виховання, а й сприяють налагодженню зворотного зв'язку між структурами культурно-освітньої сфери та складовими соціальної структури українського суспільства.

На нашу думку, такі емпіричні показники, з одного боку, мають показувати когерентність трансформаційних процесів соціокультурного простору постмодерного зразка з розвитком духовної культури молоді як у статичному вигляді (рівень духовної культури), так і у динамічному вимірі (темпи і характер змін та варіативність). З іншого боку, вони мають відображати сформованість духовної культури молоді особистості на рівні її окремих елементів (рівень духовних запитів, морально-етичні знання,

ціннісна мотивація поведінки, характер сенсожиттєвих пріоритетів та життєвих планів, образ життя, рівень та спрямованість соціокультурної активності тощо). Така система показників може бути покладена як у основу розробки конкретних напрямів духовного виховання підростаючого покоління, так і слугувати матрицею застосування систем моніторингу щодо процесів формування духовної культури молоді.

Особливо слід підкреслити таку рису проективно-модельного підходу до процесу формування духовної культури молоді, як її превентивно-випереджальний характер. Сформована на основі проектних уявлень евристична модель духовно розвиненої особистості певною мірою може розглядатися як аттрактор усієї духовно-виховної роботи, а науково обґрунтовані атрибутивні якості духовної особистості дають можливість закласти у процес соціалізації формування таких її якостей, які дадуть можливість уникнення чи попередження деструктивного впливу соціокультурного середовища. Безумовно, це можливо лише по-перше, при застосуванні резонансного та скоординованого впливу на молодь соціальних інститутів, що відповідають за процес соціалізації, по-друге, при опорі на самовиховні, самореалізаційні й самоорганізаційні процеси формування духовного світу молоді

Особлива увага має бути спрямована не просто на процес соціалізуючого впливу як відтворення духовних цінностей суспільства особистістю, а на перетворення цих цінностей у духовно вмотивований інноваційний потенціал особистості щодо творчого перетворення себе і навколишнього середовища. Потрібно мати на увазі, що проєктовані духовні потреби, інтереси та цілі молоді набувають у сучасних умовах іншого змісту і загалом мають відповідати прагненням молоді до інноваційної трансформації соціокультурного оточення через формування у себе нових духовних цінностей та відповідного їм способу життєдіяльності. Це забезпечує використання інноваційного потенціалу молоді у соціокультурних трансформаціях на основі стимулювання процесів її самоактуалізації.

В соціокультурному просторі українського суспільства пошуки механізмів формування та розвитку духовної культури молоді відбуваються у контексті системних соціальних змін та відповідних трансформацій духовно-моральних цінностей молодого покоління. На сьогодні цілком зрозуміло, що сприйняття молоді як об'єкта виховного впливу є неадекватним ситуації, на перше місце висувається стимулювання інноваційного потенціалу молоді до самотворення на основі духовних цінностей. Виховна патерналістська модель соціалізації, яка характеризується прагненням просто транслювати у молодіжне середовище певних духовних еталонів на основі поєднання національних та загальнолюдських цінностей не відповідає ні природі постмодерного суспільства, ні прагненням самої молоді, ні завданням розвитку нашої країни.

Акцентування інноваційної складової становлення духовної культури молоді вимагає створення інноваційної моделі духовного виховання та загалом соціалізації підростаючого покоління. В її основі знаходиться процес створення у внутрішньому ціннісному просторі особистості установок на конструктивну соціальну поведінку та духовні цінності шляхом накопичення позитивних настанов як цілеспрямованого, так і стохастичного характеру у просторі буття і відповідно свідомості молодих людей. Разом з тим дана модель передбачає наявність механізмів вирішення суперечностей між новими духовними та старими матеріально-прагматичними цінностями на користь перших шляхом самоактуалізації ресурсного потенціалу молодої особи до духовного оновлення за рахунок впливу соціокультурного середовища. Результатом реалізації моделі є поєднання зовнішніх соціокультурних та внутрішніх самореалізуючих ресурсів молодої людини у процесі становлення та розвитку її духовної культури.

Таким чином, в основі духовного розвитку молоді лежить не стільки транслювання їй духовних цінностей суспільства, скільки конституювання практики включення молодих людей у соціально-інноваційні технології актуалізації їх потенціалу. За таких умов навіть уже сформовані в умовах

негативного впливу соціуму стереотипи негативних традицій та споживацьких цінностей можуть виступати каталізатором духовного розвитку особистості у вигляді трансформації ціннісних основ соціальної активності із залученням духовного потенціалу українського суспільства. Безумовно, такий вплив змістовно має ґрунтуватися на уже наявних у молодіжному середовищі вкрапленнях високих духовних цінностей, наприклад, у вигляді народних традицій чи соціально-професійних цінностей.

На загальносоціальному чи регіональному рівнях реалізація такого підходу вимагає створення цілісного багатofункціонального соціального та освітньо-культурного середовища за участю різноманітних суб'єктів соціалізуючого впливу - освітніх та культурних установ, мас-медіа, громадських молодіжних організацій, спільнот в он-лайн мережах тощо. Реалізувати таку модель виховного впливу можна на рівні спеціалізованої державної програми духовного виховання, а на регіональному рівні – як спеціалізований проект цього ж напрямку. В основі ефективності таких проектів лежить установлення відповідності між ресурсно-соціалізуючим потенціалом такого інтегрованого соціалізуючого середовища та потенціалом духовного розвитку молоді. Відповідно доцільно здійснювати узгодження цих компонентів розвитку духовної культури особистості у вигляді змістовних кореляцій. Наприклад, дослідниця Н.Трубіна вважає, що основні складові формування духовної культури людини визначаються моральною, естетичною та релігійною сферами, і в свою чергу «усі три складові духовного життя знаходять своє вираження в почуттях, роботі розуму й активності» [203, с.48]. Безумовно, можливі і інші схеми чи цілі системи взаємообумовленості духовного розвитку молоді особистості та впливу на цей процес соціокультурного середовища, проте сам принцип врахування цієї взаємодії має бути незмінним у процесі створення моделі культурного розвитку підростаючого покоління.

У межах такої моделі по-перше, відкриваються можливості активного розвитку духовного світу молоді особистості та збагачення її соціокультурних потреб та інтересів, а по-друге, взаємоузгоджуються та значною мірою інтегруються морально-ціннісні ресурси та тенденції розвитку підростаючого покоління та соціокультурного середовища, що забезпечує соціоцентричну спрямованість процесу самоактуалізації молоді. Відтак забезпечується поєднання системно-соціокультурного, що ґрунтується на раціональному використанні духовних ресурсів суспільства, та особистісно-орієнтованого, що ґрунтується на стимулюванні духовної активності молоді, напрямів духовного розвитку підростаючого покоління. Ефективність стимулювання молодого покоління до самостійного вибору шляху духовного розвитку вимагає суттєвої перебудови діяльності інститутів соціалізації на основі розробки технологій «резонансного» і скоординованого здійснення духовно-виховних функцій.

Одним з аспектів мобілізації духовного ресурсу українського суспільства як соціалізуючої детермінанти слід вважати використання національних духовних надбань, орієнтацію на пріоритетність завдань формування національно-культурної самоідентифікації підростаючого покоління, а також так важливу складову опори у процесі соціалізації на власний досвід особистості, як історико-культурний діалог між поколіннями.

У будь-якій країні освіта має національний характер. Адже на спадщині і традиціях минулого повинна утверджуватися і формуватися освіта, збагачуватися духовність нашого молодого покоління. Освіта формує у молоді людини особистість, відчуття належності до конкретного соціуму. Освітня діяльність є одночасно і соціалізацією молоді людини, бо в процесі навчання вона здобуває не тільки наукові знання, але й знання життєвого досвіду. Отже, освіта повинна бути спрямована до культурно-духовних витоків, національного відродження.

Сьогодні Україна орієнтована на правову державу, парламентський устрій, ринкову економіку – це є надбанням розвитку людства. XXI століття

– століття в якому особливе значення здобула освіта і особливо вища. Саме від якості освіти залежить моральний, духовний і культурний, інтелектуальний рівень народу. Розуміння необхідності інтеграції в світове співтовариство, намагання стати повноправним членом культури Європейського союзу, необхідно орієнтуватися на гуманізацію і демократизацію освіти.

Освіта повинна повернутися до національних джерел, традицій. Саме молодь повинна виховуватись на цих духовних засадах, знати свої стародавні духовні джерела, оволодіти сумою знань і навиків, які б підготували її до суспільного життя відповідно із законами не тільки соціуму, але і природи. Під цими впливами можна уже побачити нову генерацію молодих людей, які заперечують минулі пріоритети, цінності, світовідчуття, шукають нових альтернативних шляхів самовивчення світу і самовдосконалення.

Теперішня молодь ставить головним показником як в освіті так і в інших детермінантах духовної культури свободу думки, філософське осмислення життя та цінностей в пріоритеті духовності, що відкриває істинні цінності життя. Освіта XXI століття повинна давати глибокі пізнання життя, Всесвіту, творче осмислення і освоєння – ноосфери, яка нам передалася від минулих поколінь, формувати не просто спеціаліста своєї справи, а людину як особистість, здійснювати пошуки шляхів зміни суспільства на краще в економічному, соціальному, культурному аспекті. В XXI столітті, коли людство заговорило про світові кризи, глобальні проблеми, планетарну культуру, економічну кризу тощо це потреба звернення до духовності, до загальнолюдських цінностей, до професійної освіти, яка грає важливу роль в духовному становленні молодого покоління, в її гармонічному розвитку. Гуманізація освіти стала невідкладним завданням, а також боротьба з професійним кретинізмом, тобто вузькістю кругозору знань і вмінь, повна некомпетентність за межами своєї вузької спеціалізації, відмова бачити картину світу вцілому і творчо мислити. Адже людські знання не можуть обмежуватися тільки в сторону вивчення і розвитку своєї спеціальності,

людина повинна пізнавати прекрасне, культурне, духовне, розкривати в собі творчі здібності в своїй професійній сфері, шукати інновацій, перетворювати знання в самореалізацію, розвивати свій творчий потенціал.

Проектування процесу становлення духовної культури молоді людини потрібно здійснювати стосовно конкретного соціокультурного середовища її буття. При цьому набуття соціальної зрілості включає як стохастичні механізми, пов'язані із поступовим дорослішанням молоді людини, так і фактори, які можуть бути цілеспрямовано скоординовані для забезпечення сприятливого для духовного розвитку особистості соціокультурного середовища. За рахунок цього забезпечується необхідне функціонування духовного життя суспільства в конкретному соціальному часі й просторі і створюється буттєвий простір, в якому особистість стимулюється до вибору чи зміни духовних цінностей, способів життєдіяльності, виборів соціальних ролей, сенсожиттєвих пріоритетів, потреб та інтересів, способів взаємозв'язку з іншими людьми тощо у процесі власного саморозвитку. Загалом при створенні такого духовно-соціалізуючого простору необхідно синтезувати виховні впливи на простір буття особистості у двох вимірах - соціально-територіальному та соціально-ціннісному, і це є суттєва проблема, оскільки дуже часто тут спостерігаються значні суперечності, передусім стосовно трансляції ціннісних норм у конкретні соціально-просторові структури.

Сам процес духовного виховання має здійснюватися з урахуванням індивідуальних задатків кожної молоді людини та окремих субкультурних груп молоді, у системному вигляді стосовно становлення духовних якостей молодих людей. Якщо мова йде про навчально-виховний процес у освітньому закладі, то очевидно, що мова у першу чергу має йти про створення у цьому процесі проблемних ситуацій, що вимагають від особистості вибору та орієнтації в духовно-моральних цінностях і сенсах, у контексті співвіднесеності їх індивідуального та трансцендентно-соціокультурного змісту. І на освітньому, і на загальносоціальному рівні

вирішальне значення має створення духовно-конструюючого середовища соціалізації молоді, де вмотивування її до духовного розвитку буде відбуватися як процес самостійного його вибору у процесі комунікації з соціокультурним середовищем та іншими людьми.

Спираючись на наявні дослідження щодо конкретики організації духовного виховання у відповідному освітньо-культурному середовищі [219], можна зробити висновок, що функціонування такого середовища передбачається на основі використання принципів дієво-образного, дієво-розумового, дієво-сенсового, дієво-практичного цілепокладання, а також використання в освітньому процесі низки психологічних підходів, таких як актуалізації, занурення, груповий тощо.

На етапі актуалізації відбувається пробудження потоку свідомості молодій людині, у результаті чого остання відкриває в собі «буття» на основі глибинного переживання свого життя у контексті сприйнятого як частина свого світу соціокультурного середовища. Механізмом здійснення цього процесу є дієво-образне цілепокладання освітнього процесу, у межах якого відбувається рух свідомості молодій людині від уроджених поведінкових реакцій символічного сприйняття духовного досвіду людства.

У межах етапу дієво-розумового цілепокладання основним об'єктом культивування є діюча думка, розвиток якої активізує когнітивну активність молодій людині стосовно систематизації отриманих знань у сфері духовної культури через такі форми діяльності, як асоціативні схеми, образне конструювання, модельне проектування тощо. На етапі дієво-сенсового цілепокладання для молодій особистості відкриваються трансцендентні сенси духовних цінностей, що стає основою розвитку власних символічних дій у межах яких виникає переживання знакових для даної особистості деталей його повсякденного буття, а зрештою - переживання абсолютного, духовних цінностей, що знаходяться над процесом повсякденної життєдіяльності. Так забезпечується взаємозв'язок екзистенційних та трансцендентних духовних цінностей підростаючого покоління.

На етапі дієво-практичного цілепокладання молодою людиною здійснюється проектування втілення своєї самості в екзистенційно-соціокультурний контекст, на цій основі формується власний духовний світ особистості у освітньо-виховному процесі, когерентний духовним цінностям його соціального оточення. Змістовним завершенням даного циклу формування духовної культури молодої людини є етап занурення, у межах якого вона починає відчувати себе частиною людської культури, і більш широко – універсуму, сприйнявши як свій природний стан знаходження у просторі безмежних зв'язків і відносин з навколишнім світом. Практичним виходом даної технології передбачається діяльність молодої людини щодо створення на духовних засадах власного соціокультурного мікросередовища, у межах якого вона може ефективно інтегруватися до соціокультурних середовищ різного рівня.

На всіх етапах освітньо-виховного процесу щодо формування духовної культури молоді має бути дотриманий основний принцип соціальної обумовленості індивідуальних духовних цінностей, тобто постійно має бути очевидним для молодої людини глибинний зв'язок її індивідуальної системи цінностей із загальнолюдськими духовними символами і змістами. Важливим аспектом також є інтеграція пізнавального й ціннісного компонентів у процесі духовного виховання, інтеграція когнітивної діяльності й духовно-моральних орієнтаційсвідомості, що забезпечує єдність навчання та виховання і формує єдиний процес духовно орієнтованої соціалізації особистості.

Таким чином, освіта є одним з найголовніших показників якості життя суспільства, вона впливає на його економічний та культурний розвиток. Вона представляє собою своєрідний соціальний інститут, без якого нація не в змозі самоідентифікуватися і розвиватися. Освіта повинна бути пов'язаною з духовною культурою, повернутися до гуманізації, спрямованою на національне відродження. Сучасна освіта дає змогу удосконалювати здібності учнів та студентів, самостійно аналізувати і висловлювати свою думку, відстоювати свою позицію. Все це в майбутньому, після завершення

навчання, дасть змогу орієнтуватися в суспільних процесах, а також впливати на прийняття суспільних рішень, адаптуватись до суспільного середовища. Тому освіта стає одним з головних детермінантів в духовній культурі молоді.

Висновки до третього розділу

Естетичний розвиток виступає однією з найбільш важливих форм становлення духовної культури, і у світі, де домінує перформативне ставлення до дійсності, саме воно має повернути рівновагу в духовний світ молоді та гармонію в її розвиток, будучи серйозною перепорою споживацьким та гедоністським цінностям масової культури. Мистецтво основною масою вітчизняної молоді сприймається через стандарти розваг та споживацького ставлення до культурних цінностей. Загальною основою впливу на духовну культуру молоді у контексті мінімізації негативних наслідків поширення масової культури слід вважати формування у молодого покоління естетичного розуміння життя, коли визначальне значення має цінність прекрасного в будь-якій формі. Сформованість естетичного смаку дозволяє молодій особистості вільно орієнтуватися у соціокультурному оточенні, гармонізуючи своє буття та світобачення, а з іншого боку – слугує змістовно-ціннісною основою розвитку її творчого потенціалу.

Ставлення молоді до техніки постійно змінювалося, однак для сучасного молодого покоління інформаційна техніка фактично стала творцем нової реальності, створюючи нові сфери діяльності з новими цілями життя. У центрі уваги цього аспекту духовної культури молоді стоїть проблема взаємодії людини з навколишнім середовищем, суттєво модифікована новими науковими досягненнями. У ціннісному відношенні для духовної культури молоді найбільш значимими є імперативи постнекласичної науки, що визначають процеси науково-технічного розвитку у контексті духовних цінностей і духовної мотивації людської діяльності. Інтеграція науки,

техніки, мистецтва, духовно-моральної сфери приводять до того, що формується певне синкретичне соціокультурне середовище соціалізації підростаючого покоління. За своїми потенціальними можливостями воно цілком відповідає постмодерному ідеалу максимального розвитку та прояву сутнісних сил кожної людини.

Сьогодні у духовній культурі нашого суспільства широко представлена релігійна культура у вигляді цінностей та форм діяльності, сформованих під духовним впливом релігії. Релігійність переважної більшості молодих людей є номінальною, у реальному житті вони орієнтовані на цінності секулярного життя, а здебільшого – і на цінності масової культури. Найбільше значення у плані формування духовної культури молоді має культуротрансляюча функція релігії, яка репрезентована, зокрема, у неінституціалізованій формі релігійності. У межах моральних пошуків підростаючого покоління постають нові можливості створювати відповідну до епохи систему цінностей, основним критерієм якої є взаєморозуміння, співпраця, саморозвиток. Що стосується прояву та форм соціальної активності молоді, то тут найбільше значення має політична культура. Активна участь молоді в політичній діяльності здебільшого відбувається під соціоцентричними лозунгами, що свідчить про орієнтації політичної культури молоді на соціальні потреби українського суспільства. Духовність політичної культури молоді вирішальною мірою залежить від того, чи вона пронизана такою національною ідеєю, яка дозволяє підростаючому поколінню визначити свою громадську позицію, відчутти свою значимість в суспільстві.

Процес формування духовної культури вітчизняної молоді визначається необхідністю застосовувати ефективні методологію та технології як системну протидію впливу масової культури та акцентування її інноваційного соціального потенціалу, що зміщує акценти у бік розвитку активності підростаючого покоління. Створення оптимальної інтегративної взаємодії внутрішньо-особистісних та зовнішньосоціальних чинників духовного становлення молодої людини визначають, у якому напрямі будуть

використані її ресурси саморозвитку. Гармонізація потенціалів духовного розвитку індивіда і соціокультурного середовища його буття, а також максимізація потенціалу його соціо- та гуманоцентричного розвитку є справою всього суспільства, хоча насамперед цими проблемами переймається освіта. Важливе значення освіти полягає у її інноваційному характері як транслятора духовних цінностей, оскільки саме вона є визначальним ресурсом інноваційного розвитку інформаційного суспільства. Цей процес є постмодерним за соціокультурною якістю, він є нелінійним, обумовленим суб'єктною активністю самої особистості у процесі власного становлення і формування відповідних духовних якостей. Відтак процес формування духовної культури має здійснюватися не як культивування абстрактних цінностей, а як розвиток наявних у особистості духовних потенцій. Філософську основу такого підходу становить розуміння людини як вищої цінності і самоцілі як освітньої діяльності, так і всього суспільного розвитку.

Найбільшою проблемою на сьогодні є відсутність системи виховання, що орієнтується на чітко визначений ідеал у вигляді наочного образу, який би став популярним у молоді як об'єкт для визначення власних цінностей, моделей поведінки та сенсожиттєвих пріоритетів. Немає і модельного розуміння духовної особистості, тобто такого стану реальної молодої людини, який може розглядатися як результат духовного виховання. Вирішення проблеми можливе у межах стратегії цілеспрямованого формування духовної культури молоді як інноваційного потенціалу українського суспільства. Проектування освітнього процесу як процесу формування духовної культури молоді потрібно розуміти як системну соціальну інновацію, тому що при цьому розкриваються можливості виховного впливу на молодь на основі реалізації певних моделей духовно-морального виховання, які визначають зміст соціокультурного та освітнього середовища соціалізації.

У центрі виховного впливу має бути не відтворення духовних цінностей суспільства особистістю, а перетворення цих цінностей у її духовно вмотивований інноваційний потенціал щодо творчого розвитку себе і соціокультурного середовища буття. Проектовані духовні потреби, інтереси та цілі молоді набувають у сучасних умовах іншого змісту і загалом мають відповідати прагненням до інноваційної трансформації соціокультурного оточення через формування у себе нових духовних цінностей та відповідного їм способу життєдіяльності. Це забезпечує використання інноваційного потенціалу молоді у соціокультурних трансформаціях на основі стимулювання процесів її самоактуалізації. Акцентування інноваційної складової становлення духовної культури молоді вимагає створення інноваційної моделі духовного виховання та загалом соціалізації підростаючого покоління. В її основі знаходиться процес створення у внутрішньому ціннісному просторі особистості установок на конструктивну соціальну поведінку та духовні цінності шляхом накопичення позитивних настанов як цілеспрямованого, так і стохастичного характеру у просторі буття і відповідно свідомості молодих людей. Реалізувати таку модель виховного впливу можна на рівні спеціалізованої державної програми духовного виховання, а на регіональному рівні – як спеціалізований проект цього ж напрямку.

Основні положення третього розділу висвітлені у наступних публікаціях:

Освіта та наука в соціокультурному просторі/ О. І. Лопуга // Перспективи. Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. – Одеса, 2006. – № 2 (34). – С. 66–69.

Духовна культура студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Частина I / О. І. Лопуга // Наукове пізнання: методологія і технологія. Серія: філософія, соціологія, політологія. – Одеса, 2012. – № 1 (28). – С. 99–103.

Духовна культура студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Частина II / О. І. Лопуга // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: філософія, політологія, соціологія.–Одеса, 2012. –№1 (51). – 2012. – С. 72–78.

Проблема моралі і гуманізації молоді в сучасному українському суспільстві / О. І. Лопуга // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: філософія, політологія, соціологія. – Одеса, 2015. – 1 (63). – С. 61–67.

ВИСНОВКИ

У висновках запропоновано основні результати дослідження, які підтверджують вирішення наукового завдання – визначення соціально-філософської предметності духовної культури сучасної української молоді та її конкретних характеристик як соціокультурної реальності та об'єкта наукового пізнання.

Узагальнений аналіз наявних досліджень духовної культури сучасної молоді дає підстави зробити висновок щодо її розуміння на основі інтерпретації культури як феномену, який у своєму духовному вимірі надає смисли людському буттю у всій тотальності його проявів. Сутністю духовної культури є набування сенсу життя у вигляді усталених на особистісному рівні ціннісно-смыслових життєвих орієнтирів, що здійснюється на основі трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості.

В основі соціально-філософського дискурсу дослідження духовної культури молоді має лежати проблематика взаємозв'язку та взаємодетермінації особистісного духовного розвитку та духовного життя суспільства загалом. У межах соціально-філософського дискурсу духовна культура особистості має аналізуватися як процес набування людиною людського через інтеграцію до соціального простору свого буття. Специфіка соціально-філософського дослідження духовної культури молоді визначається тим, що вона пов'язана з процесом становлення особистості в умовах можливостей свідомого вибору нею ціннісних альтернатив і має вирішальне значення для формування майбутнього соціуму, яке визначається ціннісними орієнтирами підростаючого покоління. Відповідно соціально-філософський аналіз має концентруватися з одного боку, на проблемах трансформації загальнодуховних цінностей у особистісні сенсожиттєві пріоритети молоді, а з іншого – на впливі інноваційних трансформацій духовної культури підростаючого покоління на процес проектування загальносоціальних змін. Розкриваючи соціально-філософський зміст

поняття духовної культури молоді, слід насамперед підкреслити його системостворюючий стосовно суспільного розвитку потенціал.

Специфіка духовної культури української молоді як постмодерного феномену визначається тим, що у постмодерному дискурсі молодь – це поняття не лише соціально-демографічне, а й соціально-історичне, пов'язане з суміщенням процесів активного освоєння соціальних ролей та радикальних соціокультурних трансформацій. Постмодерна культура соціалізації ґрунтується на тому, що молоде покоління здатне адаптуватися до соціальних умов, які є сприятливими для подальшого розвитку суспільства, на основі постмодерних ціннісних установок у всіх сферах діяльності. Перспективи становлення високодуховної постмодерної культури в українському суспільстві пов'язані з формуванням такого соціокультурного типу особистості, який би був здатний до самоорганізації як у духовно-культурному, так і в соціально-конструктивному вимірі. На практиці ми маємо прояви здебільшого негативних тенденцій культури постмодерну, пов'язані з впливом масової культури. У новій ієрархії системи духовних цінностей превалюють нігілістичні складові, соціально-психологічні диспозиції молодої людини характеризуються ціннісним дистанціюванням від моральних абсолютів, соціально-інноваційний потенціал молоді проявляється не стільки самостійною творчістю стосовно себе і навколишнього середовища, скільки відчуженням від наявної соціальної дійсності. Безпосереднім виявом постмодерної духовної культури молоді є формування молодіжних субкультур, що представляють собою своєрідне поєднання духовних цінностей та поведінкових моделей. У межах молодіжних субкультур відбувається значна частина процесу соціалізації підростаючого покоління, проте не менш важливо, що за їх рахунок відбувається оновлення суспільства загалом. Основна увага суспільства має бути звернена на формування здатності нового покоління до креативних соціоцентричних дій, виходячи зі здатності до самотворення та самореалізації у межах власних ресурсів.

Соціально-філософська предметність духовної культури в контексті молодіжної проблематики пов'язане зі становленням особистості в умовах динамічно мінливого соціокультурного оточення, і саме це визначає специфіку методології дослідження. Духовна культура молоді виступає як система сукупності цінностей і змістів у єдності з соціальними механізмами, які ці цінності продукують та змінюють. Її аналіз ґрунтується на використанні усталених філософських методів, які, на наш погляд, є найбільш перспективними при дослідженні духовної культури сучасної молоді в Україні: онтологічний підхід виявляє закономірності духовного буття людини, гносеологічний підхід розкриває його сутність та структуру, аксіологічний підхід встановлює взаємозалежність сенсу життя для соціальних цінностей, логіко-когнітивний підхід дає можливість представити досліджувальний об'єкт у вигляді логіки понять.

Окремо слід виділити особистісний та евристичний підходи, які дали можливість акцентувати увагу на евристичній особистості, під якою ми розуміємо активного суб'єкта, основою діяльності якого є постійна спрямованість на креативність як новації, інновації, творчість і конструктивний спосіб мислення, що приносить користь у різних видах діяльності. Евристична особистість допомагає найбільш повному розкриттю культурних та цивілізаційних основ прийняття рішень конкретної персони. Підхід до духовної культури молоді як до системи, що самоорганізовується дає можливість використати евристичний потенціал когнітивно-системних підходів як результату упорядковуючої ролі свідомості та сучасного системного мислення у розвитку сучасної гносеології.

Відповідно поєднання системної та синергетичної методологій дає можливість представляти та аналізувати духовну культуру молоді як таку, що осмислюється у вигляді відкритої, динамічної та рівноважної системи. При всьому різноманітті до розуміння духовного виміру взаємозв'язку особистості з соціокультурним середовищем спільною домінантною ідеєю філософських настанов є визнання духовно-культурної автономності

людини. Як соціальна істота людина своєю духовною культурою визначає різноманіття формування нових і різноманітних видів соціальних зв'язків, спільнот і комунікацій. Відтак одним з аспектів методології дослідження духовної культури молоді є визначення співвідношення індивідуальної та соціальної її складової на основі принципу людиновимірності. У цьому контексті пізнання необхідні як соціокультурний, системний, структуро-функціональний тощо, так і підходи у межах екзистенціальної філософії, феноменології і у постмодерністському дискурсі (особистісний, аксіологічний, евристичний тощо).

Духовна культура молоді у реальному соціокультурному вимірі найбільш всебічно репрезентується системою цінностей, на основі якої її представники визначають власні сенсожиттєві пріоритети та способи життєдіяльності. При цьому детермінуючий вплив сучасного соціокультурного середовища на духовну культуру молоді проявляється передусім як вплив на процес становлення внутрішніх цінностей підростаючого покоління. Наявні дослідження фіксують матеріалістичну спрямованість інтенцій ціннісного розвитку особистості, відірваність від високих духовних цінностей, сенсожиттєву дезорієнтацію з домінуванням амбівалентності. Це є результатом невідповідності духовного виробництва та репрезентації морально-етичних цінностей соціокультурним характеристикам української молоді. В основі розвитку українського суспільства відсутня система чітко сформованих і артикульованих цінностей, які могли б стати основою формування духовної культури молоді. Зусилля мають бути спрямовані на максимізацію інноваційного потенціалу духовної культури молоді як найбільш відкритої до змін у процесі соціалізації за рахунок гармонічного поєднання традиційної та інноваційної культури. Одним з аспектів становлення духовної культури молоді, яка одночасно носить інноваційний характер і відповідність високим моральним цінностям, слід вважати концептуальний підхід у межах так званої «культури миру», яка

має реалізовуватися не просто як адресат певних формуючих впливів, а як стратегічний ресурс розвитку людства.

Соціокультурні репрезентації духовної культури української молоді проявляються у основних сферах духовного життя суспільства. Мистецтво основною масою вітчизняної молоді сприймається через стандарти розваг та споживацького ставлення до культурних цінностей. Загальною основою впливу на духовну культуру молоді у контексті мінімізації негативних наслідків поширення масової культури слід вважати формування у молодого покоління естетичного розуміння життя, коли визначальне значення має цінність прекрасного в будь-якій формі. У ціннісному відношенні для духовної культури молоді найбільш значимими є імперативи постнекласичної науки, що визначають процеси науково-технічного розвитку у контексті духовних цінностей і духовної мотивації людської діяльності. Релігійність переважної більшості молодих людей є номінальною, у реальному житті вони орієнтовані на цінності секулярного життя, а здебільшого – і на цінності масової культури. Найбільше значення у плані формування духовної культури молоді має культуротрансляюча функція релігії, яка репрезентована, зокрема, у неінституціалізованій формі релігійності. У межах моральних пошуків підростаючого покоління постають нові можливості створювати відповідну до епохи систему цінностей, основним критерієм якої є взаєморозуміння, співпраця, саморозвиток. Активна участь молоді в політичній діяльності здебільшого відбувається під соціоцентричними лозунгами, що свідчить про орієнтації політичної культури молоді на соціальні потреби українського суспільства. Інтеграція науки, техніки, мистецтва, духовно-моральної сфери приводять до того, що формується певне синкретичне соціокультурне середовище соціалізації підростаючого покоління, яке за своїми потенціальними можливостями відповідає постмодерному ідеалу максимального прояву сутнісних сил кожної людини.

Процес формування духовної культури має здійснюватися не як культивування абстрактних цінностей, а як розвиток наявних у особистості духовних потенцій, що вимагає системних інновацій у цій царині. Гармонізація потенціалів духовного розвитку індивіда і соціокультурного середовища його буття, а також максимізація потенціалу його соціо- та гуманоцентричного розвитку є справою всього суспільства, хоча насамперед цими проблемами переймається освіта. Вирішення проблеми можливе у межах стратегії цілеспрямованого формування духовної культури молоді як інноваційного потенціалу українського суспільства. У центрі виховного впливу має бути не відтворення духовних цінностей суспільства особистістю, а перетворення цих цінностей у її духовно вмотивований інноваційний потенціал щодо творчого розвитку себе і соціокультурного середовища буття. Це забезпечує використання інноваційного потенціалу молоді у соціокультурних трансформаціях на основі стимулювання процесів її самоактуалізації. В основі становлення інноваційної моделі духовного виховання лежить створення у внутрішньому ціннісному просторі особистості установок на конструктивну соціальну поведінку та духовні цінності шляхом накопичення позитивних настанов безпосередньо у просторі буття і свідомості молодих людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адорно В. Т. Эстетическая теория / В. Т. Адорно; пер. с немецкого А. В. Дранова. – М.: Республика, 2001. – 627 с.
2. Акопян К. Культура в глобализирующемся мире/ К.Акопян // Безопасность Евразии. – 2002. – №4. – С.14–19.
3. Алексеев Г. В. Формирование культуры мира Организацией Объединенных наций / Г. В. Алексеев // ООН: задачи и механизмы: сбор. науч. статей / Под ред. К.К.Худодея, Н.А.Васильевой, В.А.Троицкого.– Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2011. – С.51–63.
4. Андрущенко В.П. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій / В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко. – К.: Видавництво «Генеза», 1996. – 384 с.
5. Артемова Т. Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформації / Т.Артемова // Вища освіта України. – № 1. – 2008. – С. 325–328.
6. Аюпова А.Х. Особенности самореализации российской молодежи: социокультурный анализ / А.Х. Аюпова // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2014. – № 3–1 (59). – С. 88–91.
7. Бабаян А.В. О нравственности и нравственном воспитании / А.В.Бабаян // Педагогика. – 2005. – №2. – С. 65–69.
8. Багацький В.В. Культурологія: історія і теорія світової культури ХХ ст. / В.В. Багацький, Л.І. Кормич. – К.: Кордор, 2004. – 304с.
9. Багдасарьян Н.Г. Ценность образования в модернизирующемся обществе / Багдасарьян Н.Г. // Педагогика. – 2008. – № 5. – С. 34-40.
10. Бадретдинова Г.З. О молодежной духовной культуре: проблема поворота к человеку как «ценности» / Г.З. Бадретдинова // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2014. – № 9. – С. 289–292.

11. Байдаров Е.У. Культура как духовная субстанция бытия человека и социума в условиях глобализации / Е.У. Байдаров // Вопросы культурологии. – 2011. – № 9. – С. 32–37.

12. Балакірева О. Ціннісні орієнтації молодого покоління / О. Балакірева, Н. Дудар // Молодь України у дзеркалі соціології. – К.: УІСД, 2001. – 210 с.

13. Балакірева О. Методологічні підходи та методи соціальних досліджень соціальних потреб і процесу соціалізації молоді / О. Балакірева, О. Яременко // Молодь України у дзеркалі соціології / За редакцією О.Балакіревої і О.Яременка. – К.: УІСД, 2001. – 225 с.

14. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З.Бауман. –М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.

15. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У.Бек. –М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.

16. Белкин А.И. О проблемах духовного воспитания и образования в современной России: анализ противоречий и опыт интеграции исторического и религиозного знания / А.И. Белкин // Интеграция образования. – 2014.– Т. 18. – № 2 (75). – С. 93–98.

17. Беляева В.А. Модель духовно-нравственного воспитания студенческой молодежи в научно-образовательном центре духовно-нравственной культуры и воспитания вуза / В.А. Беляева, А.А. Петренко // Гуманитарий: актуальные проблемы науки и образования. – 2013. – № 2 (22). – С. 1–14.

18. Бергсон А. Здравый смысл и классическое образование / А.Бергсон// Вопросы философии. – 1990. – № 1. – С. 141–165.

19. Бергсон А. Творческая эволюция. Материя и память / А.Бергсон. – Мн.: Харвест, 1999. – 408 с.

20. Бердяев Н.А. Кризис искусства / Н.А. Бердяев. –М.: Республика, 1990. – 432 с.

21. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н.А. Бердяев. – М.: Республика, 1993. – 458 с.
22. Бессонов Е.Г. Анализ основных проблем духовно-нравственного развития молодежи в России / Е.Г. Бессонов, А.А.Еромасова // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2008. – № 12 (68). – С. 365–369.
23. Бессонов Е.Г. Освоение духовного опыта как этап формирования духовной культуры молодежи / Е.Г. Бессонов // Актуальные вопросы социогуманитарных знаний: Материалы Межвузовской научно-практической конференции / Санкт-Петербургский государственный аграрный университет, 28–29 января 2010. – С-Птб., 2010. – С. 42–57.
24. Библер В.С. От наукоучения - к логике культуры: Два философских введения в XXI век / В.С.Библер. – М.: Мысль, 1990. – 413 с.
25. Бистрова А.Н. Мир культуры (основы культурологии) / А.Н.Бистрова. – М.: ИВУ «Маркетинг»; Новосибирск. ООО «Издательство ЮКЗА», 2000. – 384 с.
26. Блох Э. Тюбингенское введение в философию / Э. Блог; [пер. с нем. Т. Ю. Быстровой, С. Е. Вершинина, Д. И. Криушова]. - Екатеринбург: изд. Урал. ун-та. 1997. – 487 с.
27. Бодрийяр Ж. «Прозрачность зла» / Ж.Бодрийяр; [пер. Л.Любарской, Е.Марковой]. – М.: Добросовет, 2000. – 363 с.
28. Бойко А. Дещо про освіту та релігійне виховання / А.Бойко // Дзеркало тижня від 15-22 лютого 2010. – № 4(784).
29. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства / Є. Р. Борінштейн. – Одеса: Астропринт, 2006. – 400 с.
30. Бокачев И.А. Духовность в контексте социально-философского анализа / И.А.Бокачев. – М.: Мысль, 2000. – 186 с.
31. Бунакова І. В. Етика: від Локка до сучасності / І .В.Бунакова // Філософія і соціологія в контексті сучасної культури. Збірник наукових

праць.–Дніпропетровськ РВВДНУ, 2001. – С.48–56.

32.Бычков В. XX век: предельные метаморфозы культуры / В. Бычков, Л.Бычкова// Полигноз. –2000. –№3. –С. 67–85.

33.ВеберМ. Соціологія. Загальноісторичні аналізи / М.Вебер. – К.: Наукова думка, 1998. – 386 с.

34.Вейз Д.Э. Времена постмодернизма. Христианский взгляд на современную мысль и культуру / Д.Э.Вейз. – Фонд «Лютеранское наследие» World Wide Printing, 2002. – 240 с.

35.Вербець В.В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / В.В. Вербець ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2005. – 40 с.

36.Визгин В.П. Культура как искусство целей. Вместо предисловия / В.П.Визгин //От философии жизни к философии культуры: Сборник статей / Под редакцией В.П.Визгина.–СПб.: Алетейя, 2001.–395 с.

37.Владышевский Д.В. Социодинамика культуры и постмодернизм / Д.В. Владышевский, Н.В. Ковтун. – М.: Мысль, 2000. – 186 с.

38.Волков Ю.Г.Социология / Ю.Г.Волков. – Ростов н / Д: Феникс, 2008. – 536 с.

39.Воробьева Е. А. Культурный ландшафт как фактор бытийности пространства культуры: Автореф дисс. ... канд. филос. наук / Е.А. Воробьева. – Чита, 2007. – 22 с.

40.Всемирная энциклопедия: Философия / Главный научный редактор и составитель А.А.Грицанова. – М.:АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.

41.Выжлецов Г.П. Аксиология культуры / Г.П.Выжлецов. – СПб.: Изд-во С-Петербур. ун-та, 1996. – 152 с.

42.Гаврилова Н. Современная религиозность. Во что и как верит молодежь Украины / Н. Гаврилова // LAP LAMBER Academic Publishing. – 2010. –148 с.

43.Гаврилюк Ю.М. Філософія вітчизняної культури / Ю.М.Гаврилюк.–Харків. – 46 с.

44.Гайдукевич К. А. Морально-естетичні цінності в духовній культурі сучасної української молоді сім'ї: автореф. дис... канд. культурології: 26.00.01 / К. А. Гайдукевич ; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – К., 2011. – 19 с.

45.Гальцова Е.С. Проблемы духовно-нравственного воспитания личности в современной россии / Е.С. Гальцова // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 4: Педагогика. Психология. – 2014. – № 1 (32). – С. 25–32.

46.Ганюков О. Дозвілля, культурні запити і потреби української молоді / О.Ганюков, Т. Бондар // Молодь України у дзеркалі соціології /За редакцією О.Балакіревої і О.Яременка.– К.: УІСД, 2001 – 210 с.

47.Гатальська С. М. Філософія культури / С.М.Гатальська. – К.: Либідь, 2005. – 328 с.

48.Гегель Г.В.Ф. Философия религии: в 2-х томах / Г.В.Ф. Гегель. – Т. 1. –М.: Мысль, 1976. – 526 с.

49.Головенько В. Становлення молоді до громадського життя / В. Головенько // Молодь України у дзеркалі соціології / За редакцією О.Балакіревої і О.Яременка.- К.: УІСД, 2001. – 210 с.

50.Голоскок Ю.Н. Культура как фактор духовного бытия человека / Ю.Н. Голоскок // Актуальные вопросы современной науки. – 2009. – № 6–3. – С. 203–208.

51.Голубець М. Про віру, науку, атеїзм / М.Голубець // Світогляд. – 2009. – № 5. – С. 38-41.

52.Гончарова Е.Н. Духовная основа технологической культуры молодежи / Е.Н. Гончарова // Экономика и социум. – 2014. – № 1-3 (10). – С. 182–185.

53.Горюнов А. В. Основные понятия социальной инноватики: философско-методологический анализ / А. В. Горюнов // Теория и

практика общественного развития. – 2011. – № 2. [Электронный ресурс]. – Режим
доступа: http://teoriapractica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2011/2/files/goryunov.pdf.

54. Гуревич П.С. Культурология / П.С. Гуревич. – М.: Гардарики, 2003. – 280 с.

55. Гуревич П.С. Философия культуры / П.С. Гуревич. – М.: «Аспект Пресс», 1995. – 288 с.

56. Гусейнов А.А. Философские заметки / А.А. Гусейнов // Вопросы философии. – 2009. – № 8. – С. 17–24.

57. Гуссерль Э. Идеи чистой феноменологии. Т.1. Прологомены чистой логике. / Э. Гуссерль. – М.: Гнозис, 1994. – 162 с.

58. Даминдарова Ф.В. Проблемы актуализации духовно-нравственных традиций в сфере культуры и образования / Ф.В. Даминдарова, Г.Ш. Исмагилова // Власть. – 2011. – № 4. – С. 55–57.

59. Даневич Ф. Віра і наука: згода, ворожнеча чи просто непорозуміння / Ф. Даневич // Світогляд. – 2008. – № 6. – С. 20–24.

60. Делез Ж. Логика смысла: Пер. с фр. - Фуко М. Д 29 *Theatrum philosophicum*: Пер. с фр. – М.: “Раритет”, Екатеринбург: “Деловая книга”, 1998. – 480 с.

61. Джабарова М.К. Духовная культура и молодёжь / М.К. Джабарова // Вестник Таджикского технического университета. – 2012. – № 2 (18). – С. 131-135.

62. Димитриева В.Н. Педагогическое обеспечение становления духовно-нравственной культуры личности студентов в образовательном процессе / В.Н. Димитриева // Гуманитарный вектор. Серия: Педагогика, психология. – 2014. – № 1 (37). – С. 45–50.

63. Долженко В.О. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі: Автореф. дис... канд. пед. наук:

13.00.07 / В.О. Долженко ; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2006. – 20 с.

64. Дулина Г.С. Проблемы психолого-педагогического воспитания современной молодежи в рамках религиозной, духовно-нравственной культуры / Г.С. Дулина // Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И.Я. Яковлева. – 2013. – № 1-1 (77). – С. 39-43.

65. Духовна культура особистості [Текст] / Д. В. Чернілевський та ін. ; за ред. Д. В. Чернілевського ; Акад. міжнар. співробітництва з креатив. педагогіки. – Вінниця : АМСКП, 2013. – 415 с.

66. Духовна культура особистості в контексті розвитку громадянського суспільства [Текст] : наук.-метод. зб. / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України, Житомир. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ; ред.: М. М. Заброцький, І. І. Якухно. – К. ; Житомир : [б.в.], 2005. – 143 с.

67. Духовна культура і релігія.– К.: Наукова думка, 1972. – 376 с.

68. Духовне оновлення суспільства /В. П. Андрущенко, В. П. Бабосов, Л. В. Губерський та ін. – К.: Либідь, 1990. – 420 с.

69. Егоров М.И Молодежный экстремизм как социальное явление в условиях постиндустриального общества / М.И. Егоров, Я.А. Маргулян //Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 5. – С. 381–386.

70. Електронний ресурс <http://uncsdoc.unesco.org/imaucs/0011/001112/11128Qr.pdf>

71. Ермаков В.П. Осмысление кризиса духовной культуры в русской философии / В.П. Ермаков // Гуманитарные и социальные науки. – 2010. – № 3. – С. 2–8.

72. Єленський В.Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні /В.Є. Єленський – К., 2002. – 223 с.

73. Жабина А.О. Образование в системе ценностей молодежи /А. О. Жабина // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.tstu.ru/education/elib/pdf/st/2008/zabina.pdf> (використано 15.09.14)

74. Зайцева Т. А. Проблема взаимодействия традиции и новации в контексте изучения многообразия культурного опыта (региональные и локальные измерения) / Т. А. Зайцева // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. – 2011. – № 1. – С. 12–18.

75. Закон України № 1659-IV (1659-15) від 23.03.2004 // Офіційний вісник України від 30.04.2004. – 2004. – №15, стаття 1029, код акту 28494/2004.

76. Зиммель Г. Понятие и трагедия культуры / Г. Зиммель // Избранное. Том 1. Философия культуры. – М.: Юрист, 1996. – С. 445-474.

77. Злобин Н.С. Культура и общественный прогресс / Н.С. Злобин. – М.: Наука, 1980. – 293 с.

78. Зыкин А.В. Духовность и духовная культура как категории социальной философии / А.В. Зыкин // Известия Международной академии аграрного образования. – 2015. – № 22. – С. 85-89.

79. Ильин И. А. Путь духовного обновления / И.А.Ильин. – М.: Эксмо, 2006. – 912 с.

80. Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов / И.П. Ильин. – М.: ИНИО РАН-INTRADA, 2001. – 384 с.

81. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм, Постмодернизм / И.П.Ильин. –М.: Интрада, 1996. – 255 с.

82. Ильичёв И. М. Духовность в зеркале философско-психологических учений (от древности до наших дней). / И.М.Ильичев. – М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 208 с.

83. Искусство мультимедиа. Мультимедиа и техника / под ред. Т. Е. Шехтер. – СПб.: Изд-во СПбГУП, 2010. – 204 с.

84. Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації: Монографія / А.А.Кавалеров.– Одеса: Астропринт, 2001. – 224 с.

85. Кавалеров А.І. Молодіжне середовище в його девіантному вимірі: Монографія / А.І. Кавалеров, В.О. Довгополук, А.А. Кавалеров. – Одеса: Астропринт, 2005. – 128с.

86. Каган М.С. Философия культуры / М.С. Каган. – СПб.: Питер, 1996. –235 с.

87. Калимуллин Д.Д. Научно-технический прогресс и духовная культура человека / Д.Д. Калимуллин // Сборники конференций НИЦ Социосфера.– 2011. – № 40. – С. 84–90.

88. Калюжная Т.Г. Изменения в системе ценностей и ценностных ориентациях общества и студенческой молодежи/ Т. Г. Калюжная // Гілея. Збірник наукових праць.– 2009. – №21 – С. 290–297.

89. Кант И. Основы метафизики нравственности / И.Кант // Сочинения в 6т. – Т.4.– М.: Мысль, 1966. –С. 211–310.

90. Капицына Ю.В. Формирование духовно-нравственных ориентиров у молодежи в условиях глобализирующегося мира / Ю.В. Капицына // Russian Agricultural Science Review. – 2015. – Т. 5. – № 5–2. – С. 181–185.

91. Капышев А. Философия грядущего (Истинный Путь Человека) / А. Капышев, С. Колчигин. –Алматы: ТОО «Комплекс», 1999. – 184 с.

92. Караульна Н. Духовність:сфера сутності чи існування людини? // Вісник НАН України, – №11, – 2002. – 18–22 с.

93. Квятковский Д.О. Гуманистические ценности и идеалы в системе ценностных ориентаций украинской молодежи / Д. О. Квятковский // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – №2 – С. 242–249.

94. Кияшко Л.О. Чи надіються сучасні молоді громадяни України жити в демократичному суспільстві / Л.О.Кияшко, І.В.Голіна // Педагогіка

і психологія. – № 3–4 (60–61). – К.: Педагогічна преса, 2008. – с. 158–66.

95. Козменко М.В. Синкретичность трансценденции аксиосферы культуры / М.В. Козменко // *Studia Humanitatis*. – 2013. – № 1. – С. 17-20.

96. Колесникова И. А. Воспитание духовности и нравственности в эпоху глобальных перемен / И.А. Колесникова // *Педагогика*. – 2008. – № 9. – С.25–33.

97. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 386 с.

98. Кон И.С. Социология личности / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1967. – 383 с.

99. Косинцева Т.Д. Культурные традиции и новации в социальном становлении студенческой молодежи / Т.Д. Косинцева // *Путь науки*. – 2015. – № 1 (11). – С. 161–164.

100. Кравченко І. Культура як національна мета / І.Кравченко// *Віче*.–1995.– №2. – С. 23–28.

101. Кремень В. Философия человекоцентризма как теоретическая составляющая национальной идеи / В.Кремень// *Зеркало недели*.– 2005, 13 серпня 2005 року. –№31.

102. Кривко Т.А., Цінності в освіті та цінність освіти / Т. А.Кривко, О.М. Поліщук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/krivko-ta-kpsihn-polischuk-om-tsinnosti-v-osviti-ta-tsinnist->

103. Кризис образования в контексте глобальных проблем // *Философия образования для XXI века*. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов: Изд. фирма «Лотос», 1991. – С.146–158.

104. Кризис сознания: Сборник работ по «Философии кризиса». – М.: Алгоритм, 2009. – 272 с.

105. Кубякин Е.О. Криминализация молодежной культуры в условиях современного информационного общества / Е.О. Кубякин // *Общество и право*. – 2010. – № 2. – С. 263-267.

106. Кулакова Б.Э. Роль религии как формы духовной культуры в жизни человека / Б.Э. Кулакова // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2014. – № 104. – С. 1210–1219.
107. Культурология. XX век: Энциклопедия. Том 2 / Гл. ред., сост. и авт. проекта С. Я. Левит. – СПб.: Университ. книга, ООО «Алетейя», 1998. – 446 с.
108. Культурологія / За заг. ред.. В.М.Пічі. – Львів: Магнолія плюс, 2003. – 235с.
109. Кутырев В.А. Культура и технология: борьба миров / В.А.Кутырев. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 240с.
110. Кучеров В.Е. Духовная культура современной российской молодежи как социальный феномен / В.Е. Кучеров // Вестник Московского государственного гуманитарно-экономического института. – 2011. – № 4 (8). – С. 13–24.
111. Лазаренко Л.А. Духовно-нравственная культура студентов в воспитательном пространстве института / Л.А. Лазаренко // Экономика. Право. Печать. Вестник КСЭИ. – 2013. – № 1-2 (57-58). – С. 118–123.
112. Ларцев В.С. Социальные и культурные детерминанты формирования личности. Монография / В.С.Ларцев. – К.: Принт-Экспресс, 2002. – 430 с.
113. Лебедев С. Д. Отношение учащейся молодежи к религии / С.Д. Лебедев // Социс. – 2007. – № 6. – С. 87–93.
114. Левикова С.И. Молодежная культура / С.И.Левикова. – М.: «Вузовская книга», 2002. – 360 с.
115. Левикова С.И. Молодежная субкультура / С.И. Левикова. – М., 2004. – 608 с

116. Левин А. И. Киноискусство как фактор формирования системы ценностей современного общества / А.И. Левин // Философские науки. – 2004. – № 1 – С. 5–18.
117. Лиотар Ж.-Ф. Заметки о смыслах «пост» / Ж.-Ф. Лиотар // Иностранная литература. – 1994. – №1. – С.56–59.
118. Лисовский В. Т. Динамика социальных изменений / В. Т. Лисовский // Социс. – 1998. – №5. – С.98–104.
119. Лисовский В.Т. Духовный мир и ценностные ориентации молодежи России / В. Т. Лисовский.– СПб.: Питер, 2000. – 412 с.
120. Лиотар Ж.-Ф. Ситуація постмодерну / Ж.-Ф.Лиотар// Філософ. і соціолог. думка. – 1995. – №5-6. –С.15–38.
121. Лопуга О. И. Методологические аспекты исследования духовной культуры личности / О. И. Лопуга // Приволжский научный вестник. Научно-практический журнал. – Ижевск: Издательский Центр Научного Просвещения, 2015. – № 9. – С. 46–50.
122. Лопуга О.І. Вплив постмодернізму на духовну культуру сучасної молоді / О. І. Лопуга // Наукове пізнання: методологія та технологія. – № 1(23). – 2009. – С. 61–68.
123. Лопуга О.І. Духовна культура студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Частина I / О. І. Лопуга // Наукове пізнання: методологія і технологія. – №1 (28).– 2012. – С. 99–103.
124. Лопуга О.І. Духовна культура студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Частина II / О. І. Лопуга // Перспективи. – №1 (51). – 2012. – С. 72–78.
125. Лопуга О.І. Духовна українська культура молоді на зламі століть / О. І. Лопуга // Перспективи. – № 3 (31). – 2005. – С. 133–138.

126. Лопуга О.І. Культура як спосіб існування суспільства і людини/ О. І. Лопуга// Філософські пошуки. – Вип. XXI–XXII. – Львів-Одеса: Cogito-Центр Європи, 2006. – С. 291–298.
127. Лопуга О.І. Освіта та наука в соціокультурному просторі / О. І. Лопуга // Перспективи. – № 2 (34). – 2006. – С. 66–69.
128. Лопуга О.І. Проблема моралі і гуманізації молоді в сучасному українському суспільстві / О. І. Лопуга // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: філософія, політологія, соціологія. – №1 (63). – 2015. – С. 61–67.
129. Лопуга О.І. Українська духовна культура студентської молоді на зламі століть / О. І. Лопуга // Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, 24–25 травня 2006 р., м. Одеса. – Одеса: Астропринт, 2006. – С.123–125.
130. Лопуга О.І. Ціннісні орієнтації української молоді в сучасному суспільстві / О. І. Лопуга // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства: Матеріали Міжнародної наукової конференції, 26–27 травня 2015 року, м.Одеса. – Одеса, 2015. – С. 52–57.
131. Лук'янець В. Філософський дискурс на зламі тисячоліть / В.Лук'янець // Філософські студії 2000. Спеціальний випуск журналу Генеза. –К.: «Генеза», 2000. –С.41–53
132. Лук'янець В.С. Постмодернізм: пошуки шляхів до самотрансгресуючої та саморефлектуючої універсальності / В.Лук'янець // Постмодерн: переоцінка цінностей. Збірник наук. праць. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2001. – 314с.
133. Луков В.А. Проблема обобщающих оценок положения молодежи / В.А.Луков //Социс. – 1998. – № 8. – С.27–36.
134. Лясникова Ю.В. Формирование духовной культуры современной студенческой молодежи /Ю.В. Лясникова // Автореферат

диссертации на соискание ученой степени кандидата социологических наук / Институт социально-политических исследований Российской академии наук. Москва, 2004. – 21 с.

135. Ляхов А.В. Истоки отечественной духовной культуры и философии/А.В. Ляхов // Известия Воронежского государственного педагогического университета. -- 2013. – № 1 (260). – С. 76–78.

136. Мамардашвили М.К. Картезианские размышления / М.К.Мамардашвили. – М.: Прогресс, Культура, 1993. – 352 с.

137. Манхейм К. Диалог нашего времени / К. Манхейм . – М.: Юрист, 1994. – 704 с.

138. Маркузе Г. Одномерный человек / Г.Маркузе. – М: «REFL-book», 1994. – 368 с.

139. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А.Маслоу. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.

140. Межуев В.М. Культурология и философия культуры / В.М.Межуев //Культурология сегодня: Основы, проблемы, перспективы. – М.: Мысль, 1993. – С. 3-28.

141. Мельник В. Науково-технічна раціональність в соціокультурному контексті / В.Мельник // Вісник Львівського університету. Серія: Філософ.науки, 2004. – Вип. 6. – С. 38–7.

142. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения / М.Мид. –М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1988. – 429 с.

143. Минасян Л.Г. Саморазвитие человека в духовной культуре: экзистенциально-антропологический аспект / Л.Г. Минасян // Экономические и гуманитарные исследования регионов. – 2011. – № 3. – С. 138–145.

144. Могильный А.П. Культура і особистість: [монографія] / А.П.Могильний.–К.: Вища школа,2002.–303 с.

145. Молчан Э.М. Роль культуры в формировании духовно-нравственных ценностей человека / Э.М. Молчан, А.Н. Камыш // Сборники конференций НИЦ Социосфера. – 2011. – № 29. – С. 9–14.
146. Моль А. Социодинамика культуры / А.Моль.- М.: Издательство «Прогресс», 1973. – 406 с.
147. Морган О.А. Культурологічні виміри національної свідомості в аспекті сучасної науки/ О.А.Морган // Філософія і соціологія в контексті сучасної культури. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ РВВДНУ, 2001. –С. 123–128.
148. Морозова Л. П.Аспекти формування ціннісного світу сучасної молоді/ Морозова Л.//Наукові записки. Гуманітарні науки / Національний університет "Києво-Могилянська академія". – К. – 2003. – Том 22, ч. 1. – С. 86–91.
149. Мухамадеева А.А. Культура мира: доминанты духовности в эру глобализации / А.А. Мухамадеева // Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств. – 2012. – № 2. – С. 70-73.
150. Мухотина Н.А. Молодежная субкультура как явление мегаполиса / Н.А. Мухотина // Система ценностей современного общества. – 2014. –№ 33. – С. 125-129.
151. Новейший философский словарь: 2е изд., переработ. и дополн. –Мн.:Интерпрессервис; Книжный дом, 2001. – 1214 с.
152. Новоселецький М.Ю., Панасюк А.Л. Місце наукового світогляду у житті людини / М.Ю. Новоселецький, А.Л. Панасюк// Проблеми реалізації духовного потенціалу молоді: Матер. всеукр. наук.- технічної конф.(Рівне 7-8 грудня 2000р.). – Вип.2. – Рівне: РДГУ, 2002. –112с.
153. Омельченко О.П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіональному культурно-освітньому просторі: Автореф. дис... канд. пед.

наук: 13.00.07 / О.П. Омельченко ; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2006. – 20 с.

154. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас / Х.Ортега-і-Гассет//Вибрані твори. – К.:Основи,1994. – 420 с.

155. Оруджев З. М. Культура и цивилизация / З.М. Оруджев, Т.В. Кузнецова // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2005. – № 5. – С. 82–102.

156. Отюцкий Г.П. Глобализация: ценности культуры и духовная безопасность / Г.П. Отюцкий // Система ценностей современного общества. – 2011. – № 18. – С. 251-255.

157. Павлов В.И. Формирование духовно-нравственной культуры учащейся молодежи / В.И. Павлов // Образование и саморазвитие. – 2010. – Т. 1. –№ 17. – С. 146–151.

158. Панарин А. С. Глобальное политическое прогнозирование / А.С.Панарин. – М.: Алгоритм,2000. – 352 с.

159. Паулин Дж. Библейская истина в современном мире / Дж.Паулин. – Заокский: «Источник жизни», 2000. – С.254–260

160. Петина Т.М. Социологический анализ нравственного сознания студенческой молодежи / Т.М. Петина, В.В. Гридина // European Social Science Journal. – 2014. – № 6–2 (45). – С. 393–400.

161. Підбуцька Н. Цінності сучасної молоді та їхній вплив на успішність навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі / Н.Підбуцька // Вісник Львівського університету: Педагогічна. – 2009. – № 25. – С. 191-196.

162. Платонова Э.Е. Конспект лекций по культурологии / Э.Е.Платонова. – М.: Айрис-пресс, 2003. – 304 с.

163. Погорілий А.О. Філософія у контексті духовного життя / А.О. Погорілий //Вісник Київського національного університету

ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2008. – № 89–90. – С. 94–97.

164. Полищук Н.В. Духовно-нравственное становление молодежи на современном научно-техническом этапе развития общества / Н.В. Полищук // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история. – 2013. – № 25. – С. 75–84.

165. Поліщук Н.В. Науково-технічний прогрес і духовно-моральне становлення молоді:[монографія] / Н.В.Поліщук. – Рівне: О. Зень, 2012. – 464 с.

166. Помиткін Е.О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Е.О. Помиткін ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2009. – 42 с.

167. Проблеми вивчення сучасної молоді (Матеріали Українського науково-дослідного інституту проблем молоді)//Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 11-13 жовтня 1995р. – К.: А.Л.Д., 1996. – 342 с.

168. Пугачёва Н.Б. Концептуальные основы формирования духовно-нравственной культуры студенческой молодёжи / Н.Б. Пугачёва // Сборники конференций НИЦ Социосфера. – 2011. – № 16. – С. 87–94.

169. Радченко А.Ф. Формирование духовно-нравственных качеств молодежи в эпоху потребительского гедонизма / А.Ф. Радченко // Этносоциум и межнациональная культура. – 2014. – № 1 (67). – С. 63–69.

170. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин / інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку», 2011. – К.: Центр Разумкова, 2011. – 186 с.

171. Рерих Н.К. Культура и цивилизация / Н.К.Рерих. – М.: МЦР, 1994. – 456 с.
172. Рижак Л. Система освіти в Україні та її перспективи: філософський аналіз / Л.Рижак // Вісник Львівського університету. Серія: філософ.науки. – 2004. – Вип.6. – 284 с.
173. Руденко Т.П. Молода сім'я в сучасній Україні: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Т.П. Руденко ; АПН України. Ін-т вищ. освіти. – К., 2004. – 18 с.
174. Ручкин Б.А. Молодежь и становление новой России / Б.А.Ручкин. // Социс. – 1998. – №5. – С. 90-98.
175. Сагатовский В.Н. Так что же такое духовность? / В.Н.Сагатовский // Школа духовности. – 1998. – № 2. – С. 43-49.
176. Садохин А.П. Мировая художественная культура. / А.П. Садохин, Т.Г. Грушевицкая. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 486 с.
177. Сафронов А.Г. Психологія релігії: Монографія / А.Г.Сафронов. – К.: Ника -Центр, 2002. – 224 с.
178. Семенов В.Е. Ценностные ориентации современной молодежи/ В.Е.Семенов // Социологические исследования. – 2007. – № 4(276). – С.37–43
179. Сикевич З.В. Молодежная культура: «за» и «против»: Заметки социолога / З.В.Сикевич. –Л.: Лениздат, 1990. – 260 с.
180. Ситарам К. Основы межкультурной коммуникации / К. Ситарам, Г. Когделл // Человек. – 1992. – № 4. – С. 111–128.
181. Ситник Г. Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави / Г.Ситник // Вісник національної академії державного управління при Президентіві України. – 2004. – №2. – С. 369–374.
182. Слободчиков В. И. Духовно-нравственное становление и развитие человека / В. И. Слободчиков // Духовно-нравственное воспитание подрастающего поколения как определяющего

условие развития общества»: сборник материалов межрегиональной научно-практической конференции (16–18 февраля 2011 г.) / под ред. Т. А. Синюшкиной. – Петропавловск-Камчатский: Изд-во КИИКПК, 2011. [Электронный ресурс.] URL:

http://arhiv.oodvrs.ru/article/index.php?id_page=20&id_article=1126

183. Слободчиков В. И. Духовные проблемы человека в современном мире / В.И.Слободчиков // Педагогика. – 2008. – № 9. – С.24–36.

184. Современная западная философия: Словарь/ Сост.: В. С. Малахов, В. П. Филатов. –М.: Политиздат, 1991. – 414 с.

185. Соколов А. В. Метатеория социальной коммуникации. / А.В. Соколов. – СПб.: РГБ, 2001. – 160 с.

186. Соколов М. Как писать этнографию молодежной субкультуры [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://subculture.narod.ru/texts/unpublish-ed/sokolov/htm>.

187. Сорокин П. Социальная и культурная мобильность / П.Сорокин // Человек. Цивилизация. Общество. –М.: Политиздат, 1992. – 542 с.

188. Сорокин П. Социальная и культурная диалектика. Исследование изменений / П.Сорокин. – СПб.: РХГИ, 2000. – 412 с.

189. Стадник І.Б. Українська ментальність у контексті відродження національної духовності: Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / І.Б. Стадник ; Південноукр. держ. пед. ун-т (м. Одеса) імені К.Д.Ушинського. – О., 2003. – 20 с.

190. Степин В.С. Теоретическое знание / В.С.Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.

191. Стрижко В.А. Общеисторический кризис как определяющая характеристика современной эпохи. Необходимость философской рефлексии / В. А. Стрижко // Культура, философия, образование в стратегиях XXI века. Научное издание. – Харьков: Изд.

ХНЭУ, 2006. – 260с.

192. Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста/ Составитель сборника к.ф.н. А.Ю.Ашкеров. – М.: ООО «Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 348 с.

193. Сурмін Ю.П. Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект / Ю.П.Сурмін //Зб. наукових праць Української Академії державного управління при Президентіві України: Сучасні проблеми державного управління / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. –Вип.1. – С. 87–98.

194. Суятінова Л. Молодь, релігія і трансформація суспільства / Л.Суятінова // Соціальна психологія. – 2005. – № 1 (9). – С. 114-121.

195. Тарасов А. Кому союзник товарищ Че. Молодежь в провинции - новый тип оппозиции / А.Тарасов // Век. – 2000. – № 42.–С.

196. Темех Н.Д Українське телебачення і проблеми формування духовності молоді: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / Н.Д. Темех ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2005. – 20 с.

197. Тиллих П.И. Избранное. Типология культуры / П.И.Тиллих. – М.: Прогресс; 1995. –580 с.

198. Тимошенко Т.С. Мораль як інтеграційний чинник соціально-політичної стабільності: автореф. дис...канд. філос. наук: 09.00.03 / Т. С. Тимошенко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка.– К., 2004. – 19 с.

199. Ткачук І. О. Формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді в трансформаційному суспільстві: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 / І. О. Ткачук ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2010. – 18 с.

200. Толстоухов А. Науковий розум і гуманістичні цінності: Глобалістський контекст/ А. Толстоухов, І. Парапан // Філософська думка. – 2001. – №6. – С.8–24.

201. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э.Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 669 с.
202. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
203. Трубина Н.А. Нравственное воспитание и мировоззрение школьников/ Н.А. Трубина //Балтийский гуманитарный журнал. – 2014. – № 2. – С. 48–50.
204. Тугай Н.О. Формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.10 / Н.О. Тугай; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2009. – 18 с.
205. Тульчинский Г.Л. Постчеловеческая персонология. Новые перспективы свободы и рациональности / Г.Л.Тульчинский. –СПб.: Алетейя, 2002. – 677 с.
206. Уколова Л.И. Воспитание духовной культуры растущего человека/ Л.И. Уколова // Педагогика искусства. – 2006. – № 1. – С. 27-30.
207. Філософія політики: Короткий енцикл. словник /Авт.-упоряд.: Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – 458 с.
208. Франкл В. Человек в поисках смысла / В.Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
209. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю.Хабермас. – Санкт-Петербург: «Наука», 2000. – 379 с.
210. Хамітов Н. Історія філософії. Проблеми людини та її меж / Н. Хамітов, Л.Гармаш, С.Крилова. –К.: Наукова думка, 2000. – 272 с.
211. Хутиева О.А. Духовная культура современной российской молодежи (культурфилософский анализ) / О. А. Хутиева. – Ростов-на-Дону: Ростовский гос. экономический ун-т (РИНХ), 2011. – 196 с.

212. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) / В. Т. Циба – К.: МАУП, 2000. – 186 с.
213. Цицерон. Тускуланские беседы / Цицерон // Избранные сочинения. – М., «Художественная литература», 1975. – С. 186–225.
214. Чернышова Е.Л. Духовно-нравственное воспитание как элемент сознания современной молодежи / Е.Л. Чернышова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2014. – № 4 (30). – С. 214–218.
215. Чопей В. С. Соціологічний портрет сучасного студента: основні тенденції розвитку: автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / В. С. Чопей ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2010. – 17 с.
216. Швейцер А. Благоговение перед жизнью / А.Швейцер. – М.: Прогресс, 1992. – 384 с.
217. Швейцер А. Культура и этика / А.Швейцер. – М.: Издательство «Прогресс», 1973. – 343 с.
218. Шелер М. Избранные произведения / М. Шелер./ Пер. с нем. А. В. Денежкина. –М.: Гнозис, 1994. – 418 с.
219. Шоган В. В. Регулятивные принципы практической организации духовно-нравственного образования студентов / В.В.Шоган // Известия кафедры педагогики Педагогического института Южного федерального университета. Вып. 2: Концептосфера и культурные практики духовно-нравственного воспитания в школе и вузе. – Ростов н/Д: Булат; Дониздат, 2010. – С. 29–38.
220. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории: в 2-х т. / О. Шпенглер. – М.: Мысль, 1993. – Т.1 . – 595 с.
221. Эко У. Имя розы. Роман. Заметки на полях «Имени розы». Эссе / У.Эко. – СПб: Изд-во «Симпозицм», 1998. – 685 с.
222. Ярчук В. Роль науки, релігії та суспільства у

формуванні моральної особистості / В.Ярчук //Наука. Релігія. Суспільство. – №4. – 2005. – С.20–26.

223. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К.Ясперс / Пер. с нем. М. И. Левина. – М.: Политиздат, 1991. – 365 с.

224. Bell D. Die dritte tecnologische Revolution und ihre moglichen sociookonomischen Konsequenzen // Mercur. – 1990. – Jg. 44. – H. 1.

225. Berger Peter L. The hidden form of capital: spiritual influences in societal progress // Peter L. Berger; S. G. Redding. – London; New York: Anthem Press, 2010. – 328 p.

226. Bigger S. Spiritual, Moral, Social, & Cultural Education: Exploring Values in the Curriculum // Stephen Bigger. – Hoboken: Taylor and Francis, 2013. – 164 p.

227. Browne Ray B. Profiles of popular culture: a reader // Ray B. Browne. – Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 2005. – 426 p.

228. Carruther J. Spiritual identities: literature and the post-secular imagination // Jo Carruthers; Andrew Tate. – Oxford; New York: Peter Lang, 2010. – 347 p.

229. Da Samraj A. Science, sacred culture, and reality // Adi Da Samraj. – Clearlake, Calif.: Dawn Horse Press, 1984. – 374 p.

230. Dean W. The American spiritual culture: and the invention of jazz, footbal, and the movies // William D. Dean. – New york; London: Continuum, 2006. – 476 p.

231. Detweiler C. iGods: how technology shapes our spiritual and social lives // Craig Detweiler. – Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2013. – 357 p.

232. Eisen A. Science, religion, and society: an encyclopedian of history, culture, and controversy // Arri Eisen; Gary Laderman. – Cambridge: Internatioal Society for Science and Religion, 2008. – 548 p.

233. Elwell J. Sage. *Crisis of transcendence: a theology of digital art and culture* // J. Sage Elwell. – Lanham, Md.: Lexington Books, 2011. – 412 p.
234. Ferguson Duncan S. *Exploring the spirituality of the world religions: the quest for personal, spiritual and social transformation* // Dunkan S. Ferguson. – London; New York: Continuum, 2010. – 184 p.
235. Green G. *Now What? Spiritual Discernment for Cultural Encounters* // G. Green. – Carpenters: Son Pub., 2013. – 214 p.
236. King U. *The search for spirituality: our global quest for a spiritual life* // Ursula King. – Hoboken: Taylor and Francis, 2013. – 286 p.
237. Kloeckner C. *Beyond 9/11: transdisciplinary perspectives on twenty-first century U. S. American culture* // Christian Kloeckner; Simone Knewitz; Sabine Sielke; Bjorn Bosserhoff. – Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2013. – 264 p.
238. Lander J. *Spiritual Art and Art Education* // Janis Lander. – New York: BlueBridge, 2008. – 312 p.
239. Lasker G. E. *Personal and spiritual development in the world of cultural diversity* // G. E. Lasker; Kensei Hiwaki. – Tecumseh, Ont.: International Institute for Advanced Studies in Systems Research and Cybernetics, 2009. – 364 p.
240. Leclerc D. *Spiritual Formation: a Wesleyan Paradigm* // Diane Leclerc. – Kansas Citi: Nazarene Publishing House, 2014. – 186 p.
241. Macfarland Charles. *Spiritual Culture and Social Service* // Charles Macfarland. – Gardners Books, 2007. – 286 p.
242. Nicolescu B. *From modernity to cosmodernity: science, culture, and spirituality* // Basarab Nicolescu. – Albany: State University of New York Press, 2014, – 418 p.
243. Reed Angela H. *Quest for spiritual community: reclaiming spiritual guidance for contemporary congregations* // Angela H. Reed. – London; New York: T&T Clark, 2011. – 164 p.

244. Small Jenny L. Understanding college students' spiritual identities: different faiths, varied worldviews // Jenny L. Small. – New York: Hampton Press, 2011. – 247 p.

245. Smith C. Souls in transition: the religious and spiritual lives of emerging adults // Christian Smith; Patricia Snell // Oxford; New York: Oxford University Press, 2009. – 346 p.

246. White, L. A. Energy and Evolution of Culture / L. A. White // American Anthropologist, Vol. 45, No. 3, Part 1, 1943. – P. 356.